REGIONÁLNÍ ROZVOJ MEZI TEORIÍ A PRAXÍ

4/2016

CIVITAS PER POPULI

OBSAH

ÚVOD 2
EKONOMICKÉ EFEKTY PROJEKTU PLZEŇ - EVROPSKÉ HLAVNÍ MĚSTO KULTURY 2015 4
PODPORA VS. VÝSLEDKY. MERANIE DOPADOV REGIONÁLNEJ POLITIKY EURÓPSKEJ ÚNIE 23
PROMĚNA VENKOVSKÝCH BROWNFIELDŮ V KOMUNITNÍ CENTRA 35
POCITOVÉ MAPY V PLÁNOVÁNÍ MĚST A REGIONŮ 48
MAPOVÁNÍ BARIÉR JAKO SOUČÁST DLOUHODOBÉ INTEGRACE OSOB SE ZDRAVOTNÍM POSTIŽENÍM 63
LIDSKÉ ZDROJE V DYNAMICKÉM MODELU MUZEA 79
STÁRNUTÍ POPULACE ČESKÉ REPUBLIKY A VĚKOVÉ STEREOTYPY 89
AKTUÁLNÍ PROBLÉMY REGIONÁLNÍHO ŠKOLSTVÍ – REFLEXE ŠKOLSKÉHO MANAGEMENTU 95

ÚVOD

EDITORIAL

Vážení čtenáři,

rok se s rokem sešel a na větě je poslední letošní číslo odborného recenzovaného časopisu Regionální rozvoj mezi teorií a praxí. Sešla se v něm pestrá směsice článků, z nichž některé zazněly na podzimcích konferencích „Human Resources in Regional Development (HRRD 2016) a „GIS v plánování měst a regionů“, které se konaly na Vysoké škole regionálního rozvoje v Praze.

Aktuální číslo přináší osm původních a tematicky pestrých článků. Jako první je zařazen článek doc. Jiřího Ježka a jeho kolektivu, který se věnuje zhodnocení ekonomických efektů projektu Plzeň- Evropské hlavní město kultury. Následuje článek autorek z Ekonomické univerzita v Bratislavě Ing. Leškové a dr. Neméthové, který je věnovaný měření dopadů regionální politiky EU. Jako třetí je zařazen článek dr. Novotné a dr. Musila z Fakulty managementu Vysoké školy ekonomické v Jindřichově Hradci, který se zaměřuje na problematiku proměn venkovských brownfieldů v komunitní centra. Jako další naleznete článek Pocitové mapy v plánování měst a regionů od dr. Pánka a dr. Pászta z Univerzity Palackého v Olomouci. Článek Mapování bariér jako součást dlouhodobé integrace osob se zdravotním postižením od Ing. Struhy a dr. Šimůnka představuje inspirativní příklad užití nových metod v praxi na příkladu z Hradce Králové. Závěrečné tři články jsou pak prvními publikačními výstupy z již dříve avizované konference Human Resources in Regional Development (HRRD 2016). Jejich autory jsou doc. Půček a kol. – článek Lidské zdroje v dynamickém modelu muzea, doc. Němec a dr. Surinek z Vysoké školy ekonomické v Praze – článek Stárnutí populace ČR a věkové stereotypy a dr. Tereckiová a dr. Dvořáková z Centra školského managementu Univerzity Karlovy.

Na tomto místě bych si jen znovu dovolila připomenout, že všechny publikované články byly double blind recenzovány dvěma nezávislými recenzenty a časopis je zařazen do databáze ERIH+ a usiluje o zařazení do databáze SCOPUS.

Dále bych Vás ráda informovala, že na rok 2017 jsou už připravovány dvě konference, a to již na 8. ročník konference Regionální rozvoj mezi teorií a praxí. Tématem konference bude *Agenda 2030 a nové globální rozvojové cíle udržitelného rozvoje v podmínkách ČR – vize a příležitost*. Konference se uskuteční na Vysoké škole regionálního rozvoje v Praze 6. dubna 2017. Druhou připravovanou konferencí je *Bezpečnost v regionech 2017*, která bude zaměřena na aktuální otázky bezpečnosti měst, obcí a regionů, hrozby a rizika regionální bezpečnosti ve světle migrační krize a otázky militarizace a demilitarizace území. Konference se uskuteční 11. května 2017 tamtéž. Bližší informace o konferencích, přihlášky a pokyny pro přispěvatele naleznete v sekci Odborná sdělení.

Závěrem bych chtěla sdělit ještě pár novinek, které čekají náš časopisu od nového roku. V prvé řadě je to rozšíření naší redakční rady o celou řadu zahraničních odborníků. Jejich působení by mělo přinést nejen zkvalitnění naší práce, ale i rozšíření publikování příspěvků od zahraničních přispěvatelů a článků publikovaných anglicky. Již první číslo roku 2017 je připravováno jako celoanglické. Přesto ale chce náš časopis zůstat zaměřen zejména na středoevropské otázky regionálního rozvoje, a tak další čísla ročníku 2017 již budou opět převážně psaná česky.

Poslední informace je spíše technického rázu a týká se citačních zvyklostí časopisu. Od příštího čísla přecházíme na tzv. harvardský citační systém.

Za redakční radu Vám přeji úspěšný rok 2017 a věřím, že našemu časopisu zachováte i nadále přízeň a bude pro Vás inspirativním čtením i v novém roce.

Vladimíra Šilhánková
V Hradci Králové, prosinec 2016

EKONOMICKÉ EFEKTY PROJEKTU PLZEŇ - EVROPSKÉ HLAVNÍ MĚSTO KULTURY 2015

ECONOMIC EFFECTS OF THE PROJECT PILSEN - EUROPEAN CAPITAL OF CULTURE 2015

doc. RNDr. Jiří Ježek, Ph.D.
Ing. Petr Janeček
Ing. Jarmila Ircingová, Ph.D.
Ing. Marta Nosková, Ph.D.

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta ekonomická
Středisko pro výzkum regionálního rozvoje
Univerzitní 22, 306 14 Plzeň
jezekji@kge.zcu.cz, janecp00@kmo.zcu.cz,
jircingo@kpm.zcu.cz, mnosk@kpm.zcu.cz

Klíčová slova:
Evropské hlavní město kultury, Plzeň, ekonomické efekty, evaluační výzkum

Keywords:
European Capital of Culture, Pilsen, economic effects, evaluation research

Abstrakt:
Cílem tohoto příspěvku je analýza ekonomických efektů projektu Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015. Vychází z poznatků několika empirických výzkumu (vlastních i cizích), realizovaných po skončení tohoto projektu. Dochází k závěru, že realizace projektu přinesla řadu pozitivních změn a efekty jsou srovnatelné s ostatními evropskými městy. Klíčovou otázkou zůstává, jak toho všeho dokáže město Plzeň využít do budoucnosti.

Abstract:
The aim of this paper is to analyze the economic effects of the project Pilsen - European Capital of Culture 2015. It is based on the findings of several empirical studies (own and others), realized after the completion of this project. It concludes that the project has brought many positive changes and its effects are comparable to other European cities. The key question is how the city Pilsen will be able to use all this in the future.

Úvod

Velkým kulturním a uměleckým projektům (megaprojektům) a jejich významu pro rozvoj měst a regionů, se v posledním desetiletí věnuje značná pozornost, a to jak v teorii, tak praxi. Evaluace kulturních projektů se stala předmětem zájmu mnohých aplikovaných i akademických výzkumů [6]. V oblasti evaluace projektů Evropských hlavním měst kultury, alespoň podle citačního ohlasu měřeno, hraje klíčovou roli Palmerova zpráva z roku 2004 a 2007 [21], která

v základních rysech shrnuje poznatky pořadatelských měst. Její slabinou je, že nenabízí ani rámcový postup, jak takové velké kulturní projekty monitorovat a komplexně evaluovat. Ani Evropská komise, která je iniciátorem projektů Evropských hlavních měst kultury (EHMK), doposud nenabídla propracovanou metodiku, která by umožnila seriózní porovnání výsledků jednotlivých měst.

Obrázek 1: *Přehled Evropských měst kultury*

Zdroj: Wikipedie.

Jak uvádí někteří autoři a potvrzují představitelé námi oslovených měst, tak monitoring a evaluace velkých kulturních projektů představuje značný problém, neboť se obtížně hledají vhodné indikátory úspěšnosti, na nichž by se dokázali všichni zainteresovaní shodnout [15, 17]. Představitelé pořadatelských měst navíc často neskrývají obavu, že evaluační výzkumy a použité indikátory spíše než pozitivní efekty odhalují neúspěšnost, která vede ke zpochybňování efektivity takových velkých a finančně náročných investic. Na druhé straně se v praxi nezřídka setkáváme s nekritickou oslavou ekonomických přínosů, nejenom velkých kulturních a uměleckých projektů, ale kultury jako takové [2, 6, 23, 26]. Jako praktický příklad z ČR můžeme uvést, s jakými nekritickými očekáváními přivítala kulturní obec model, nabídnutý Ministerstvem kultury, který jim umožnil vyčíslit ekonomické přínosy kulturních akcí a jedině tak zdůvodnit jejich smysluplnost a přínosnost.

Evaluační studie o dopadech velkých kulturních projektů jako nejvýznamnější indikátor jejich ekonomického přínosu nejčastěji používají počet nově vytvořených pracovních míst. Jejich autoři jsou často kritizováni za to, že přehlížejí dlouhodobé a multiplikační efekty. Vývoj efektivních monitorovacích a evaluačních systémů a výzkumných metodologií pro stanovení nejenom ekonomických dopadů velkých kulturních projektů, je proto výzvou jak pro praxi, tak pro praktický a teoretický výzkum. Je až zarážející, jak jsou projekty Evropských hlavních měst kultury na jedné straně vyzdvihovány pro jejich nezpochybnitelný ekonomický přínos, přičemž na druhé straně chybí věrohodné monitorovací a evaluační systémy, které by dokázaly tuto hypotézu potvrdit.

1. Cíl a metodika

Cílem tohoto příspěvku je shrnout poznatky o přínosech projektu Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015 na základě empirických výzkumů, které byly v této souvislosti realizovány [1, 12, 13, 22]. Jedná se o výsledky několika výzkumů (našich i cizích), které byly oficiálně zadány v souvislosti s komplexní evaluací tohoto projektu pro potřeby města Plzně, Ministerstva kultury ČR a Evropské komise. Metodickým aspektům jednotlivých výzkumů se zabýváme v jednotlivých subkapitolách. [1, 12, 13, 22]. Na závěr se snažíme porovnat výsledky projektu Plzeň 2015 s ostatními Evropskými hlavními městy kultury.

2. Od iniciativy k výběru Plzně Evropským hlavním městem kultury pro rok 2015

Na počátku iniciativy Plzeň 2015 byla diskuse o tom, že je zapotřebí zvýšit atraktivitu města jak pro místní obyvatele, tak pro návštěvníky města a investory. Zúčastnění se shodli, že toho lze dosáhnout pouze zvýšenými investicemi do oblasti životního prostředí, kultury a sportu. Strategickým cílem rozvoje města Plzně se tak stalo vyprofilování jeho nabídky tak, aby bylo veřejností vnímáno nejenom jako průmyslové město, anebo město piva (či v poslední době stále častěji jako město sportu), ale také jako evropské kulturní centrum s pozitivním image, známé nejenom v České republice, ale i v Evropě. Projekt Plzeň 2015 byl v této souvislosti chápán jako vlajkový projekt s dvěma hlavními cíli:

- vnitřní cíl: komplexní regenerace města (ekonomická, sociální, kulturní, environmentální, urbanistická), odpovídající potřebám znalostní ekonomiky a postindustriální společnosti;
- vnější cíl: vytvořit nezaměnitelnou identitu města a zlepšit jeho image jak u místního obyvatelstva, tak u návštěvníků a potenciálních investorů;

Vlastní iniciativa přihlásit se do soutěže o hlavní město evropské kultury se zrodila v roce 2003. Vzešla z odboru kultury Magistrátního úřadu města Plzně, který v té době spolupracoval na dílčím projektu s rakouským Grazem, který byl v daném roce evropským hlavním městem kultury. V průběhu následujících měsíců pod dojmem získaných zkušeností probíhalo shromažďování informací o projektu, o podmínkách účasti, výběrových kritériích apod. V září 2007 městské zastupitelstvo formálně odsouhlasilo, aby se Plzeň zúčastnila soutěže. Organizací celého projektu byl pověřen Útvar koordinace evropských projektů. Vznikl tým pracovníků, kteří měli celou akci na starosti. Byl vytvořen integrovaný plán rozvoje města s názvem „Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015“ a „Program rozvoje kultury 2009 – 2019“. Oba dokumenty vytvořily strategický rámec pro realizaci projektu Evropského hlavního města kultury. Do procesu jejich zpracování bylo zapojeno nejenom politické a administrativní vedení města, ale také odborná veřejnost a místní obyvatelé. Významnou roli sehrálo Centrum komunitního plánování západní Čechy, které podnítilo kreativitu místních obyvatel (zvláště mládeže), aby ve skupinové hře („future city game“) identifikovali problémy města a možnosti

jejich řešení. Prostřednictvím této participativní metody měli účastníci hry odhalit problémy města a nalézt jejich řešení. A to jak ekonomické a ekologické, tak i sociální a kulturní problémy města. V říjnu 2009 byly oba strategické dokumenty schváleny a zaslána přihláška do soutěže. Ze tří soutěžících měst byla vybrána dvě města Ostrava a Plzeň (třetím zájemcem byl Hradec Králové), která postoupila do druhého kola. Nakonec 8. září 2010 výběrová komise vybrala Plzeň jako hlavní město evropské kultury pro rok 2015. V čem byl projekt Plzně lepší, než projekt konkurenční Ostravy, kterou favorizovala média? Komise především ocenila, že Plzeň předvedla profesionální přístup a dosáhla „vynikající rovnováhy mezi kulturními projekty plánovaných na rok 2015 a regenerací města". (viz Závěrečná zpráva výběrové komise). Významnou roli sehrál také silný politický závazek ze strany primátora města a vůbec vedení města, dále existující evropské vazby a kontakty (podle některých to byl klíčový faktor úspěšnosti) a také otevřenost strategie celého projektu.

3. Monitorovací a evaluační systém projektu Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015

Při koncipování monitorovacího a evaluačního systému se vycházelo z poznatků zahraničních měst, která byla v minulosti nositeli tohoto projektu. Za nejlépe propracovanou studii dopadů velkých kulturních a uměleckých projektů EHMK se většinou považuje tzv. liverpoolský model (2008), který se v modifikované podobě využil i při evaluaci dopadů letních olympijských her v Londýně (2012). Představa mechanického převzetí tohoto modelu byla od začátku vyloučena. Důvodem nebyla pouze odlišnost obou měst (Liverpoolu a Plzně), ale také objem finančních prostředků, které bylo město Plzeň, zvláště v době celosvětového finanční a ekonomické krize, připravené do realizace projektu a jeho evaluace investovat. Přestože je systematický monitoring a evaluace projektu EHMK nezbytnou podmínkou, aby pořádající město získalo evropskou dotaci (Cenu Meliny Mercouri), tak můžeme konstatovat, jelikož jsme se touto problematikou zabývali od roku 2012, že monitorovacím a evaluačním otázkám byla v případě Plzně věnována spíše okrajová pozornost. Jedním z významných důvodů byly několikeré změny ve vedení projektu, které způsobily, že o způsobu monitoringu a výběru evaluátorů bylo rozhodnuto až na podzim 2014, to znamená několik měsíců před konání celého projektu. Nedostatek času, stejně tak nedostatek finančních prostředků vedl k tomu, že nakonec nebyla vybrána jedna jediná organizace zodpovědná za komplexní evaluaci projektu, jak se původně předpokládalo, ale jednotlivé evaluační oblasti byly svěřeny vícero organizacím (vyčíslení ekonomických dopadů, změna kulturního chování obyvatel města, postoje obyvatel k projektu, návštěvnost města, image města, mediální ohlas projektu, spokojenost s jednotlivými akcemi atd.), mezi nimiž, z časových a jiných důvodů, většinou nedošlo ke koordinaci aktivit, takže některé výzkumy se částečně překrývají anebo do sebe nezapadají. [10, 14, 26]

Spolupracovníci Střediska pro výzkum regionálního rozvoje na Fakultě ekonomické Západočeské univerzity v Plzni se věnovali především otázkám ekonomických dopadů projektu a výzkumu informovanosti, postojů a participace obyvatel města na projektu Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015.

Při koncipování výzkumu je vycházeli z poznatků dalších měst, která jsou Plzni strukturálně podobná anebo jsou považována za úspěšná. Na základě komunikace se zahraničními experty jsme pro srovnávací analýzu nakonec vybrali města Weimar (1999), Graz (2003), Linz (2009) a Pécs (2011), Maribor (2012) a Košice (2013). Podrobná srovnávací studie se v současnosti připravuje, a měla by být publikována v roce 2016.

Přivítali jsme, že v rámci sítě Evropských hlavních měst kultury došlo ke sdružení univerzitních pracovišť, zodpovědných za evaluační výzkum (ECoC Policy Group), jehož cílem je vyvinout komplexní monitorovací a evaluační model (systém) pro měření multiplikačních dopadů velkých kulturních projektů. Předmětem hodnocení by přitom měli být nejenom ekonomické, ale také sociální, kulturní, environmentální a politické dopady. Snahou zmíněného mezinárodního společenství, jehož jsme se stali členem, je vytvořit nový a inovativní přístup ke sledování a měření dopadů, který by překračoval rámec běžně používaných kvantitativních indikátorů (jako např. růst pracovních příležitostí nebo počtu přenocování), a více zohledňoval jedinečné zkušenosti jednotlivých měst. Důraz se klade na sledování dlouhodobých efektů a jejich udržitelnost. V této souvislosti chceme svými plzeňskými zkušenostmi přispět k tvorbě zmíněného komplexního monitorovacího a evaluačního modelu. [26]

Na základě zahraničních zkušeností jsme vymezili následující základní principy a předpoklady, které jsme použili při koncipování evaluačního výzkumného programu pro město Plzeň:

- výzkumný program musí vycházet z předpokladu širokých dopadů, které může projekt Plzeň 2015 mít; nejedná se pouze o kulturní dopady, ale také o dopady sociální, ekonomické, environmentální a urbanistické, což předpokládá nejenom uplatnění komplexního (holistického) přístupu k výzkumu a evaluaci, ale také zapojení analytiků z různých vědních oborů – kulturologů, sociologů, kulturních antropologů, kulturních a urbánních geografů, ekonomů, urbanistů/ plánovačů, odborníků na projektový/ programový management atd.;
- je nutné kombinovat kvantitativní a kvalitativní metody a postupy výzkumu;
- je zapotřebí uskutečňovat nejenom aplikovaný (pro potřeby praxe, resp. decizní sféry), ale také akademický výzkum (z toho vyplývá potřeba použití širokého spektra výzkumných metod a postupů);
- je zapotřebí zkoumat krátkodobé, střednědobé i dlouhodobé dopady projektu; evaluační výzkum je zapotřebí začít realizovat minimálně dva roky před a pět let po skončení tohoto projektu;
- je zapotřebí co nejdůsledněji oddělovat dopady projektu Plzeň 2015 od dopadu ostatních doprovodných kulturních a jiných podpor, programů a projektů.

Na základě zkušeností zahraničních měst a diskusí se zainteresovanými aktéry projektu Plzeň 2015 jsme v květnu 2012 navrhli následující tematické oblasti a indikátory, které by měly posloužit pro komplexní evaluaci projektu.

Tematické oblasti projektu Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015:

- Udržitelnost kulturního života ve městě
- Participace na kulturním a uměleckém programu
- Identita a image města
- Filozofie a řízení projektu
- Evropská dimenze
- Ekonomické dopady (růst pracovních příležitostí, výdaje návštěvníků, investice apod.)

4. Nejvýznamnější ekonomické dopady projektu Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015 – výsledky empirických výzkumů

Realizace projektu Plzeň – Evropské hlavní město kultury ukázala, že kultura nepřispívá pouze k rozvoji tvořivosti, ale je také důležitým katalyzátorem ekonomického rozvoje. Celková návštěvnost Plzně – Evropského hlavního města kultury byla vyčíslena na 1 230 422 návštěvníků (počet vstupů na pořádané akce). Z toho 60 % tvořili místní obyvatelé, zbytek pak obyvatelé Plzeňského kraje (20 %) a ostatních krajů České republiky (15 %). Přibližně 5 % návštěvníků tvořili zahraniční turisté [12, 22].

Počet zahraničních návštěvníků, měřený počtem přenocování v hotelích a penzionech, vzrostl podle údajů Českého statistického úřadu (2016) oproti běžnému roku (2013) o 31,1 %, což představuje 493 000 přenocování [12].

Na deset největších kulturních akcí přišlo 540 933 návštěvníků, což činilo cca 44 % z celkové návštěvnosti všech přibližně 580 akcí pořádaných pod hlavičkou Evropského hlavního města kultury“ [12, 22].

Obrázek 1: *Celkové dopady výdajů návštěvníků akcí Plzně – Evropského hlavního města kultury na ekonomiku České republiky (2015).*

Zdroj: [22]

Návštěvníci města utratili v souvislosti s programem Evropského hlavního města kultury celkem 564 251 670 Kč za služby a zboží v restauracích, hotelech, obchodech apod. Tato částka představovala impuls pro ekonomickou aktivitu místních podniků (přímé dopady) i jejich dodavatelů a subdodavatelů (nepřímý efekt). Celkově výdaje návštěvníků způsobily růst produkce české ekonomiky o 711 044 610 Kč, z toho dopady zahraničních turistů tvořily 12,7 %. Díky výdajům návštěvníků se v celé ČR vytvořilo 388,3 nových pracovních míst (jak u dodavatelů, tak subdodavatelů [12, 22].

Efekty investic do kulturní a volnočasové infrastruktury

Investiční výdaje projektu Plzeň EHMK 2015 činily podle našeho zjištění 1 373 mil. Kč. Jednalo se především o výstavbu Nového divadla (1,085 mld. Kč – investice a provozní náklady v letech 2014-2015), rekonstrukci areálu DEPO 2015 (11,6 mil. Kč), Relax Centrum Štruncovy sady (88,6 mil. Kč), dále Greenways (16,7 mil. Kč) a úpravy veřejných prostranství (121,5 mil.

Kč). Podle našeho odhadu z uvedené částky zůstalo v regionu (Plzeňském kraji) cca 184 mil. Kč. V souvislosti s jejich realizací bylo vytvořeno 139 pracovních míst [22].

Návštěvníci a návštěvnost města Plzně v roce 2015

Výzkumem návštěvníků během roku 2015, kdy byla Plzeň Evropským hlavním městem kultury, se zabývala firma ppm factum, která během roku (ve čtyřech vlnách) dotázala celkem 2091 respondentů [1].

Většina návštěvníků navštívila Plzeň poprvé (53 %), vícekrát přes ¼ návštěvníků (26 %). Největší podíl prvonávštěvníků přijel z Německa (69 %), Slovenska a především vzdálenějších zemí (87 %). Nejčastěji lidé přijeli automobilem (61 %) nebo autobusem (31 %). Autobus jako přepravní prostředek zvolili především zahraniční turisté (hlavně ze Slovenska a Německa). Po Plzni se nejčastěji pohybovali vlastním dopravním prostředkem (64 %) nebo pěšky. Městskou hromadnou dopravu (12 %) a taxislužbu (5 %) využil relativně malý podíl návštěvníků. [1]

Přibližně polovina návštěvníků strávila v Plzni pouze několik hodin až celý den (51%). Druhá polovina pak nejčastěji 2-3 dny. Nejčastějšími turisté nocovali v hotelích a penzionech (68%), zbytek pak využil pohostinnost známých nebo příbuzných. Většina návštěvníků přijela do města neorganizovaně (73%), většinou přijížděli v menších skupinách, s rodinou, partnerem/ partnerkou, přáteli nebo známými. [1]

Průměrná denní útrata při návštěvě Plzně činila v průměru 2107 Kč. Nejvíce za ubytování (1017 Kč) a nákupy (561 Kč), o něco méně za stravování (299 Kč) a vstupné (230 Kč). [1]

Nejčastěji uváděnými asociacemi s městem Plzní (odpovědi na otázku, co se vám vybaví, když se řekne Plzeň, možnost tří odpovědí). K pěti nejčastěji uváděným asociacím patřilo pivo a pivní festival (66 %), Evropské hlavní město kultury (11 %), Škoda Plzeň (8 %), architektura a památky (7 %) a sport (6 %). Povědomí o tom, že je Plzeň Evropským hlavní městem kultury pro rok 2015, vyjádřilo 63 % návštěvníků. Před cestou do Plzně zaznamenalo upoutávku související s městem Plzní, resp. EHMK 45 % dotázaných. K nejvýznamnějším komunikačním kanálům patřil internet (25 %), dále pak venkovní reklama (8 %), rádio (7 %), tisk (5 %) a letáky (2 %). Turistické informační centrum během svého pobytu ve městě Plzni navštívilo cca 24 % návštěvníků města. [1]

Přibližně 11 % návštěvníků uvedlo, že hlavním důvodem návštěvy Plzně byla návštěva Evropského hlavního města kultury. Dalších 32 % návštěvníků uvedlo EHMK jako jeden z dalších důvodů návštěvy města (srov. obrázek 2). [1]

Obrázek 2: *Odpovědi na otázky: „Co bylo hlavní důvodem vaší návštěvy Plzně“ a „Které další aktivity během svého pobytu realizujete?“.*

Zdroj: [1]

Celkově návštěvníci Plzně v rámci dotazníkového šetření vyjádřili značnou spokojenost s návštěvou města. Jak ukazují výsledky dotazníkového šetření, tak 50 % jich bylo velmi spokojeno a 49 % spíše spokojeno. Ve všech atributech hodnocení převažovalo kladné hodnocení. Nejvíce byli návštěvníci spokojeni s ubytovacími službami, kulturními a volnočasovými možnostmi a v neposlední řadě s úrovní veřejného stravování. Nejvíce nespokojeni byli s pocitem bezpečí, městskou hromadnou dopravou a čistotou města. Nejvíce se návštěvníkům líbila katedrála, náměstí Svobody s jeho kašnami, dále pak pivovar, synagoga, Nové divadlo a parková úprava města. Výhrady měli návštěvníci k přítomnosti bezdomovců, nečistotě a nepořádku, nepřehlednému dopravnímu značení a omezeným parkovacím možnostem. Některých také ve městě chybělo akvacentrum [1].

Vliv EHMK na podnikání v maloobchodě, stravovacích a ubytovacích službách

V této části vycházíme z výsledků dvou vlastních empirických výzkumů, realizovaných v roce 2014 a 2015. Průzkum proběhl na podzim 20124 mezi stravovacími zařízeními (dotázáno 86 respondentů) a na podzim 2015 mezi maloobchody (152), stravovacími zařízeními (94) a ubytovacími zařízeními (85), lokalizovanými ve středu města Plzně. Zkoumaný areál je zobrazen na obrázek 3). Ubytovací zařízení, vzhledem k jejich menšímu počtu, byla dotazována na území celého města. [12]

Obrázek 3: *Územní vymezení dotazovaných maloobchodů a stravovacích zařízení v letech 2014 (vlevo) a 2015 (vpravo).*

Zdroj: [12]

Obrázek 4: *Změny v počtu zaměstnanců, tržbách a podílu zahraničních návštěvníků v maloobchodě, ubytovacích a stravovacích službách ve městě Plzni v roce 2015.*

Zdroj: [12]

Výsledky za rok 2014 ukazují, že 80 % z celkového počtu 86 stravovacích zařízení předpokládalo nárůst počtu zákazníků v souvislosti s projektem EHMK, ale pouze cca 42 % se na tuto událost nějakým způsobem připravovala.

Z obrázku 4 je patrné, že nejmenší změny zaznamenal maloobchod. Přestože 32 % obchodů zaregistrovalo nárůst zahraničních spotřebitelů, tak pouze u 14 % se projevil růstem tržeb a 9 % růstem zaměstnanosti. V důsledku pořádání EHMK se u 54 % ubytovacích zařízení zvýšily tržby. Výzkum dále ukázal, že u 39 % ubytovacích zařízení došlo ke zvýšení podílu zahraničních návštěvníků a u 9 % se zvýšil počet zaměstnanců. Pozitivně se konání EHMK projevilo především u stravovacích zařízení: 55 % jich zaznamenalo růst tržeb, 32 % růst zahraničních návštěvníků a 35 % růst počtu zaměstnanců [12].

Jak maloobchody, tak stravovací a ubytovací zařízení se na předpokládanou zvýšenou návštěvnost v roce 2015 připravili tím, že zvýšily propagaci, provedli modernizaci (hlavně ubytovací zařízení) anebo prodloužily otevírací dobu (především stravovací zařízení a maloobchody) [12].

Informovanost, postoje a participace obyvatel města Plzně na projektu EHMK

V této části stavíme na výsledcích vlastního dotazníkového šetření, které probíhalo na přelomu let 2015 a 2016 (listopad 2015 až únor 1016) a bylo zaměřeno na celkové zhodnocení projektu Plzeň – EHMK 2015 obyvateli města Plzně, resp. Plzeňského kraje. Byla zvolena metoda kvótního výběru respondentů: 70% respondentů tvořili obyvatelé města Plzně a 30% obyvatelé Plzeňského kraje. Respondenti byli vybíráni podle věku a pohlaví tak, aby jednotlivé skupiny respondentů věrně odrážely demografickou strukturu obyvatel Plzně, resp. Plzeňského kraje. Celkem bylo dotázáno 1000 respondentů. Jejich struktura je uvedena v následující tabulce 1. [13]

Tabulka 1: *Konkrétní rozdělení respondentů – výzkum informovanosti, postojů a participace obyvatel Plzně na projektu Evropského hlavního města kultury (2015/2016)*

			věkové skupiny					věkové skupiny			
	Kvóty	Muži	0-24	25-44	45-64	65+	ženy	0-24	25-44	45-64	65+
Plzeň	700	340	83	112	89	56	360	81	106	94	79
Plzeňský kraj	300	150	40	47	41	22	150	38	43	40	29

Zdroj: [13]

Více jak polovina respondentů (56 %) uvedla, že byla o projektu Plzeň EHMK 2015 dostatečně informována. Pouze 13 % respondentů zhodnotilo míru informovanosti jako nedostatečnou. Přibližně 1/3 respondentů, která pravděpodobně dění kolem EHMK příliš nesledovala, se k této otázce nedokázala vyjádřit. Výzkum prokázal úzkou souvislost mezi mírou informovanosti a vztahem respondentů ke kultuře. Respondenti, kteří vyjádřili pozitivní vztah ke kultuře, se cítili být o projektu EHMK informováni více, než respondenti, kteří uvedli, že nemají ke kultuře hlubší vztah. [13]

Nejvíce využívaným zdrojem informací (respondenti mohli uvést více odpovědí) o projektu EHMK byl internet (54,9 % respondentů), těsně následovaný venkovní reklamou, plakáty a billboardy (54,4 %). K dalším významným informačním zdrojům patřila sdělení od rodinných příslušníků, přátel a známých (47,0 %), denní tisk (35,7 %), rádio (29,7 %) a televize (25,1 %).[13]

Více jak polovina respondentů uvedla, že se účastnila alespoň tří akcí, pořádaných pod hlavičkou projektu Plzeň – EHMK 2015. Na druhou stranu 15 % z těch, co na otázku odpověděli, uvedlo, že se neúčastnili žádné z pořádaných akcí. [13]

Respondentům byla položena otázka, jestli byli nějakým způsobem zapojeni do příprav nebo realizace projektu EHMK. Z odpovědí vyplývá, že 4 % z nich se nějakým způsobem zúčastnili příprav nebo realizace projektu EHMK. Lidé vyjadřující kladný vztah ke kultuře se do projektu zapojili větší měrou (cca 8%). Jako odpověď na otevřenou otázku, zjišťující způsob zapojení na projektu EHMK, byla nejčastěji uváděna dobrovolná pomoc při přípravě jednotlivých akcí, obsluha stánků s občerstvením, produkce hudebních vystoupení anebo alternativní produkce. [13]

Respondenti měli dále za úkol ohodnotit deset nejvýznamnějších kulturních akcí EHMK, oznámkovat je jako ve škole (1-5) a uvést, které akce by rádi zachovali i do budoucnosti. [13]

Z hlediska hodnocení deseti vybraných nejvýznamnějších akcí pořádaných v rámci projektu Plzeň EHMK 2015, získala nejlepší umístění tradiční plzeňská akce - Pilsner Fest, která byla podle respondentů nejvíce navštívenou akcí. Obdržela největší počet jedniček (absolutně) a nejvíce respondentů by si jí přálo zachovat. Na druhém místě skončila další tradiční plzeňská akce Slavnosti svobody, která byla druhou nejvíce navštívenou a druhou v pořadí, z hlediska zachování do budoucnosti. Od účastníků dostala dokonce relativně více jedniček, než dostal Pilsner Fest. [13]

Dále lze jmenovat akci Obří loutky, která je třetí nejčastěji uváděnou v otázce zachování akcí, avšak při hodnocení obdržela nejen velké relativní množství jedniček, ale i největší relativní počet čtyřek a pětek (ve srovnání s ostatními akcemi). Poměrně dobře si vedla také nová akce - Festival světla, která byla čtvrtá nejčastěji jmenovaná s ohledem na zachování do budoucnosti a také poměrně hojně navštívená. Z hlediska relativního počtu jedniček od návštěvníků však vychází spíše průměrně až podprůměrně. [13]

Z opačného konce se jako nejhůře hodnocená jeví akce Festival Finále, které si přeje zachovat nejméně respondentů. Podle výsledků výzkumu tato akce patřila k nejméně navštíveným. Jednalo se o poměrně malou akci ve srovnání s ostatními. Druhou nejméně navštívenou a nejméně zmiňovanou s ohledem na zachování do budoucnosti, byla akce Květiny pro Plzeň v rámci Bavorských dnů. Na druhé straně získali Květiny pro Plzeň od respondentů více jedniček, než např. Festival světla. [13]

Obrázek 5: *Účast na vybraných deseti kulturních akcích pořádaných pod hlavičkou Plzeň EHMK 2015 a zájem respondentů o jejich opětovnou realizaci v příštích letech.*

Zdroj: [13].

Následně měli respondenti posoudit projekt Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015 jako celek. Opět známkami jako ve škole (1-5). Celkově byla realizace projektu EHMK hodnocena nejčastěji známkou 2 (45 %), dále známkou 3 (27 %) a známkou 1 (21 %). Také u tohoto hodnocení se projevila závislost, čím pozitivnější vztah respondenta ke kultuře, tím lepší hodnocení. Celková průměrná známka byla 2,2. [13]

Úkolem respondentů bylo také zhodnotit projekt Plzeň EHMK 2015 podle nabídnutých kritérií (měli zatrhnout tvrzení, s nimiž souhlasili). Přibližně 2/3 respondentů se shoduje, že projekt EHMK byl úspěšně realizován, dobře propagován a program EHMK byl natolik pestrý, že si

každý mohl z nabídky vybrat, co chtěl. Více jak polovina respondentů ocenila, že projekt byl dobře organizován a vyjádřila naději, že díky získaným zkušenostem a navázaným kontaktům bude město schopné navázat na pozitivní výsledky i v budoucnosti. Největší rozpaky respondenti vyjadřovali v souvislosti s financováním projektu (otázka výstavby Nového divadla) a také s ohledem na vyváženost z hlediska zastoupení místních a cizích umělců. Někteří kritizovali slabší podporu místní kultuře. [13]

Tabulka 2: *Hodnocení projektu Plzeň EHMK 2015 podle různých kritérií. Respondenti měli možnost zatrhnout tvrzení, s nimiž souhlasili. Podíl odpovědí v %.*

v programu si každý našel, co hledat	67%
projekt EHMK lze považovat za úspěch	65%
program EHMK byl dobře propagován	65%
Plzeň bude schopná navázat na projekt EHMK i v budoucnosti	58%
program EHMK byl dobře zorganizován	58%
podařilo se navázat bohatou spolupráci s kulturními organizacemi napříč Evropou	54%
Plzeň dokáže v budpucnu využít získaných kontaktů k dalšímu rozvoji nejenom kultury	52%
Plzeň se stala lepším městem, než byla před pořádáním EHMK 2015	51%
program byl vyvážený z hlediska zastoupení místních a cizích umělců/ produkce	41%
finanční prostředky EHMK byl účelně využité	19%

Zdroj: [13]

Subjektivní hodnocení konkrétních přínosů projektu Plzeň EHMK 2015 očima obyvatel města Plzně a Plzeňského kraje nám ukazuje tabulka 3. Respondenti měli možnost zaškrtnout více možností, podle svého uvážení. Nejvíce dotázaných se shodlo, že projekt Plzeň EHMK 2015 přispěl k rozšíření a zkvalitnění nabídky kultury a umění ve městě (60,7%). Dokladem je nejenom výstavba Nového divadla, ale také bohatý kulturní program během celého roku. Dále více než polovina respondentů uvedla, že zaznamenala rozvoj cestovního ruchu (zvýšení počtu návštěvníků a přenocování), zvýšení známosti města u nás i v zahraničí a v neposlední řadě podle jejich mínění vyvolal značné veřejné investice do kulturní oblasti. Změnu image města, nové pracovní a podnikatelské příležitosti, zvýšení pocitu sounáležitosti s městem nebo zvýšení kvality života ve městě vnímá přibližně 1/3 až 1/4 respondentů. [13]

Tabulka 3: *Dopady projektu Plzeň EHMK 2015 na město Plzeň očima jeho obyvatel a obyvatel Plzeňského kraje.*

rozšíření a zkvalitnění nabídky kultury a umění ve městě	60,7 %
rozvoj cestovního ruchu	60,3 %

zvýšení známosti města a jeho kultury doma i v zahraničí	57,4 %
větší veřejná podpora kultury a umění ve městě	52,2 %
změna image města - Plzeň bude vnímána nejenom jako průmyslové, ale také jako kulturní centrum	39,7 %
vytvoření pracovních příležitostí v oblasti kultury a umění	33,3 %
více podnikatelských příležitostí	26,3 %
zvýšení pocitu sounáležitosti občanů s městem	25,4 %
zvýšení kvality života ve městě	23,9 %
rozvoj neziskového (občanského) sektoru	9,5 %
jiné přínosy	0,0 %

Zdroj: [13]

Prostřednictvím dvou otevřených otázek se měli respondenti také vyjádřit k silným a slabým stránkám projektu EHMK. Jako nejčastější pozitiva uváděli: více kulturních akcí, nové kulturní zážitky, zviditelnění Plzně a podpora cestovního ruchu. Naopak k nejčastěji zmiňovaným negativům patří: různé aspekty financování projektu (obava o zadlužení města, neprůhlednost financování, zbytečně vynaložené peníze), velké množství lidí na ulicích, příval turistů (cizinců), nepořádek a hluk. [13]

3. Ekonomické efekty projektů Evropských hlavních měst kultury srovnání Plzně s dalšími městy

Jak jsme již uvedli v úvodu, tak srovnání dopadů projektů Evropských hlavních měst je velmi obtížné, protože neexistují ani rámcové postupy jejich hodnocení. Na základě veřejně dostupných informací můžeme srovnat pouze celkovou návštěvnost, výdaje na program a výdaje na infrastrukturu. Ale i zde je nutné brát srovnávané informace s velkou rezervou a je nutné je brát s rezervou.

Velikostně se města, která byla v minulosti držitelem titulu Evropské hlavní město kultury, pohybují od relativně malých měst (Guimarães s 53 tis. obyvateli nebo Weimar s 62 tis. obyvateli) až po velké metropole (Kodaň s 1,4 mil. či Istanbul s 12 mil. obyvateli). Srovnání jednotlivých EHMK podle počtu obyvatel, realizovaných dílčích projektů, vykazované návštěvnosti a výdajů, nabízíme v přehledu v tabulce 4. Výdaje jsou uváděny za všechny roky přípravy a realizace programu (s výjimkou údajů za Lucemburk, Sibiu, Essen a Guimarães, kde nebylo časové rozpětí specifikováno).

Podle celkové sumy použitých finančních prostředků byl největším projekt istanbulský (193 mil. euro), kodaňský (155 mil. euro) a liverpoolský (122 mil. euro). Naopak nejmenší rozpočet měl projekt Reykjaviku (8 mil. euro), Bergenu (13 mil. euro) a Tallinu (14 mil. euro). Co se týká investic do infrastruktury, tak v některých případech se nám nepodařilo zjistit jejich přesnou výše, nebo jsme měli pouze informace, že žádné větší investice nebyly realizovány (Maribor, Stavanger). Největší známé investice do infrastruktury realizovali v Marseille (665

mil. euro), Weimaru (411 mil. euro) a Linci (323 mil. euro), naopak investičně nejméně náročné byly projekty v Boloni a Avignonu (8 mil. euro) nebo v Lucemburku (16 mil. euro).

Průměrné celkové výdaje na program, vypočtené z dostupných údajů (tabulka 4) jsou ve výši 49 mil. euro (medián je 35 mil. euro). Průměrné výdaje na kulturní infrastrukturu jsou ve výši 160 mil. euro (medián 82 mil. euro).

Z tabulky je zjevné, že nelze nalézt žádnou jednoznačnou závislost mezi velikostí města a výší výdajů (na přípravu projektu či infrastrukturu). Mezi menšími městy najdeme jak projekty s malým rozpočtem (Reykjavik či Umea), tak i s velkým (Guimaraes či Weimar), a nelze tvrdit, že by rozpočet přímo úměrně rostl s velikostí města. I velká města mohou mít malý rozpočet, jak dokazuje např. Riga či Janov (obě města s rozpočtem do 30 mil. euro).

Tabulka 4: *Srovnání ekonomických efektů projektů Evropských hlavních měst kultury*.

	počet obyvatel města v době konání EHMK	počet projektů/ aktivit	celková návštěvnost	výdaje na program (mil. euro)	výdaje na infrastrukturu (mil. euro)
Lucemburk 1995	77 401	500	1 170 000	22	16
Kodaň 1996	1 362 264	670	6 920 000	155	220
Thessaliniki 1997	1 084 001	1 271	1 500 000	67	233
Stockholm 1998	113	1 218	N/A	55	N/A
Weimar 1999	62 452	N/A	7 000 000	46	411
Avignon 2000	85 937	200	1 500 000	21	8
Santiago de Compostela 2000	94 489	1 210	N/A	N/A	N/A
Reykjavik 2000	111 342	284	1 473 724	8	N/A
Brusel 2000	133 859	350	7 000 000	33	82
Bergen 2000	230 993	500	N/A	13	N/A
Bologna 2000	379 964	551	2 150 000	34	8
Helsinki 2000	555 474	503	5 400 000	33	N/A
Krakov 2000	737 927	121	N/A	N/A	N/A
Praha 2000	1 181 126	380	N/A	29	N/A
Porto 2001	257 800	350	1 246 545	59	169
Rotterdam 2001	595 389	524	2 250 000	34	N/A
Bruggy 2002	116 836	165	1 600 000	27	69

Salamanca 2002	156 006	1 100	1 927 444	39	47
Graz 2003	226 244	108	2 755 271	59	56
Lille 2004	180 000	N/A	N/A	74	70
Janov 2004	904 353	N/A	N/A	30	200
Sibiu 2007	185 000	867	N/A	17	137
Lucemburk 2007	480 000	584	3 327 678	57	N/A
Stavanger 2008		1 118	2 000 000	39	Zanedbatelné
Liverpool 2008	435 500	7 000	9 700 000	122	N/A
Linz 2009	190 000	200/7700	3 500 000	69	323
Vilnius 2009	550 000	100/1500	1 500 000	20	44
Pécs 2010	160 000	650/4675	1 000 000	35	140
Essen/Ruhr 2010	2 000 000	5 500	3 400 000	81	N/A
Istanbul 2010	12 000 000	586	12 000 000	193	64
Turku 2011	177 000	8 000	2 000 000	56	N/A
Tallin 2011	400 000	7 000	2 000 000	14	195
Guimaraes 2012	53 000	2 000	2 000 000	42	42
Maribor 2012	120 000	405/5264	3 100 000	28	Zanedbatelné
Košice 2013	240 000	600/3000	N/A	23	78
Marseille 2013	850 000	950	11 000 000	99	665
Umea 2014	119 071	N/A	N/A	19	393
Riga 2014	700 000	488	1 600 000	27	N/A
Plzeň 2015	175 000	580	1 230 000	14	51

Zdroje: [4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 18, 19, 20, 21, 24, 25]

Velmi rozdílné jsou také údaje ohledně výdajů na infrastrukturu, kde lze najít velmi vysoké částky u malých měst (Weimar), stejně jako nízké částky u velkých měst (Istanbul). Lze tedy usoudit, že výše ani jednoho z těchto výdajů nesouvisí s velikostí města, ale spíše s jeho schopností získávat dotace a s připraveností programu.

Počet projektů či aktivit vypovídá o velikosti (rozsahu) celého projektu, avšak tyto údaje nejsou příliš směrodatné, jelikož se často jedná o odhady a kromě toho není u některých projektů z uvedených zdrojů zřejmé, zda se jedná o počet akcí nebo projektů.

Přilákání návštěvníků a z nich plynoucí ekonomické přínosy jsou většinou jedním z hlavních cílů jednotlivých EHMK. Kromě absolutních počtů návštěvníků, což jsou většinou kvalifikované odhady, je důležité analyzovat také změny v počtu návštěvníků. Tak např. v Linci 2009 došlo k nárůstu počtu přenocování o 10 % ve srovnání s předchozím rokem, a to i přes probíhající ekonomickou krizi. Ostatní rakouská města hlásila ve stejnou dobu pokles počtu přenocování - Graz o 1,8 % a Vídeň o 4,6 % [20]. V Essenu 2010 došlo ke zvýšení počtu návštěvníků o 13,4 %, celkový počet přenocování se vyhoupl k 6,5 milionům, což generovalo navýšení příjmů/ tržeb o více než 90 milionů euro [24]. V Tallinu 2011 došlo k 22 % nárůstu počtu přenocování zahraničních turistů, což bylo mnohem více, než 8% zvýšení ve zbytku země [25]. V Marseille 2013 se zvýšil počet přenocovaných o 9 % (5,7 mil. euro) [19]. I v Umee 2014 se projevilo meziroční zvýšení počtu přenocování o 21 % [8]. Je tedy zjevné, že značka EHMK pomáhá jejím nositelům nastartovat cestovní ruch, který může mít velmi pozitivní ekonomické efekty.

Závěr

Výsledky empirických výzkumů, realizovaných v roce 2015 a počátkem roku 2016, to znamená bezprostředně po ukončení projektu Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015, ukazují, že projekt přinesl řadu pozitivních změn, jak v oblasti návštěvnosti, tak i v oblasti investic a ekonomických přínosů. Výsledky jsou srovnatelné s ostatními evropskými městy, hlavně těmi ze střední a východní Evropy.

Jak ukazují zahraniční poznatky, tak klíčovou otázkou zůstává, jak toho všeho dokáže město Plzeň využít do budoucnosti. Existují značná očekávání a bude zajímavé sledovat, jaký dopad na rozvoj města bude mít projekt ze střednědobé a dlouhodobé perspektivy. Jestli Plzeň dokáže využít navázat kontaktů s evropskou kulturní scénou (cirkusové umění), jestli se skutečně zvýšila informovanost o městě a jeho image, zda se podaří rozběhnout centrum kreativního podnikání DEPO 2015 atd. To jsou výzkumné výzvy, na něž se chceme v budoucnosti zaměřit.

Použité zdroje:

[1] BARTOŠ, František. *Turismus v Plzni. Závěrečná zpráva ze čtyř vln šetření návštěvníků města.* Praha: ppm factum reasearch s.r.o., leden 2016.

[2] CAMPBELL, Peter. Creative industries in a European Capital of Culture. *International Journal of Cultural Policy.* 2011, (17) 5, s. 510–522. ISSN 1028-6632.

[3] DOCKENDORF, Guy et al. *Luxembourg and Greater Region, European Capital of Culture 2007: Final Report*, 2008. 140 s.

[4] ECOC - European Capitals of Culture Policy Group, http://ecocpolicygroup.wordpress.com/

[5] ECOTEC. Ex-post evaluation of 2007 & 2008 European Capitals of Culture. [online] Birmingham: ECOTEC Research and Consulting Ltd., 2009. [cit. 12.1.2015]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/documents/ecoc/expost-2007-08_en.pdf>

[6] EVANS, Graeme. Measure for measure: evaluating the evidence of culture's contribution to regeneration. *Urban Studies*, 2005, 42 (5/6): 959–984.

[7] FIŠER, Suzana, et al. *Maribor 2012 – The European Capital of Culture. From challenges to results.* Maribor: Florjančič tisk, d.o.o., 2013, 197 s.

[8] FOX, Tim, RAMPTON, James. *Ex-Post evaluation of the European Capitals of Culture. Final Report*. [online]. European Union, 2015. [cit. 12-01-2015]. ISBN: 978-92-79-43847-9. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/documents/ecoc-2014-report_en.pdf>

[9] HUDEC, Oto, DŽUPKA, Peter, ŠEBOVÁ, Miriam, GONTKOVIČOVÁ, Barbora. Košice – Európske hlavné mesto kultúry 2013. Vplyv veľkého kultúrneho projektu na miestnu ekonomiku a imidž mesta. Košice: Ekonomická fakulta, TU Košice, 2015. ISBN 978-80-553-2104-2.

[10] IMPACTS 08 - European Capital of Culture Research Programme, http://www.liv.ac.uk/impacts08/

[11] IMPACTS 08. The Economic Impact of Visits Influenced by the Liverpool European Capital of Culture in 2008. [online] UK: Impacts 08, 2010b [cit. 10.2.2014]. s. 85. Dostupné z: <http://www.liv.ac.uk/impacts08/Publications/publications.htm>

[12] JEŽEK, Jiří, ŠLEHOFEROVÁ, Marta, IRCINGOVÁ, Jarmila, JANEČEK, Petr. *Výzkum ekonomických efektů projektu Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015.* Západočeská univerzita v Plzni, Středisko pro výzkum regionálního rozvoje, květen 2016 (nepublikovaná zpráva na zakázku společnosti Plzeň 2015, o.p.s.)

[13] JEŽEK, Jiří, ŠLEHOFEROVÁ, Marta, IRCINGOVÁ, Jarmila, JANEČEK, Petr. *Výzkum informovanosti, postojů a participace obyvatel města Plzně na projektu „Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015“*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Středisko pro výzkum regionálního rozvoje, duben 2016 (nepublikovaná zpráva na zakázku společnosti Plzeň 2015, o.p.s.)

[14] JEŽEK, Jiří, VACEK, Jiří, IRCINGOVÁ, Jarmila, KAŇKA, Lukáš. *Návrh systému sledování a hodnocení projektu Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015.* Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Středisko pro výzkum regionálního rozvoje, květen 2015.

[15] KUNZMANN, Klaus R. Kultur, Wirtschaft und Raumentwicklung. *Informationen zur Raumentwicklung*, 2009, 4(4/5): 185-197.

[16] LÄHDESMÄKI, Tuuli. European Capital of Culture Designationas an Initiator of Urban Transformation in the Post-socialist Countries. *European Planning Studies.* 2014, 22 (3), s. 481–497. ISSN: 0965-4313. DOI: 10.1080/09654313.2012.752438.

[17] LIU, Yi-De. Cultural Events and Cultural Tourism Development: Lessons from the European Capitals of Culture. *European Planning Studies.* 2014, 22 (3), s. 498–514. ISSN: 0965-4313. DOI: 10.1080/09654313.2012.752442.

[18] MCATEER, Nick, MOZURAITYTE, Neringa, MCDONALD, Neil. *Ex-Post Evaluation of 2012 European Capitals of Culture* [online]. Ecorys UK Ltd., 2013. [cit. 12-01-2015]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/documents/ecoc/2012/first-evaluation_en.pdf>

[19] MCATEER, Nick, RAMPTON, James. FRANCE, Jonathan, TAJTÁKOVÁ, Mária, LEHOUELLEUR, Sohie. *Ex-Post Evaluation of 2013 European Capitals of Culture* [online]. Ecorys UK Ltd., 2014. [cit. 12-01-2015]. Dostupné z: < http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/documents/ecoc-2013-full-report.pdf>

[20] MCCOSHAN, Andrew, RAMPTON, James, MOZURAITYTE, Neringa, MCATEER, Nick. *Ex-Post Evaluation of 2009 European Capitals of Culture* [online]. ECOTEC

Research and Consulting Ltd., 2010. [cit. 18-07-2014]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/culture/tools/actions/documents/ecoc/ecoc-evaluation-2009_en.pdf>

[21] PALMER, Robert et al. *European Cities and Capitals of Culture: Part I. and II. Study Prepared for the European Commission.* Palmer-Rae Associates: Brussels, 2004 and 2007.

[22] RAABOVÁ, Tereza a kol. *Evropské hlavní město kultury Plzeň 2015: Dopady výdajů návštěvníků na ekonomiku ČR.* Economic impacT v.o.s., únor 2016.

[23] RAABOVÁ, Tereza. *Multiplikační efekty kulturních odvětví v České republice*. *Studie stavu, struktury, podmínek a financování umění v ČR*. Praha: Institut umění – Divadelní ústav, 2010.

[24] RAMPTON, James, MCATEER, Nick, MOZURAITYTE, Neringa, LEVAI, Márta, AKCALI, Selen. *Ex-Post Evaluation of 2010 European Capitals of Culture* [online]. Ecorys UK Ltd., 2011. [cit. 12-01-2015]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/documents/ecoc/ecoc-2010-report_en.pdf>

[25] RAMPTON, James, MOZURAITYTE, Neringa, ANDERSON, Harri, REINCKE, Eve. *Ex-Post Evaluation of 2011 European Capitals of Culture* [online]. Ecorys UK Ltd., 2012. [cit. 18-07-2014]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/culture/tools/actions/documents/ecoc/2011/evaluation_en.pdf>

[26] UNIVERSITY NETWORK OF EUROPEAN CAPITALS OF CULTURE, http://www.uneecc.org/

Poděkování

Článek je výstupem řešení projektu SGS-2015-004 „Výzkum dopadů vlajkových projektů na ekonomický rozvoj měst a regionů na příkladu Evropských hlavních měst kultury“.

PODPORA VS. VÝSLEDKY. MERANIE DOPADOV REGIONÁLNEJ POLITIKY EURÓPSKEJ ÚNIE

SUPPORT VS. RESULTS. MEASURING THE IMPACT OF REGIONAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION

Ing. Alexandra Lešková
Ing. Valéria Némethová, Ph,D.

Ekonomická univerzita v Bratislave, katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja
Dolnozemská cesta 1, 852 35 Bratislava V
e-mail: alexandra.leskova@euba.sk
e-mail: valeria.nemethova@euba.sk

Kľúčové slová:
hodnotenie, regionálna politika, Európska únia, dopad podpory

Keywords:
evaluation, regional policy, European Union, impact of support

Abstrakt:
V členských krajinách EÚ v súčasnosti prebiehajú mnohé diskusie, či poskytovanie nenávratných finančných prostriedkov v rámci projektov má svoje opodstatnenie a želanú účinnosť alebo ide len o plytvanie finančnými prostriedkami. Cieľom článku je pokúsiť sa vyhodnotiť dopad podpory priemyselného výskumu a experimentálneho vývoja smerujúceho do inovácii z prostriedkov EÚ na podniky a ich vybrané ukazovatele. Získané výsledky z kvantitatívneho a kvalitatívneho výskumu prinášajú nové poznatky o účinnosti podpory. Okrem problémových oblastí podpory článok identifikuje aj pozitívne stránky pomoci a prijíma odporúčania, ktoré by mohli odstrániť nedostatky a viesť ku kvalitnejším výsledkom hodnotenia.

Abstract:
In the face of current discussions among the EU member states raises a question whether financial support has a significance and desired effectiveness or means just wasting of financial sources. Therefore the main goal of this article is to provide an impact assessment of the EU industrial research and experimental development support oriented in innovations and measure the implications of its application on selected indicators. Due to different results gained from quantitativeand qualitative research the present article brings knowledge about the effectiveness of support. In addition to problem areas of support, we identified its positive aspects and proposed some recommendations which could eliminate deficiencies and lead to better results.

Úvod

Aj keď sa EÚ prostredníctvom regionálnej, resp. kohéznej politiky už od 80. rokov usiluje o znižovanie nerovností medzi regiónmi a zaistenie rovnomerného vývoja v rámci celej EÚ, jej aplikovanie v rôznych podmienkach vedie k odlišným výsledkom aj názorom. Významným prvkom pri zvyšovaní účinnosti každej aktivity je totiž vyhodnotenie, či sa aktivity realizovali

tak, ako sme ich naplánovali a identifikácia možností, ako sa dajú účinky zlepšiť. Už samotná úroveň hodnotiacich kultúr krajín podmieňuje disparity medzi regiónmi, pretože správne vyhodnotenie realizácie aktivít vedie aj k zlepšovaniu riadenia politiky ako takej [1]. S rastúcimi výdavkami na kohéznu politiku rástol aj tlak na zvyšovanie úrovne evaluácie, čo napokon vyústilo do reformy štrukturálnych fondov.

Cieľom článku bude pokúsiť sa vyhodnotiť dopad podpory, a to konkrétne projektov priemyselného výskumu a experimentálneho vývoja smerovaného do inovácií z prostriedkov EÚ na podniky a ich vybrané ukazovatele. Inovácie sú dnes považované za hlavný zdroj ekonomického rastu, umožňujú zvyšovať produktivitu, sú základom rastu konkurencieschopnosti a zvyšujú blahobyt občanov [11]. V dôsledku globálnej ekonomickej krízy sa však podľa štúdií zvyšuje riziko opätovného rastu rozdielov v inovačnej výkonnosti krajín EÚ, pričom najviac ohrozené sú tzv. dobiehajúce krajiny. Zároveň sa vyvíja čoraz väčší nátlak na efektívnejšie a hospodárnejšie zaobchádzanie s verejnými prostriedkami v prospech verejného záujmu. Napriek množstvu realizovaných výskumov a teoretických štúdií je preto nevyhnutné stále sledovať a hodnotiť, aký dopad má verejná podpora na inovačnú výkonnosť firiem a aký prospech z rastu inovačnej výkonnosti plynie [12]. V súčasnej evaluačnej praxi kohéznej politiky prevládajú kvalitatívne metódy výskumu, hoci v posledných rokoch sa objavujú snahy o aplikáciu kvantitatívnych metód. V tomto smere narastá tlak na využívanie metód hodnotenia dopadov, ktoré neboli pri hodnotení intervencií štrukturálnych fondov doposiaľ štandardne používané [9]. Preto budeme vo výskume vyhodnocovať dopad podpory prostredníctvom jednej z metód hodnotenia dopadov, a to metódy Difference-in-Differences v kombinácii s realizáciou kvalitatívneho, resp. dotazníkového prieskumu medzi podporenými firmami.

1.Hodnotenie dopadov inovačnej podpory podnikov

Mnohí autori [12] sa dnes zhodujú na tom, že inovácie, vedomosti a učenie sa predstavujú kľúčové faktory pre ekonomický rozvoj a zabezpečenie konkurencieschopnosti firiem, regiónov a krajín. Nástroje, ako podporiť inovačné činnosti sú rôzne, rovnako ako ich vplyv. V nasledujúcom texte uvádzame možné varianty podpory inovačných aktivít a spôsoby merania ich dopadov. Množstvo realizovaných výskumov a teoretických štúdií prichádza s odlišnými výsledkami, aj preto je nevyhnutné stále sledovať a hodnotiť, aký dopad má verejná podpora na inovačnú výkonnosť firiem a aký prospech z rastu inovačnej výkonnosti plynie [14].

V štúdii realizovanej v Rusku v roku 2015 [11] sa skúmal dopad podporných nástrojov na inovačné správanie firiem, hľadajúci odpoveď na otázku, akú rolu zohráva štátna podpora pri inovačnej schopnosti firiem a ktoré ukazovatele značne ovplyvňuje. Využil sa predovšetkým prieskum na úrovni senior manažmentu na vzorke 652 firiem rôzneho veku, odvetvia, veľkosti a vlastníctva. Z hlavných zistení vyplýva, že daňové stimuly boli zväčša poskytnuté mladším firmám, zatiaľ čo finančná podpora zrelším firmám. Podľa štúdie majú dotácie na výskum a vývoj dlhodobejší efekt ako daňové stimuly, pretože nútia firmy realizovať nové projekty a umožňujú ich plánovanie s dlhšou dobou návratnosti. Na druhej strane, príjemcovia dotácií sú väčšinou vyberaní na základe priaznivých hodnôt ukazovateľov výkonnosti, čo vytvára predpoklad, že inovačné projekty by boli realizované aj bez podpory štátu. Ide o tzv. crowding out – vytláčací efekt, ktorý je podľa štúdie pri daňových stimuloch menší. Inovácie zároveň zvyšujú celkový output podniku. Zriedkavejšie ovplyvňujú aj výkonnostné ukazovatele – v tretine prípadov technologické inovácie zvýšili produktivitu a pri štvrtine prípadov ziskovosť. Navyše podľa výskumu spočíva hlavný problém nedostatočnej expanzie inovácií v slabej

motivácii firiem zvyšovať efektívnosť podniku prostredníctvom inovácií. Štát v tomto smere zlyháva, pretože na jednej strane povzbudzuje firmy k inovačným aktivitám a poskytuje stimuly najmä pre udržateľné a exportujúce firmy, na strane druhej získanie štátnej podpory nezohľadňuje objem výdavkov firmy na technologické inovácie a ani kvalitu inovácií.

Predmetom výskumu realizovaného v Argentíne [2] bolo hodnotenie efektu Podporného programu pre organizačné zmeny realizovaného v období rokov 1999 až 2007 a jeho vplyv na zamestnanosť a mzdy. Cieľom samotného programu bolo posilniť argentínske malé a stredné podniky v čase liberalizácie obchodu, a to spolufinancovaním technickej podpory až do výšky 50 %. Najviac prijímateľov požiadalo o podporu v oblasti procesných (749) alebo produktových (167) inovácií. Počas 8 rokov sa podporilo 1 266 firiem. Na hodnotenie dopadu sa použila metóda Propensity score matching, pri ktorej sa identifikovala skupina zamietnutých žiadateľov s podobnými charakteristikami (zamestnanosť, priemerná mzda, priemerný rast zamestnanosti, priemerný rast mzdy, vek firmy, odpracovaný počet rokov zamestnancov, ...). Zároveň sa aplikovala metóda Difference-in-Differences, kde sa dodatočne sledovali údaje zamestnanosti a miezd aj z rokov 1996–1998 (aby sa zabezpečila zhoda charakteristík aj v období pred podporou). Implementácia tohto programu mala pozitívny efekt na zamestnanosť aj mzdy. Podpora produktových inovácií zvýšila zamestnanosť vo firmách o 22 %, pri procesných inováciách to bol nárast o 19 %. Medián počtu zamestnancov vo firmách tak vzrástol z 25 pracovníkov pred podporou na 30 po ukončení podpory. Dopad produktových inovácií bol zároveň väčší pri ukazovateli reálnej mzdy – nárast o 4 %, zatiaľ čo pri procesných inováciách vzrástla o 2 %. Zo štúdie vyplýva, že takéto typy programov umožňujú vytvárať viac a lepšie pracovné miesta a zvyšujú efektívnosť a konkurencieschopnosť firiem. Program dokonca zvýšil produktivitu práce.

Ďalšia štúdia [15] hovorí o tom, že vláda môže byť významným determinantom inovačnej výkonnosti firiem. Prijímanie prostriedkov z verejných zdrojov môže stimulovať firmu k ďalším aktivitám v oblasti výskumu a vývoja, avšak až v neskoršom období, kde sa ukazuje omeškanie dopadu verejnej inovačnej podpory na firmy, ktoré trvá zvyčajne jeden až dva roky. Podľa ďalšej štúdie [5] firmy, ktoré spolupracovali s inými subjektmi zaznamenali značne väčší efekt plynúci z inovačných aktivít. Veľkosť firmy má však pomerne negatívny vplyv na produktové inovácie, t. z. čím je firma väčšia, tým menej sa inovačne orientuje na produkt. Tento záver je v rozpore s literatúrou, ktorá tvrdí, že veľké firmy sú všeobecne ochotné inovovať viac v porovnaní s malými. Štúdia to vysvetľuje tým, že veľké firmy sa viac zameriavajú na procesné inovácie, ktoré v konečnom dôsledku časom vedú k novému produktu.

Pri hodnotení dopadov a efektov intervencii na konkurencieschopnosť podnikov literatúra vychádza prevažne z mikro štúdii [10], hoci objavujú sa aj príspevky na makro úrovni [7]. Predchádzajúci prehľad štúdii ukazuje, že spôsoby, akými možno merať dopad na konkurencieschopnosť podnikov sú rôzne, ako aj možnosti sledovania samotného rastu konkurencieschopnosti. Súčasná evidencia potvrdzuje, že existuje určitá hranica, po ktorú má verejná podpora pozitívny efekt na celkový rozvoj podniku [4], pri čom by sa mala okrem iného zohľadňovať veľkosť firmy meraná v počte zamestnancov [10; 3], vlastníctvo či doba existencie podniku [4]. Ukazovatele, prostredníctvom ktorých môžeme merať konkurencieschopnosť sú napr. tržby z predaja alebo ziskovosť [6], ktoré poukazujú na finančnú výkonnosť firmy, trhový podiel firmy [6] či produktivita práce [8; 6].

2. Metodológia výskumu

Regionálna politika predstavuje významnú položku v rozpočte EÚ, avšak tieto sumy - často krát vynaložené na neodôvodnené projekty, v ktorých nahrádzajú existujúce investície, nie vždy vedú k plánovanému rozvoju a nemajú tak požadovanú účinnosť. Hlavným cieľom článku bolo preto pokúsiť sa vyhodnotiť dopad podpory z prostriedkov EÚ na podniky a ich vybrané ukazovatele. Na dosiahnutie stanoveného cieľa sme si položili základnú výskumnú otázku: *Dosahovali podporené firmy lepšie výsledky v porovnaní s nepodporenými v zmysle vybraných ukazovateľov konkurencieschopnosti?* Hlavnú výskumnú otázku sme následne doplnili podotázkou: *V akej miere bola podpora firiem účinná?* Pre správne zodpovedanie výskumných otázok a naplnenie stanovených cieľov bola vybraná vzorka firiem, na ktorej bol následne aplikovaný výskum. Pri výbere firiem sme sa rozhodli zaoberať oblasťou podpory inovačných činností v podnikoch, nakoľko inovácie patria v súčasnosti k jedným z najvýznamnejších faktorov konkurencieschopnosti vôbec.

2.1 Metodika získavania a spracovania dát

Zamerali sme sa na Prioritnú os 1 Inovácie a rast konkurencieschopnosti Operačného programu Konkurencieschopnosť a hospodársky rast, z ktorej sme si vybrali Opatrenie 1.3 Podpora inovačných aktivít v podnikoch. Všetky údaje o výzvach vybraného opatrenia, schválených a neschválených žiadostiach o NFP, ako aj o detailoch zazmluvnených projektov sme získavali z údajov týkajúcich sa programovacieho obdobia 2007–2013 poskytnutých Ministerstvom hospodárstva SR na webovej stránke Slovenskej inovačnej a energetickej agentúry. V rámci Opatrenia 1.3 sme sa zamerali na prvú výzvu (KaHR-13SP-0801) vyhlásenú 19. decembra 2008 a ukončenú 29. apríla 2009. Výberová komisia prvotne schválila celkom 21 žiadostí o NFP, z ktorých niektoré projekty boli mimoriadne ukončené. Ku dňu 30. apríla 2015 sa v Zozname zazmluvnených projektov v rámci tejto výzvy nachádzalo 12 firiem. V Zozname neschválených žiadostí o poskytnutie NFP figurovalo 25 podnikov. Pre 12 podporených a 25 nepodporených firiem sme spracovali vlastnú databázu, v ktorej sa sledovali viaceré ukazovatele.

Názov projektu, výšku zmluvne viazaných NFP v roku schválenia a miesto realizácie projektu (v prípade podporených firiem) sme zisťovali z údajov poskytnutých na webových stránkach Ministerstva hospodárstva SR a SIEA. Na údaje o dátume vzniku firmy, druhu vlastníctva, sídle spoločnosti a SK NACE firmy sme využili databázu Finstat. Pretože najstaršie údaje o kategórii počtu zamestnancov siahali len do roku 2012, na zistenie stavu v roku 2010 sme použili údaje z databázy Orbis. Dáta o výškach tržieb firiem v jednotlivých rokoch a mzdových nákladoch sme čerpali taktiež z databázy Orbis. Pri niektorých podnikoch boli údaje o tržbách nedostupné úplne, pri iných boli dostupné iba čiastočne, teda len za určité roky. Tento fakt v konečnom dôsledku ovplyvnil výsledky výskumu, ktoré si popíšeme v ďalšej časti.

2.2 Metodika kvantitatívnej analýzy

Aby sme zmerali dopad inovačnej podpory na firmy a zistili, či priniesla želaný účinok, rozhodli sme sa vo výskume využiť metódu Difference-in-Differences (DiD). K dispozícii sme totiž mali dve skupiny subjektov (podporené a nepodporené, resp. zamietnuté firmy) s podobnými charakteristikami v zmysle rovnakého cieľa, resp. ďalšieho plánovaného rozvoja. Navyše sme boli schopní získať dáta o podporených aj nepodporených subjektoch, a to pred aj po realizácii podpory. Na uskutočnenie kvantitatívneho výskumu pomocou metódy DiD sme si najprv stanovili determinujúci ukazovateľ, ktorým boli v našom prípade tržby firiem v období rokov 2007–2013. Hneď na úvod treba podotknúť, že kvôli obmedzeným údajom o tržbách u

nepodporených firiem sme boli nútení zahrnúť do výpočtov len tie podniky, pri ktorých sme disponovali kompletnými dátami v sledovaných obdobiach. Z celkového počtu 25 nepodporených firiem sme teda vylúčili 13 a v konečnom dôsledku nám na výpočty poslúžilo 12 podporených a 12 nepodporených podnikov.

Aby sme odhadli dopad inovačnej podpory, museli sme porovnať priemerné hodnoty oboch skupín:

$$E\,(Y^T_a - Y^T_b \mid T_i = 1) \text{ a } E\,(Y^C_a - Y^C_b \mid T_i = 0)$$

Najprv sme zmerali priemernú zmenu tržieb vo firmách pred intervenciou (porovnanie rokov 2007 a 2010) vyjadrenú indexom ***„b“*** *(before)* a priemernú zmenu tržieb vo firmách po intervencií (porovnanie rokov 2010 a 2013) vyjadrenú vo vzorci indexom ***„a“*** *(after).* Urobili sme tak osobitne pre podporené ***(Ti = 1)***, ako aj nepodporené subjekty ***(Ti = 0)***. Vo vzorci nám ***„T“*** vyjadruje podporenú skupinu, ***„C“*** porovnávaciu skupinu a ***„Y“*** výsledkovú variabilnú premennú, čo v našom prípade predstavuje zmeny tržieb. Týmto výpočtom sme dostali rozdiel medzi obdobiami, resp. rozdiel v čase. Aby sme mohli zmerať rozdiel medzi týmito subjektmi za jednotlivé časové obdobia, odrátali sme priemernú zmenu tržieb v nepodporených firmách od priemernej zmeny tržieb v podporených firmách zvlášť v obdobiach pred aj po intervencií. Priemerný účinok podpory na podporené subjekty (*ATT – average treatment effect on the treated*), resp. odhad DiD môžeme vyjadriť ako rozdiel dvoch rozdielov:

$$ATT\,(DiD) = E\,(Y^T_a - Y^T_b \mid T_i = 1) - E\,(Y^C_a - Y^C_b \mid T_i = 0)$$

Jednotlivé rozdiely sú premietnuté aj v Grafe 3, ktorý nám umožnil vizuálne pozorovať výsledný rozdiel. Ten spočíva v predpokladanej súbežnosti podporenej skupiny subjektov (v prípade, že by podporu nedostala) s vývojom nepodporenej skupiny.

2.3 Metodika kvalitatívnej analýzy

Aby sme zistili, ako vnímali poskytnutú podporu samotné firmy, využili sme metódu dotazníkového prieskumu. Dotazník bol zložený zo 16 otázok a štruktúrovaný do 3 častí: v prvej sme sa pýtali na všeobecnú mienku o faktoroch konkurencieschopnosti podniku, možnostiach jej zvyšovania aj prostredníctvom inovačnej aktivity a cez projekty EÚ. Zároveň sme zisťovali bližšie informácie o realizovanom projekte a aké pozitíva, resp. negatíva z neho plynuli. Využili sme tu prevažne otvorené otázky, aby sme neovplyvnili názor respondenta a dozvedeli sa z týchto odpovedí čo najviac. V ďalšej časti sme sa zamerali na administratívny proces, ktorý so sebou čerpanie NFP prináša. Hneď na úvod sme využili škálovanú otázku ako respondenti hodnotia proces žiadania o NFP v zmysle náročnosti. Pomocou uzavretých otázok sme zisťovali intenzitu využitia iných foriem podpory inovačných aktivít či prekážky v procese. Na prekážky, avšak v inovačnej činnosti podnikov na Slovensku, sme sa opýtali aj otvorenou otázkou. V poslednej časti dotazníka sme sa snažili zistiť účinnosť podpory. Použili sme tu iba zatvorené otázky. Respondenti mali možnosť vyjadriť, či by použili rovnaký objem finančných prostriedkov na inovačné činnosti, ak by bola ich žiadosť o NFP zamietnutá a či by podľa nich zaznamenali rovnaký nárast/pokles tržieb aj bez realizácie projektu. Zároveň sme sa opýtali, či došlo vďaka inovačným aktivitám k úspore konkrétnych nákladov a či sú firmy na základe tejto skúsenosti presvedčené o tom, že inovácie môžu zvýšiť konkurencieschopnosť ich podniku. Tento dotazník sme najprv elektronicky rozposlali 3 najlepším a 3 najhorším firmám z hľadiska rozdielu medzi zmenami tržieb v obdobiach pred a po intervencii.

3. Empirické výsledky

Indikatívna výška finančných prostriedkov pridelená na sledovanú výzvu bola 82 984 797 EUR. Na Regionálne pracoviská SIEA bolo do konca termínu predkladania doručených 46 žiadostí o NFP v celkovej výške výdavkov 90 107 921,58 EUR a celkovej požadovanej výške NFP 42 556 434,54 EUR. Podmienky formálnej kontroly splnilo 35 žiadostí, ktoré postúpili do ďalšieho procesu - odborného hodnotenia. Vo všetkých 11 prípadoch zamietnutých žiadostí o NFP bolo dôvodom nesplnenie kritérií úplnosti. Nasledoval proces odborného hodnotenia prostredníctvom interných a externých hodnotiteľov. Minimálny stanovený počet bodov v rámci odborného hodnotenia dosiahlo 22 z 35 žiadostí o NFP. Dôvody zamietnutí žiadostí o NFP vo všetkých procesoch hodnotenia sú zhrnuté v Grafe 1. Napokon bolo po schválení 21 žiadostí o NFP v celkovej výške 18 155 301,02 EUR v období realizácie projektov mimoriadne ukončených 8 z nich[1].

Graf 1: *Dôvody zamietnutia žiadostí o NFP v rámci výzvy KaHR-13SP-0801*

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe Zoznamu zamietnutých žiadostí o NFP.

V Zozname zmluvne viazaných projektov sa uvádza 12 úspešných prijímateľov NFP v celkovej výške 7 195 354,18 EUR. O jednej firme, ktorá podľa našich zistení sídli v Banskobystrickom kraji, nie sú známe žiadne údaje, resp. nie je známe, či bol projekt mimoriadne ukončený, aj keď túto skutočnosť môžeme predpokladať.

Mikro podniky z hľadiska počtu zamestnancov, ktoré podľa definície zamestnávajú menej ako 10 pracovníkov, realizovali 2 projekty v podiele 13 % z celkovej výšky NFP. Malé podniky, ktoré zamestnávajú od 10 do 49 zamestnancov, v našom prípade dostali na uskutočnenie 4 projektov 34 % z celkovej výšky NFP. Stredným podnikom s počtom zamestnancov 50 - 249, sa ušlo z podpory až 39 %, a to na realizáciu taktiež 4 projektov. V tejto výzve boli ukončené len 2 projekty veľkých firiem so zamestnanosťou vyššou ako 250 pracovníkov, s podielom 14 % na celkovom objeme podpory.

[1] podľa Zoznamu mimoriadne ukončených projektov

Graf 2: *Prehľad výšky NFP z hľadiska zamestnanosti v podporených podnikoch*

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov z databázy Orbis.

3.1 Kvantitatívny výskum – metóda Difference-in-Differences

Aby sme zmerali dopad inovačnej podpory na firmy a zistili, či priniesla želaný účinok, rozhodli sme sa vo výskume využiť metódu Difference-in-Differences (DiD). Výskum pozostával zo sledovania priemerných zmien tržieb medzi obdobiami pred a po intervencii a zároveň zvlášť pri podporených aj nepodrených subjektoch. Zo všetkých hodnôt sme si vypočítali priemerné zmeny tržieb medzi rokmi 2007 - 2010 a 2010 - 2013. V prípade podporených firiem bola priemerná zmena tržieb pred intervenciou, t. z. medzi rokmi 2007 a 2010, 2,36 % a v období rokov 2010 - 2013 tržby v priemere poklesli o 8,69 %. Rozdiel priemernej zmeny tržieb pred intervenciou a po nej bol pri podporených subjektoch -11,06 %, kde znamienko mínus indikuje, že tieto firmy dosahovali po intervencii o 11,06 % negatívnejšie zmeny tržieb. V prípade nepodporených subjektov bol rozdiel medzi obdobiami 35,36 %, čiže firmy dosahovali po realizácii podpory o 35,36 % priaznivejšie zmeny tržieb. Všetky hodnoty sú zobrazené v Tabuľke 1. Po odrátaní jednotlivých zmien po stĺpcoch zisťujeme rozdiel v percentuálnych zmenách tržieb medzi podporenými a nepodporenými subjektmi v hodnote 14,38 % pred a -32,04 % po intervencii. To znamená, že podporené firmy dosahovali v období pred intervenciou v priemere o 14,38 % lepšie hodnoty vývoja tržieb ako nepodporené firmy. V období po intervencii sa táto situácia obrátila a podporené subjekty na tom boli o 32,04 % horšie v porovnaní s nepodporenými subjektmi. Ak tieto rozdiely (rozdiel medzi obdobiami a rozdiel medzi subjektmi) horizontálne aj vertikálne odčítame, získame odhad DiD, ktorý je v našom prípade - 46,42 %. Tieto skutočnosti sú uvedené v Grafe 3.

Tabuľka 1: *Prehľad rozdielu v tržbách medzi jednotlivými subjektmi a obdobiami*

Odhad DiD	2007-2010	2010-2013	Rozdiel medzi obdobiami
Podporené subjekty	2,36%	-8,69%	-11,06%
Nepodporené subjekty	-12,02%	23,34%	35,36%
Rozdiel medzi subjektmi	14,38%	-32,04%	***-46,42%***

Zdroj: Vlastné spracovania na základe údajov z databázy Orbis.

Ak predpokladáme súbežnosť podporenej skupiny subjektov (v prípade, že by podporu nedostala) s vývojom nepodporenej skupiny, prichádzame k záveru, že podporená skupina by mala dosahovať v priemere o 37,72 % nárast tržieb v rokoch 2010 - 2013. Vychádzame totiž z počiatočných hodnôt zmien tržieb pre jednotlivé subjekty, ktoré salíšili o 14,38 % v prospech podporených firiem v období pred realizáciou podpory. A keďže priemerný vývoj tržieb nepodporených subjektov bol pozitívny a v období rokov 2010 - 2013 dosahoval 23,34 %-tný nárast, predpokladáme kontrafaktuál, a teda, že podporené firmy (resp. táto skupina subjektov v prípade, že k intervencii nedošlo) by boli stále v lepšej situácii o 14,38 %.

Graf 3: *Difference-in-Differences*

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov z databázy Orbis.

V skutočnosti sa však priemerné zmeny tržieb podporených subjektov znížili až o 32,04 % v porovnaní s nepodporenými subjektmi, resp. ich tržby poklesli o 11,06 % v porovnaní s obdobím pred intervenciou. Odhad DiD je teda - 46,42 %.

Tieto výsledky však nie sú úplne. Keďže sme boli nútení z dôvodu nedostatočných údajov vylúčiť z výskumu 13 nepodporených subjektov, čo predstavuje viac ako ich polovicu, výsledné zmeny tržieb a samotný odhad DiD mohli dosiahnuť iné hodnoty.

Pri 7 firmách nebolo možné zmeny zaznamenať vôbec kvôli absencii dát, teda nevieme ani odhadnúť, či bol vývoj tržieb negatívny alebo pozitívny. Ak sa ale pozrieme na čiastočne dostupné údaje o vývoji tržieb pri zvyšných 6 nepodporených firmách, zisťujeme, že v období rokov 2010 - 2013 bol nárast tržieb u 3 z nich viac ako o 100 %. Najväčší nárast bol až o 495 % a následne o 321 %. Ani jedna z týchto firiem nedosiahla v období po intervencii záporné hodnoty zmien, jedna však mala zmeny nulové. Údaje o rokoch 2007 - 2010 dostupné neboli. Vo výskume dokonca uvažujeme o dvoch zamietnutých žiadostiach podaných jednou firmou, t. z., že vývoj tržieb tejto firmy je započítaný dvakrát. Navyše, nepodporené firmy mohli využiť inú formu podpory a investičných injekcií, čím ovplyvnili nárast tržieb. Okrem toho, zavádzanie inovácií je náročné na čas, finančné prostriedky a pracovnú silu. Je teda možné, že

podporené firmy sústredili svoju pozornosť na zavádzanie nových technológií, v dôsledku čoho ich tržby poklesli.

3.2 Kvalitatívny výskum – dotazníkový prieskum

Na základe rozposlaného dotazníka elektronickou formou sme dostali odpoveď od stredne veľkej firmy s poznámkou, že pracovník zaoberajúci sa podporou EÚ reagoval len na tie otázky, ktoré považoval za dôležité a poznal na ne odpoveď. Verejná podpora tejto firme skôr umožnila zvýšiť inovačné aktivity a zároveň konkurencieschopnosť, hoci bol v tomto prípade využitý na podporu inovačných aktivít aj bankový úver. Bez prostriedkov EÚ by však podnik pravdepodobne nezaznamenal rovnaký nárast tržieb a nepoužil rovnaký objem financií na inovačné činnosti, ktoré v konečnom dôsledku viedli k úspore personálnych nákladov. Firma je po tejto skúsenosti určite presvedčená, že inovácie môžu zvýšiť jej konkurencieschopnosť. Z tohto hľadiska môžeme podporu označiť za účinnú, keďže z odpovedí vyplýva, že priaznivo ovplyvnila konkurencieschopnosť firmy. Podnik sa však stretol v procese žiadania o NFP s prekážkou administratívnej záťaže a ohodnotil tento proces ako dosť náročný. Táto skutočnosť môže byť v budúcnosti domotivujúca a odradiť podnik od žiadania o NFP.

Na základe výsledkov dotazníka druhého podniku, kde ide o veľkú firmu, môžeme povedať, že podpora EÚ tu taktiež zvýšila konkurencieschopnosť firmy, ktorú v tomto prípade najviac ovplyvňujú nákladovosť výroby, dostupnosť vstupov, resp. konkurencieschopných materiálov a cena práce. Vo firme narástol vďaka prostriedkom EÚ aj rozsah inovačných aktivít ovplyvnených najmä dopytom. Firma tu na základe dopytu hľadala všetky možné spôsoby, ako zvýšiť produktivitu práce a rozhodla sa tak pre produktové inovácie, ktoré mali znížiť nákladovosť výroby. Podniku sa vskutku prostredníctvom inovačných činností podarilo znížiť energetické aj materiálové náklady, hoci okrem zdrojov EÚ využila aj bankový úver. Podľa zamestnanca by nedošlo k rovnakému nárastu tržieb medzi obdobiami bez využitia NFP a po tejto skúsenosti je presvedčený, že inovácie môžu významne zvýšiť konkurencieschopnosť firmy. Z tohto hľadiska môžeme podporu opäť označiť za účinnú. Podnik by však pravdepodobne bol ochotný použiť rovnaký objem finančných prostriedkov na realizáciu týchto činností aj bez zdrojov EÚ, keďže sa snažil uspokojiť existujúci dopyt. Dokonca sa zapojil aj do ďalších štyroch výziev týkajúcich sa oblasti inovácií a jednej z oblasti edukácie zamestnancov. Zároveň sa počas procesu žiadania o NFP – ohodnoteného ako dosť náročný, stretol, podobne ako firma v prvom prípade, s administratívnou záťažou a zdĺhavým procesom. Z tohto pohľadu bádame negatívny efekt nahrádzania vlastných zdrojov prostriedkami EÚ, čo čiastočne narušuje tvrdenie, že podpora bola účinná. Navyše, opäť sa tu stretávame s demotivujúcim aspektom procesu.

Pri snahe o zhodnotenie výsledkov z dotazníkového prieskumu vychádzame teda iba z dvoch odpovedí. Obaja naši respondenti patrili medzi troch najúspešnejších príjemcov podpory z hľadiska rozdielu medzi zmenami tržieb v obdobiach pred a po intervencii, čo zároveň potvrdzujú aj výsledky z ich odpovedí, podľa ktorých verejná podpora EÚ v podstate zvýšila konkurencieschopnosť ich firiem. Hoci v tejto časti vychádzame len z dvoch odpovedí, dotazníkový prieskum bol použitý ako doplňujúca metóda pri hodnotení konkurencieschopnosti podnikov, ktorá je v tomto výskume meraná primárne prostredníctvom sledovania ukazovateľa tržieb – ako jedného z odporúčaných indikátorov konkurencieschopnosti – za využitia dopadovej metódy Difference-in-Differences.

Závery

Európska komisia sa neustále pokúša zlepšovať podmienky uplatňovania kohéznej politiky, vrátane evaluácie činností s ňou spojených, jej implementácia na úrovni štátov však môže byť odlišná, čo v konečnom dôsledku môže byť jeden z faktorov spôsobujúcich prehlbovanie disparít medzi regiónmi. Európska komisia preto vytvára tlak na členské krajiny, aby systematicky a objektívne hodnotili všetky aktivity a umožnili tak posúdiť výsledky dosiahnuté zavedením určitého programu. Aby sme zhodnotili poskytnutú verejnú podporu a zodpovedali na otázku, či *Dosahovali podporené firmy lepšie výsledky v porovnaní s nepodporenými v zmysle vybraných ukazovateľov konkurencieschopnosti?*, pozreli sme sa na aplikovanie kohéznej politiky prostredníctvom podpory inovačných činností firiem, keďže inovácie dnes predstavujú jeden z najvýznamnejších faktorov konkurencieschopnosti. Pri pozorovaní účinku inovácií na podporené firmy v zahraničí môžeme konštatovať, že ich implementácia má pozitívny efekt na zamestnanosť a mzdy, zvyšuje konkurencieschopnosť firiem a produktivitu práce. Dokonca vďaka nim rastie celkový output a zriedkavejšie ovplyvňujú aj výkonnostné ukazovatele. Na základe dotazníkového prieskumu medzi vybranými slovenskými podnikmi, ktorého sa zúčastnili dve firmy spomedzi dvanástich podporených subjektov, sme mohli posúdiť, akohodnotia danú inovačnú podporu prijímatelia v zmysle vplyvu na ich konkurencieschopnosť. V prvom rade treba povedať, že o využitie zdrojov určených na riešenie projektov priemyselného výskumu a experimentálneho vývoja smerovaného do inovácií nebol veľký záujem. Spomedzi len 46 žiadostí o nenávratné finančné prostriedky, ktoré postupovali zdĺhavým schvaľovacím, resp. zamietacím procesom, bolo nakoniec úspešne ukončených iba 12 projektov a vyčerpaných len necelých 9 % prostriedkov z indikatívnej výšky NFP pre túto výzvu. Projekty EÚ podľa respondentov pomohli k zvýšeniu konkurencieschopnosti a rastu inovačných aktivít v ich firmách. Za faktory konkurencieschopnosti boli označené najmä nákladovosť výroby, dostupnosť vstupov, resp. konkurencieschopných materiálov a cena práce. Inovácie v tomto prípade vedia ovplyvniť tieto vstupy, ale neboli priamo označené za primárny faktor. Jednej firme sa napokon vďaka inovačným činnostiam podarilo znížiť energetické a materiálové náklady, čo sa zhoduje s výsledkami zo zahraničných štúdií. V ďalšej firme sa znížili personálne náklady, čo môže znamenať aj nahradenie pracovníkov technológiou. Z tohto hľadiska sa zvýšila konkurencieschopnosť sledovaných podnikov. Pre lepšie zodpovedanie podotázky: *V akej miere bola podpora účinná?*, sme využili jednu z kontrafaktuálnych metód, a to Difference-in-Differences, kde sme pozorovali zmeny tržieb, ako výkonnostného ukazovateľa pred tým, aj po tom, ako bola intervencia realizovaná, a to pri podporených aj nepodporených subjektoch. Pri porovnaní období pred a po uskutočnení podpory môžeme zhodnotiť, že podporeným firmám sa objem tržieb v čase znížil o približne 46 % v porovnaní s nepodporenými subjektmi. Na základe týchto záverov by sme označili podporu za neúčinnú. Výskum mal však svoje nedostatky, takže nemožno jednoznačne tvrdiť, že jeho výsledky sú stopercentné. Ak si výsledok porovnáme s kvalitatívnym výskumom, v ktorom sa sledovala účinnosť podpory z pohľadu firiem a výsledky boli priaznivejšie, je zložité prikloniť sa k jednému záveru. Hoci firmy hodnotili túto verejnú podporu pozitívne a sú po tejto skúsenosti presvedčené, že inovácie môžu významne zvýšiť ich konkurencieschopnosť, objavil sa tu aj negatívny efekt nahrádzania financií podniku verejnými prostriedkami. Na to, aby sme mohli odhadnúť, v akej miere bola podpora účinná, by bolo potrebné vykonať hlbšiu analýzu, keďže ovplyvnených je viacero aspektov. Za pozitívum však môžeme považovať priaznivý dopad na náklady podnikov, a teda pravdepodobné zvýšenie produktivity práce a stimulovanie firiem k ďalším aktivitám v oblasti výskumu a vývoja aj prostredníctvom nastavenia indikátorov výsledku a dopadu v rámci výzvy. Za negatívnu stránku podpory by sme mohli označiť vyskytujúce sa nahrádzanie vlastných zdrojov prostriedkami EÚ a pokles tržieb podporených

firiem v porovnaní s nepodporenými. V tomto prípade však nepoznáme intenzitu závislosti medzi premennými.

Napriek dobrej prvotnej myšlienke, resp. vhodnému nastaveniu kohéznej politiky EÚ, môže teda jej implementácia vzhľadom na rôzny kontext krajín viesť k rozličným účinkom a následne rôznemu vyhodnoteniu. Do budúcna teda odporúčame vzhľadom na odlišnú evaluačnú kultúru, aby sa tie štáty, disponujúce nižšou úrovňou kvalifikácie expertov, ich kvality vedomostí, zručností a skúseností, snažili priblížiť tým vyspelejším, napr. aj prostredníctvom procesu učenia sa, tak ako to bolo zaužívané v severnej časti Európy. Zároveň by mala vláda dbať na vykonávanie kvalitnej evaluácie činností a presadzovať prístup top-down, nie bottom-up, ktorý na Slovensku prevažuje. Pomôcť by mohlo aj tzv. capacity building, resp. posilňovanie kapacít, v zmysle vzájomnej výmeny expertov medzi zaostalejšími a poprednými krajinami za účelom pozorovania a učenia sa. Tu by bolo však potrebné zabezpečiť, aby nedochádzalo k fluktuácií už zaučených zamestnancov. Na základe analýzy výzvy, preskúmania mechanizmu poskytovania podpory a reakcie respondentov považujeme za nevyhnutné do budúcna odbremeniť podniky od náročnej administratívnej záťaže, ktorá pôsobí domotivujúco a zabezpečiť, aby proces žiadania o NFP bol čo najprehľadnejší. Prípadne by bolo vhodné dôkladnejšie zadefinovať kritéria oprávnenosti, či už z hľadiska sídla firmy alebo sekcie odvetvových ekonomických činností, keďže tieto údaje môžu byť ľahko pozmenené. Zároveň by sme odporúčali hľadať spôsob, ako prilákať firmy do oblasti výskumu a vývoja, resp. inovácií, a ako poukázať na ich význam v súčasných globálnych podmienkach. Za najdôležitejšie však považujeme, aby sa v budúcnosti vykonávalo pravidelné sledovanie programov a hodnotenie dopadov súčasne s prieskumom medzi intervenovanými subjektmi, napríklad prostredníctvom povinného on-line dotazníka. Takéto opatrenie by časovo nezaťažilo firmy príliš a umožnilo by získať kvalitnejšie výsledky z hodnotenia, ktoré je dnes kvôli pracovnej vyťaženosti pracovníkov vo firmách veľmi ťažké získať. Aj v tomto prípade by prispelo k spoľahlivejším záverom a umožnilo zhromaždiť informácie a dôvody, prečo intervencia čiastočne zlyhala.

Použité zdroje:

[1] BACHTLER, J. – WREN, C. 2006. Evaluation of European Union Cohesion Policy: Research Questions and Policy Changes. In *Regional Studies*. [online]. 2006, Vol. 40, No. 2. Dostupné na internete: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00343400600600454>. DOI: 10.1080/00343400600600454.

[2] CASTILLO, V. et al. 2013. *The effect of innovation policy on SMEs' employment and wages in Argentina.* [online]. New York : Springer Science & Business Media. 18. 04. 2013. 21 p. [Citované 2. 3. 2016]. Dostupné na internete: <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=8a62eb22-88a3-4e7a-941f-fb8958a76994%40sessionmgr4003&vid=1&hid=4103>. DOI 10.1007/s11187-013-9485-9.

[3] CZARNITZKI, D., & FIER, A. (2002). *Do innovation subsidies crowd out private investment?* Evidence from the German service sector (No. 02-04). ZEW Discussion Papers.

[4] DUCH-BROWN, NÉSTOR, JOSE GARCIA-QUEVEDO, & DANIEL MONTOLIO. (2011) *"The link between public support and private R&D effort: What is the optimal subsidy?."* Document de Treball XREAP 9.

[5] FINDIK, D. – BEYHAN, B. 2015. *The Impact of External Collaborations on Firm Innovation Performance: Evidence from Turkey.* [online]. Istanbul : Elsevier Ltd. 2015. 10 p. [Citované 2. 3. 2016]. Dostupné na internete: [http://ac.els-cdn.com/S187704281503918X/1-s2.0-S187704281503918X-main.pdf?_tid=5f8e10ba-e543-11e5-8634-

[6] LALINSKY, T. 2013. *Firm competitiveness determinants: results of a panel data analysis.* [online]. National Bank of Slovakia. December 2013. Dostupné na internete: <http://www.nbs.sk/_img/Documents/PUBLIK/WP_4_2013_Lalinsky_Firm_competitiveness_dedeterminan_panel.pdf>. ISSN 1337-5830.

[7] LEONARDI, R. (2006). *Cohesion in the European Union*. Regional Studies, 40(02), 155-166.

[8] NEMETHOVA, V. – SIPIKAL, M. – SIRANOVA, M. *Does public support make a positive impact even on lagging regions? Evaluation of innovation subsidy.*

[9] POTLUKA, O. – BRUHA, J. – VOZÁR, O. 2013. Counterfactual Impact Evaluation: Novinka z Bruselu? In : *Regionální studia*. [online]. 2013. Vol. 2. [Citované 2. 1. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.vse.cz/rst/82>.

[10] REINKOWSKI, J., ALECKE, B., MITZE, T., & UNTIEDT, G. (2010). *Do Public Subsidies Add to Private Sector R&D Activity? Microeconometric Evidence for Regional Innovation Policy in East Germany*. Working Paper. Gesellschaft für Finanz-und Regionalanalysen (GEFRA) Münster.

[11] SIMACHEV, Y. – KUZYK, M. – FEYGINA, V. 2015. *Public Support for Innovation in Russian Firms : Looking for Improvements in Corporate Performance Quality*. [online]. New York : Springer Science & Business Media. 15. 01. 2015. 32 p. [Citované 6. 3. 2016]. Dostupné na internete: <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=8dd0ebb2-5814-45b7-a220-c08f52665f2d%40sessionmgr4003&vid=0&hid=4103>. DOI 10.1007/s11294-014-9509-5.

[12] TÖDTLING, F. – TRIPPL, M. 2005. One Size Fits All? Towards a Differentiated Regional Innovation Policy Approach. In : *Research Policy.* 2005. DOI 10.1016/j.respol.2005.01.018.

[13] THE WORLD BANK. 2010. *Innovation policy : a guide for developing countries*. [online]. Washington, DC : The World Bank, 2010. [Citované 1. 2. 2016]. Dostupné na internete:<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/2460/548930PUB0EPI11C10Dislosed061312010.pdf>. 411 p. eISBN: 978-0-8213-8301-8.

[14] VILYS, M. – JAKUBAVIČIUS, A. – ŽEMAITIS, E. 2015. Impact assessment of public innovation support in european economic area. In *Business, Management & Education*. [online]. 2015, Vol. 13, No. 2. [Citované 25. 2. 2016]. Dostupné na internete: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=7&sid=cda2488e-215e-427d-b548-cfb548b8ba2c%40sessionmgr112&hid=111&bdata=JkF1dGhUeXBlPWNvb2tpZSxpcCx1cmwsY3BpZCZjdXN0aWQ9c2tsaWIzJmxhbmc9c2smc2l0ZT1lZHMtbGl2ZQ%3d%3d#AN=111926482&db=bth>. ISSN: 2029-7491.

[15] WEI, J. – LIU, Y. 2015. Government support and firm innovation performance : Empirical analysis of 343 innovative enterprises in China. In *Chinese Management Studies* [online]. 2015, Vol. 9, No. 1. [Citované 20. 2. 2016]. Dostupné na internete: <http://search.proquest.com/docview/1664745039/fulltextPDF/C40C1341C2114217PQ/1?accountid=49351>. DOI 10.1108/CMS-01-2015-0018.

Poděkování:

Táto práca bola podporovaná Agentúrou VEGA na základe zmluvy č. 1/0098/15.

PROMĚNA VENKOVSKÝCH BROWNFIELDŮ V KOMUNITNÍ CENTRA

TRANSFORMING RURAL BROWNFIELDS INTO COMMUNITY CENTRES

Mgr. Eliška Novotná, Ph.D., Ing. Martin Musil, Ph.D.

Fakulta managementu Vysoké školy ekonomické v Jindřichově Hradci
Jarošovská 1117/II, 377 01 Jindřichův Hradec
e-mail: novotnae@fm.vse.cz

Klíčová slova:
brownfields, veřejný prostor, komunita, politická situace

Keywords:
brownfields, public space, community, political situation

Abstrakt:
Současné venkovské brownfieldy deprimují obyvatele obcí, kteří je vnímají jako němé svědky své vlastní zářné minulosti. Budovy vznikly v důsledku politických rozhodnutí a v nové politické situaci ztratily v lokalitě svoji funkci. Pokud je místní komunita silná a aktivní, je v obci potenciál k revitalizaci venkovských brownfieldů v polyfunkční komunitní centra a bývalé brownfieldy ožívají rozmanitými spontánními aktivitami místních aktérů. Ti podněcují obecní samosprávu k vytváření podmínek pro komunitní život a tak nikoliv politickým rozhodnutím, jako dříve, ale občanskými iniciativami, vznikají v obcích zárodky, či dokonce plně funkční, komunitní centra. Specifikou těchto malých venkovských komunitních center je, že místní obyvatelé nečekají na někým vytvořenou nabídku aktivit, ale sami vytvářejí jejich program.

Abstract:
Rural brownfields nowadays depress residents of villages who are perceived as silent witnesses to their own illustrious past. Buildings which have arisen as a result of political decisions and the new political situation in the area have lost their function. If the local community is strong and active in the community there is potential to revitalise rural brownfields in multipurpose community centres and regenerate rural brownfields into varied spontaneous activities of local actors. They encourage local governments to create conditions for community life and not for political decisions like in the past, but civic initiatives arising in community incubators, or even fully functional community centres. A special characteristic of these small rural community centres is that the locals do not wait for someone to set up a range of activities, but create their own programme.

Úvod

Pro svoji mnohoznačnost není anglický pojem **brownfield** překládán. Urbanisté jím vesměs rozumí stavbu nebo plochu, která pro svůj zanedbaný stav nemůže být využívána a stává se tak „hnědým polem“. Protipólem brownfieldu je greenfield („zelené pole“), což jsou novostavby

na nových, dosud nezastavěných pozemcích, tzv. na zelené louce. Brownfieldy mohou být opět využívány až po jejich regeneraci (revitalizaci). Ta se mnohdy odehrává s veřejnou podporou, protože soukromý sektor upřednostňuje greenfieldy a o investice do brownfieldů nemá zájem. Přitom je z hlediska udržitelného rozvoje považováno oživení brownfieldů za urbanisticky lepší řešení než zastavování nových pozemků (Národní strategie regenerace brownfieldů, 2008), a zahušťování zástavby je preferováno proti jejímu rozlévání do krajiny.

Brownfields se staly významným tématem již před půlstoletím, především v USA a Kanadě, později i v Evropě. Pojem je užíván od roku 1992 (https://en.wikipedia.org/wiki/Brownfield_land). V České republice vzrostl zájem o tuto problematiku koncem 90. let 20. století, kdy se začaly ve větší míře brownfields vyskytovat především jako důsledek privatizace a tržního hospodářství. Časem se začal používat počeštělý pojem brownfieldy.

Brownfieldy znehodnocují území, ve kterém se vyskytují a mají negativní dopady na jeho socioekonomický potenciál. Zkoumány jsou převážně opuštěné průmyslové a zemědělské budovy a areály a území po bývalé těžbě, které poznamenávají zaměstnanost, vytvářejí příznivé prostředí pro kriminalitu apod. Jejich výskyt je spojován se zátěží pro životní prostředí v důsledku především kontaminace půdy bývalou činností. Regenerace takových brownfieldů je ovšem velice nákladná a i když je dotačně podporována, poptávka vysoce převyšuje možnosti nabídky. Pro řešení právě těchto brownfieldů byla přijata již zmíněná strategie (2008). Stranou pozornosti jsou brownfieldy občanské vybavenosti, kterým je věnován tento článek.

Existuje různá typologie brownfieldů: např. podle kritéria původního účelu, podle polohy či možností nového využití (http//:www.env.cz/AIS/web-pub.nsf/Spid/MZPMAF4Z1M5W). Právě tak je rozmanitá klasifikace a kategorizace brownfilds. Zmiňme, jako relevantní pro naši případovou studii, klasifikaci Brownfields ABC, která se svými dvanácti typy brownfieldů vychází z pouze třítypové klasifikace CABERNET (Jackson, 2003). V ní osm kategorií vychází z posouzení objektu a čtyři slouží k posouzení projektů jejich regenerace.

Z ekonomického hlediska můžeme rozlišit pět druhů brownfields: prvním druhem jsou taková, která mají velmi dobrou lokaci a tedy i situaci na trhu. Takovým objektům není třeba poskytnout finanční pomoc z veřejných prostředků, může se jim ale dostat veřejné nefinanční intervence. Druhým druhem jsou brownfields již ne tak dobře situovaná; ta potřebují veřejnou finanční a nefinanční intervenci; za optimální poměr veřejné a soukromé finanční pomoci je považován 1:5. Třetím druhem jsou objekty určené k nekomerčnímu využití; zde se předpokládá poměr veřejných a soukromých zdrojů 1:1, přičemž je právě revitalizace těchto objektů vhodná pro grantovou podporu. Čtvrtým druhem jsou objekty v havarijním stavu, jejichž odstranění je hrazeno z veřejných zdrojů. A konečně pátým druhem jsou objekty původně nekomerčně užívané, u kterých není na další využití naděje a řešením jsou jejich demolice (Jackson, 2005). Venkovské brownfields, kterým věnujeme pozornost v naší případové studii, jsou vesměs třetího až pátého druhu. Odhadujeme, že takových je na českém venkově asi 3 400[1].

Komunitní centra vznikají v prostoru mezi jedincem a společností. Do veřejného prostoru lidé vstupují, aby ovlivňovali správu věcí veřejných a tak kvalitu svého života. Zatímco ve

[1] V našem případě bylo zkoumáno 93 venkovských obcí (mimo měst, která tvořila 12% sídel v území) a na jednu takovou obec připadlo 0,6 brownfieldu. V České republice je asi 6 500 obcí a pokud budeme uvažovat stejný podíl měst jako v našem případě, jedná se o asi 5 700 venkovských obcí, tj. 3 400 brownfieldů. Kvalifikovaný odhad Ministerstva pro místní rozvoj městských brownfieldů je dle Jackson 10 000 [2005].

starověkém Řecku, kolébce demokracie, byl vstup z oikos do polis, tedy ze soukromého do veřejného prostoru, výsadou jen majetných mužů, nyní, po staletích bojů o občanská, politická a sociální práva je příležitostí pro všechny. Ve veřejném prostoru vytváříme neformální sítě (Frič, Vávra, 2012), pro realizaci veřejně prospěšných projektů se sdružujeme a „řešením malých problémů se učíme řešit velké“ (Bachelard, 2009, s. 143). Uspokojujeme tak svoje potřeby být nejen individui, ale také společenskými bytostmi, potřebu být spolu s druhými a být jimi uznáváni, stejně jako potřebu seberealizace a altruismu. Neboť současný důraz na jednotlivce je vyvažován vytvářením společenství, která nám skýtají bezpečí a jistoty v tomto baumanovském tekutém světě a „vynucená individualizace je to, co člověku zbývá, když byl vyvázán z přediva sociálních opor“ (Beck, 2004). S růstem sociální anomie v současném atomizovaném epizodickém světě, světě zrychlující se sociální fragmentace (Šafr, Bayer, Sedláčková, 2009), „jsme svědky volání po návratu ke komunitě“ (Frič, Vávra, 2012).

Tradiční pospolitosti, o nichž přemítali klasičtí sociologové, se transformovaly k postmoderní komunity, které přispívají ke společenské rozmanitosti. „Není reálné požadovat, aby se příslušníci určité komunity ve všem shodovali, neboť by to mohlo ohrozit pestrost společnosti. V něčem však ke shodě dojít musí. Společný základ sdílených hodnot musí existovat….Má – li komunita štěstí, stávají se hodnoty, jež postupně vytváří, pevnou součástí jejich tradic, historie a vzpomínek.“ (Gardner, 1999, s. 18). Život v komunitě vytváří a posiluje sociální kapitál aktérů, „Komunita je nejviditelnější projev sociálního kapitálu.“ (Stachová, 2008, s. 39). Z hlediska společenské solidarity je žádoucí, aby to nebyl svazující sociální kapitál, při kterém je komunita prospěšná jen sama sobě a v partikularizované vzájemné důvěře se uzavírá okolnímu světu, ale aby se rozvíjel přemosťující sociální kapitál vedoucí ke generalizované důvěře, v důvěře v tento svět (Newton, 1997). Veřejně prospěšné komunity právě tímto svým kapitálem vytvářejí ony neformální sítě, které jsou „mezistupněm mezi jednotlivcem a společností“ (Kabele, 1998, s. 195), „přechodovou bází mezi soukromým přístupem a institucemi, působícími ve veřejném prostoru“ (Štogr, 2001, s. 140). Torpe považuje za společensky přínosné slabé přemosťující sítě, které netvoří uzavřená společenství a rozšiřují oblast důvěry i mimo své členy (2003), tedy jakýsi kompromis mezi svazujícími a přemosťujícími interakcemi.

Komunity bývají rozlišovány podle různých kritérií, např. na občanské, léčebné a výcvikové (Hartl, 1997) nebo lokální, kulturní a intelektuální (Šťastná, 2016) či sídelní, zájmové a virtuální (Frič, Vávra, 2012). Clark uvádí konkrétně neformální zájmové a malé sousedské skupiny (2004). Co je všem komunitám společné, je vždy sdílení určitého prostoru, hodnot a interakcí. Dle Hartla je „komunita místo, kde člověk může získávat emocionální podporu, ocenění a praktickou pomoc v každodenním životě“ (1997, s. 35). Mnohdy bývá komunita chápana právě jako lokální. Tak publikace Partnerství, komunita, filantropie uvádí „Komunita jsou lidé, kteří žijí v geograficky definované oblasti a mezi kterými existují vzájemné sociální vazby a kteří jsou citově vázáni k sobě navzájem a k místu, kde žijí.“ (2001, s. 6 – 7). Dle Philipse se sídelní komunita vyznačuje společným územím, společnou historií, společnými hodnotami, společnou účastí na různých aktivitách a vysokým stupněm solidarity (1993). Wasserman uvádí vlastnosti nezbytné pro soudržnou skupinu: blízkost a dosažitelnost členů a časté vzájemné vazby, které se odehrávají více mezi členy v porovnání s nečleny skupiny (1999). Tato případová studie je věnována právě lokálním komunitám.

O míře koheze komunity svědčí jak ochota lidí v komunitě vzájemně si pomáhat, tj. generalizovaný altruismus, tak účast v místních dobrovolnických organizacích (Lockwood, 1996). A to je ovšem mnohdy provázané: zprvu spontánní procesy v neformálních sítích se postupně organizují, až vznikají formální struktury, které jsou příznačné pro organizace.

V lokálních komunitách vznikají místní organizace, které jsou nevládními neziskovými organizacemi. Jejich cílem je sdružit místní aktéry k řešení společných problémů, vyjadřovat a prosazovat jejich zájmy (Mansfeldová, Kroupa a kol., 2005). Podle Mansfeldové bylo členy takových místních organizací v roce 2003 asi 13% české populace (2005). Brokl nazývá místní organizace neviditelnou masou ledovce občanské společnosti pod jeho špičkou, kterou tvoří všechny nevládní organizace (2002). Jednalo se vesměs o občanská sdružení, která se po roce 2014 v souladu s novým občanským zákoníkem transformovala ve spolky. O situaci naší demokracie nepochybně svědčí jejich výrazný nárůst.

Graf 1: *Počty registrovaných občanských sdružení*

Zdroj: data Brokl, 2002 a Šplíchal, 2007 a http://www.mvcr.cz/clanek/poskytnuti-informaci-dotaz-k-poctu-registrovanych-obcanskych-sdruzeni-do-konce-roku-2013.aspx, graf vlastní

Pro lokální komunity není ovšem organizace s určitou právní formou podmínkou – to jen mnoho neformálních společenství objevuje nejen nevýhody, ale i výhody založení organizace.

Pojem komunitní práce bývá spojován se záměrným organizováním komunitních aktivit, vnáší tedy do komunitního života manažerské pojetí. Jejím cílem je kompetentní komunita a vytváření strategii řešení problémů (Šťastná, 2016), dle Hartla je to ovlivňování sociálních změn v lokalitě, k nimž dochází na základě situační analýzy (Hartl, 1997). Detailněji vysvětluje metodu komunitní práce Lendová: po zjištění problémů se společně stanovují cíle a hledají informace nezbytné k jejich dosažení; pak se tvoří projekt, který se realizuje a vyhodnocuje (2000).

Komunitní aktivity nalézají prostor v komunitním centru. V něm se odehrávají různé aktivity a služby a funguje tedy na principu nabídky a poptávky v těsném spojení s komunitní prací. V naší případové studii věnujeme pozornost takovým komunitním centrům, která vznikají spontánně dobrovolnickou činností členů komunity, snad jen s náznaky komunitní práce ze strany veřejné správy, reprezentované komunálními politiky, kteří mnohdy sami do komunity patří.

Proměnu některých venkovských brownfieldů v komunitní centra jsme zjistili výzkumem, který jsme uskutečnili v letech 2006 a 2016. V roce 2006 tvořili výzkumný tým akademičtí pracovníci Fakulty managementu Vysoké školy ekonomické, v roce 2016 byl tým tvořen částí těchto pracovníků a studenty magisterského a doktorského studijního programu fakulty[2]. Obdobná **výzkumná metodologie** v obou letech nám umožnila postihnout změny, kterými brownfieldy prošly. V prvním výzkumu jsme vyčerpávajícím způsobem zmapovali výskyt objektů ve zvoleném území jindřichohradecka (s výrazně venkovským charakterem a s vyloučením územněsprávních obcí III. typu) a provedli jejich základní analýzu s cílem zjistit jejich situaci ve změněných politických podmínkách. Popsány byly objekty původních škol, kulturních domů a prodejen spotřebního družstva Jednota. Tyto objekty byly identifikovány katastrálním územím, parcelním číslem a adresou. Kritéria pro deskripci byla původní a současný účel objektu, současná míra využití objektu, jeho vlastnictví a postavení v územně plánovací dokumentaci a jeho zjevný stavební stav. Kombinací využití a stavebního stavu budovy jsme získali informaci o brownfieldech. Data jsme získali studiem dokumentů, polostandardizovanými rozhovory a standardizovaného pozorování (byla zhotovena fotodokumentace všech objektů). Zpracování dat jsme provedli metodami popisné statistiky a statistickou analýzou softwarem R verze 2.2.1. Analýza byla věnována zjištění pěti dimenzí: demografické, dopravní dostupnosti, vlastnictví, sociální a příjmové aktivity. Zkoumáno bylo celkem 336 objektů ve 101 samosprávných obcích a 141 jejich místních částí, tedy celkem ve 242 lokalitách – vesnicích. Výstupem z výzkumu byly databáze potenciálních a reálných brownfields (Novotná a Musil a kol., 2006).

Situaci tehdy zjištěných reálných brownfieldů jsme věnovali výzkum po deseti letech, v roce 2016. Výzkumným cílem bylo postihnout změnu brownfieldů za konsolidovaných politických poměrů. Zkoumáno bylo 52 brownfieldů ve 32 obcích a 45 lokalitách (vesnicích), tedy všechny brownfieldy z roku 2006. Téměř polovina objektů byly bývalé školy (25) a vždy asi čtvrtina byly původní kulturní domy a prodejny Jednota (13 a 14). Opět jsme každou lokalitu navštívili, objekt prohlédli a pořídili jeho fotodokumentaci a vedli polostandardizované rozhovory, tentokrát pouze s představiteli obcí. Kritéria pro deskripci byla migrační saldo obce k 31.12.2015, sociální aktivity v obci (počet kulturních a společenských akcí pořádaných obyvateli obce za rok), vlastnictví (obec, organizace, osoba) a stavební stav objektu (obnovený, obnovovaný, chátrající, zchátralý) a jeho užívání (ano, zčásti, ne). Zpracování dat jsme provedli metodami popisné statistiky a statistickou analýzou v komerčním programu SAS EnterpriseGuide 5.1. Byly provedeny testy nezávislosti (Fisherův test) a pro komparaci dat 2006 a 2016 jsme použili test symetrie. Všechny testy byly provedeny na 5% hladině významnosti.

Venkovské brownfieldy jako odraz politických změn

Všechny tři typy zkoumaných venkovských brownfieldů vznikly v důsledku politického rozhodnutí v konkrétní politické situaci. Při změnách politických poměrů vesměs pozbyly svého původního účelu a v tom lepším případě svůj účel změnily, v tom horším případě nikoliv, přestaly být využívány a začaly chátrat.

[2] Výzkum v roce 2006 se uskutečnil za podpory programu Výzkum pro potřeby regionů WB-12-05 Ministerstva pro místní rozvoj a v roce 2016 byl podpořen Interní grantovou soutěží Fakulty managementu VŠE.

Objekty škol vznikaly od roku 1774 jako reakce na zavedení všeobecné vzdělávací povinnosti v rámci tereziánských reforem, které přinesly v systému škol i triviální školy. Byly to monofunkční budovy, často situované na prestižní místa ve vesnicích. V tehdy příznivé demografické situaci byly plné dětí a svoji občanskou funkci plnily téměř dvě století. K jejich rozvoji významně přispěl po stu letech říšský zákon, který ukládal obcím povinnost zřídit školu při minimálním počtu 40 vzdělávaných dětí. Zavedení jednotné školy zákonem z roku 1948 došlo k likvidaci soukromého a církevního školství (Halada, 2004). Důsledkem slučování obcí a zavádění tzv. střediskových obcí v 70. a 80. letech 20. století bylo masivní rušení venkovských škol. Budovy škol se vyprázdnily, někdy začaly být užívány jako svazácké klubovny, ubytovny, jídelny aj. Další vlna rušení venkovských škol přišla v nové politické situaci po roce 1989: byly zrušeny spádové oblasti škol, ekonomická zátěž provozování škol přešla na obce a k nepříznivé demografické situaci se přidala výrazná migrace mladší populace z venkova do měst – vesnice se vyprázdnily od dětí.

Ve zkoumaném území bylo 135 objektů původních škol, z nichž asi pětinu jsme v roce 2006, vzhledem k jejich stavebnímu stavu, označili za brownfieldy. V průběhu následujících deseti let bylo 60% brownfieldů stavebně opravováno a jejich počet se zmenšil na 10. Tak se stalo, že zatímco v roce 2006 nebylo vůbec užíváno 22% brownfieldů, v roce 2016 to bylo už jen 16% z brownfieldů v roce 2006. Tento příznivý vývoj revitalizace objektů původních škol ukazují grafy 2 a 3.

Objekty kulturních domů vznikaly na vesnicích v kontextu vládnoucí ideologie centralizace zemědělské výroby a přibližování venkova městům. První zmínku o výstavbě venkovských kulturních domů nalezneme již v programovém prohlášení vlády z roku 1948 a k prvnímu legislativnímu vymezení došlo v ústavním zákonu o národních výborech v roce 1954. Kulturní domy byly stavěny s finanční podporou státu především v 60. letech, kdy se jednalo především o přestavby existujících objektů, a následně v 80. letech 20. století, kdy šlo o novostavby pořizované mnohdy brigádnicky v akci Z (od slova zvelebování). Jednalo se o „povinně dobrovolnou“ neplacenou práci vykonávanou pod společenským nátlakem v rámci centrálního plánování. Již v době svého vzniku byly kulturní domy velmi málo využívány (plesy, dobírky, příp. estrády), nemalé provozní náklady byly hrazeny dotovanými zemědělskými družstvy a státními statky.

Ve zkoumaném území bylo 76 objektů původních kulturních domů, z nichž jsme v roce 2006 s ohledem na jejich stavební stav označili asi pětinu jako brownfieldy. V průběhu následujících deseti let bylo přes polovinu brownfieldů stavebně opravováno a jejich počet se zmenšil na 6. Tak se stalo, že zatímco v roce 2006 nebylo vůbec užíváno 30% těchto brownfieldů, v roce 2016 to bylo už jen 15%. Tento příznivý vývoj revitalizace objektů původních kulturních domů ukazují grafy 2 a 3.

Objekty bývalých prodejen spotřebního družstva Jednota vznikaly na vesnicích od 50. let 20. století pod heslem „Zboží z Jednoty do každé samoty“. V roce 1952 vláda rozhodla o provozování státního obchodu ve městech a družstevního obchodu na venkově. Otevření prodejen Jednota znamenala pro vesnici vždy zvýšení úrovně této služby. Zprvu byly pro tento účel rekonstruovány stávající objekty, později byly budovány větší unifikované stavby. V nové politické situaci 90. let 20. století opustila Jednota 60% svých, především ztrátových venkovských, prodejen.

Ve zkoumaném území bylo 125 objektů původních prodejen Jednota, z nichž jsme v roce 2006 s ohledem na jejich stavební stav označili 11% jako brownfieldy. V průběhu následujících

deseti let byla asi třetina brownfieldů stavebně opravována a jejich počet se zmenšil na 5. Ty ovšem nejsou vůbec užívány, zatímco v roce 2006 brownfieldy užívány byly. Tak se stalo, že zatímco v roce 2006 nebylo vůbec užíváno 19% těchto brownfieldů, v roce 2016 to bylo už 36% z brownfieldů v roce 2006. Tuto složitou situaci objektů původních prodejen Jednota ukazují grafy 2 a 3.

Graf 2: *Počet brownfieldů 2006 a 2016*

Zdroj: vlastní

Nejpříznivější vývoj revitalizace brownfieldů je patrný u původních prodejen Jednota, ze kterých prošly tímto procesem během posledních deseti téměř dvě třetiny (zatímco v případě kulturních domů to byla dobrá polovina).

Spolu s celkovým úbytkem zkoumaných brownfieldů v území roste počet budov, které jsou užívány – i když mnohdy dochází k užívání i chátrajících objektů (brownfieldů). Nicméně statisticky významný vztah mezi stavebním stavem objektu a jeho užíváním jsme prokázali (hodnota Fisherova testu je menší než 0,01%).

Graf 3: *Užívání brownfieldů z roku 2006 (n = 52)*

Zdroj: vlastní

V období 2006 – 2016 vzrostl počet plně využívaných brownfieldů (což koresponduje s jejich celkovým úbytkem) a poklesl počet brownfieldů užívaných jen zčásti či vůbec ne. Změny v užívání všech brownfieldů, ke které došlo v průběhu posledních deseti let, jsou statisticky významné (hodnota testu symetrie je 0,02%). Největší potenciál ke změně užívání měly budovy původních kulturních domů. Z grafu 2 je zřejmá specifická situace původních prodejen Jednota: jen málokteré jsou užívány, jsou –li ve špatném stavebním stavu.

Pro proces revitalizace brownfieldů je důležité kdo je jejich vlastníkem. Souvislost mezi stavebním stavem objektu a jeho vlastnictvím se ukázala být statisticky významnou (hodnota Fisherova testu je 1,96%). U šesti z 52 objektů došlo během deseti let ke změně vlastnictví a noví vlastníci stejně často objekt obnovovali, jako ho nechali chátrat.

Z grafu 4 je patrné, že hlediska revitalizace brownfieldů jsou nejlepšími vlastníky obce a nejhoršími osoby.

Graf 4: *Vývoj brownfieldů dle vlastnictví*

Zdroj: vlastní

Výzkumem jsme prokázali, že v nové politické situaci zdůrazňující samosprávu obcí, se obce chovají jako dobří správci, kteří se o své nemovitosti starají. A nejen to: v nové ekonomické situaci stojící na tržním hospodářství, nemají na mysli jen svůj ekonomický prospěch, ale pečují též o občanskou vybavenost, která vytváří podmínky pro vyšší kvalitu života obyvatel.

Proměna v komunitní centra

V roce 2016 byly užívány stavebně obnovené brownfieldy především v rozvíjejících se obcích, tj. v obcích s přírůstkem obyvatel. Souvislost mezi kladným migračním saldem a užíváním objektů bývalých brownfieldů je statisticky významná (hodnota Fisherova testu nezávislosti je 0,47%). Jsou to právě lidé, kteří svými reálnými či potenciálními aktivitami podněcují obecní zastupitelstva k vytváření podmínek pro svoji činnost – a budovy nepochybně takovou podmínku představují. Jejich existence v obci vytváří příležitost pro společenské a kulturní aktivity – a současně právě výskyt těchto aktivit vytváří tlak na místní samosprávu k revitalizaci vhodných brownfieldů. Pokud byla společenská aktivita obyvatel obce v roce 2006 vysoká, byla vysoká i v roce 2016; vztah mezi nimi přes propast deseti let se též ukázal být statisticky významným (hodnota testu symetrie je 0,02%). Chápeme to tak, že sociální aktivita obyvatel před deseti lety vytvořila podmínky pro revitalizaci brownfieldů v dalších letech.

Ze všech v roce 2016 revitalizovaných brownfieldů z roku 2006 ožila asi třetina mnohými rozmanitými aktivitami místních obyvatel natolik, až ztratily spolu se svým původním účelem i svoji monofunkčnost a staly se živými polyfunkčními centry společenského a kulturního života obce. Jednalo se pouze o objekty ve vlastnictví obcí. Z osmnácti revitalizovaných brownfieldů v majetku obcí to byla situace dvanácti. Nebylo důležité, zda jde o objekt bývalé školy, kulturního domu či prodejny Jednota, i když ty se v taková centra transformovaly nejméně často (zřejmě vzhledem ke svému dispozičnímu řešení) a kulturní domy nejčastěji.

Graf 5: *Struktura komunitních center dle původního účelu budov*

Zdroj: vlastní

Jaké aktivity se v těchto oživlých bývalých brownfieldech odehrávají? Především se zde ke své zájmové činnosti scházejí rozmanité skupinky místních obyvatel, kteří nevytvořili žádnou organizaci (muzikanti, hráči stolního tenisu či jiní hráči) a místní spolky a sdružení (hasiči, myslivci, včelaři, starající se o volnočasové aktivity dětí atp.): ti užívají prostory center jako svoji klubovnu. Takové využití mají všechna centra. Většina center je místními obyvateli užívána pro oslavy narozenin a svatební hostiny a většina také umožňuje přípravu občerstvení. Menší polovina center je využívána místními sportovci (jako šatny a pro setkávání po zápasech) a také pro taneční zábavy. Některá jsou též místy akcí pro děti (oslavy konce či začátku školního roku, dětský den, karneval), poskytování služeb (knihovny, masáže) či setkání rodáků.

Graf 6: *Rozmanitost aktivit ve dvanácti revitalizovaných polyfunkčních brownfieldech*

Zdroj: Vlastní

Polyfunkčnost dvanácti budov revitalizovaných brownfieldů nás vede k poznatku, že se jedná o komunitní centra. Skutečností je, že v každém z těchto center se odehrávají minimálně 3 a maximálně 7 z osmi spontánně vzniklých aktivit. Za spíše zárodky komunitních center můžeme označit ta, v nichž je rozmanitost aktivit nižší.

Diskuse

Komunitní centra obecně stojí na záměrné komunitní práci, která je zaměřena na členy komunity. Jim nabízí určité aktivity (kurzy, besedy, workshopy atp.) a akce (výstavy, přednášky, divadelní představení, filmové projekce) a místní aktéři se jich více či méně aktivně účastní. Je jim tedy nabízen určitý program a je otázkou, zda se setká s odpovídající poptávkou. Tato, vesměs městská, komunitní centra, vznikají tedy politickým rozhodnutím a komunitní život je v nich organizován.

Zcela odlišná je situace venkovských komunitních center. Ta vznikají spontánní poptávkou místních aktérů po místě ve veřejném prostoru, ve kterém by se mohl jejich komunitní život odehrávat. Tato poptávka vytváří tlak na místní samosprávu, která je tak motivována mimo jiné i k revitalizaci místních brownfieldů – nevyužitých neudržovaných budov, které ztratily svoji původní funkci. Ta poptávka je někdy tak silná, až dochází k využívání i pro komunitní život naprosto nevhodných chátrajících budov.

Významné je též zachování historické kontinuity, kdy jsou budovy udržovány a užívány, byť k různým účelům, po desetiletí. Je tak udržována „paměť místa“, důležitá pro rodové a individuální kořeny.

A to, co se v komunitním centru děje, si určují místní aktéři sami. Nikdo jim nenabízí hotový program, je na nich co, jak a kdy se tam odehrává. Protože představitelé místní samosprávy

jsou sami členy komunity, dochází k živelnému propojování každodenních aktivit obyvatel s místní mocí. Spontaneita procesů vzniku a provozování venkovských komunitních center dává těmto centrům specifický charakter. Podstatné ovšem je, že jsou místy, ve kterých místní obyvatelé saturují svoji potřebu sdružovat se při naplňování svých zájmů a vzájemně se svojí dobrovolnickou činností obdarovávat. Revitalizované brownfieldy se tak mohou stávat i místy, ve kterých se posiluje svazující sociální kapitál a odehrává komunitní život.

Závěr

Nepochybně mají městské brownfieldy negativní dopady na větší počet lidí, ale právě tak nepochybně jsou venkovské brownfieldy rozesety po celé krajině ve venkovských obcích, kterých je mnohem více než měst. A je to právě venkovská populace, se svými oproti městské populaci konzervativnějšími postoji, která je místními brownfieldy významně devastována. Brownfieldy, a to nikoliv na posledním místě, svým vzhledem a opuštěností deprimují obyvatele území. Proto bývají někdy označovány jako deprimující zóny. Jsou svědectvím bývalé prosperity a negativně vypovídají o současném stavu společnosti v globálním i lokálním měřítku. Budovy a areály vznikly a zažívaly dny své slávy v určitém politickém kontextu a jejich současný stav je jeho kritickou reflexí. Tak se stávají pro pamětníky zjevným popřením jejich dobré minulosti, způsobují zmatení jejich hodnot a vedou ke skepsi vůči současné politické situaci. Jejich odstranění cestou jejich proměny ve funkční a užívané objekty tedy přispívá k příznivému politickému klimatu ve společnosti.

Revitalizace venkovských brownfieldů místní samosprávou za veřejné finanční podpory v multifunkční komunitní centra, ke které dochází na přání místních obyvatel, je nadějným řešením, které vede ke zvýšení kvality života venkovanů a dává opodstanění lokálním demokratickým procesům.

Použité zdroje:

[1] Bachelard, Gaston. *Poetika prostoru*. Praha: Malvern, 2009. 245 s. ISBN 978-80-86701-61-2

[2] Beck, Ulrich. *Riziková společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. 431 s. ISBN 80-86429-32-6

[3] Brokl, Lubomír. *Hledání občanské společnosti*. Praha: Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 2002. 101 s. ISBN 80-86729-00-1

[4] Clark, Susan. *Tvorba vize komunity*. Brno: Nadace Partnerství 2004. 119 s. ISBN 80-239-2067-7

[5] Frič, Pavel , Vávra, Martin. *Tři tváře komunitního dobrovolnictví*. Praha: Agnes, Hestia 2012. 137 s. ISBN 978-80-903696-9-6

[6] Gardner, John W. *Budování komunity*. Praha: Nadace VIA 1999. 31 s.

[7] Halada, František. *Školní docházce je již 230 let* 2004. Dostupné z: http://www.skolaonline.cz/scripts/detail.php?id=3692

[8] Hartl, Pavel. *Komunita občanská a komunita terapeutická*. Praha: Sociologické nakladatelství 1997. 221 s. ISBN 80-85850-45-1

[9] Jackson, Jiřina Bergatt. *Brownfields klasifikace a kategorizace. Brownfields ABC* 2003. Dostupné z: http//:www.brownfields.cz/publikace/ABC brownfields.pdf.

[10] Jackson, Jiřina Bergatt a kol. *Brownfields snadno a lehce*. Praha: IURS 2005. 78 s.

[11] Kabele, Jiří. *Přerody - principy sociálního konstruování.* Praha: Karolinum 1998. 394 s. ISBN 80-7184-359-8

[12] Lendová-Chaloupková, Helena. *Moje obec, moje město-věc veřejná*. Praha: Nadace VIA 2000. 67 s.

[13] Lockwood, David. *Civic Integration and class formation* 1996. The British Journal of Sociology 47 (3): 531-550)

[14] Mansfeldová, Zdenka , Kroupa, Aleš a kol. *Participace a zájmové organizace v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství 2005. 244 s. ISBN 80-86429-53-9

[15] Národní strategie regenerace brownfieldů. Dostupné z: http://www.czechinvest.org/data/files/strategie-regenerace-vlada-1079.pdf

[16] Newton, Kenneth . *Social Capital and Democracy* 1997. American behavioral Scientist 40: 575 - 586

[17] Novotná, Eliška, Musil, Martin, Nový, Jan, Sedláková, Jaroslava. *Socioekonomický potenciál neprůmyslových deprimujících zón původních kulturních domů, škol a prodejen spotřebního družstva Jednota ve venkovském osídlení.* Jindřichův Hradec: Oeconomica 2006. 95 + 540 s. ISBN 80-245-1142-8

[18] *Partnerství, komunita, filantrope, participace*. Praha: Open Society Fund 2001. 81 s.

[19] Philips, Derek L. *Looking backward: A critical appraisal of comminitarian thought.* Princeton, NJ: Princeton University Press 1993. 248 s. ISBN 0-691-07425-9

[20] Stachová, Jana. *Občanská společnost v regionech České republiky.* Praha: Sociologický ústav AV ČR 2008. 93 s. ISBN 978-80-7330-142-2

[21] Šafr. Jiří, Bayer , Ivo, Sedláčková, Markéta. *Sociální koheze. Teorie, koncepty a analytická východiska.* Sociologický časopis 2/2008

[22] Šplíchal, Josef. *Veřejná správa a občanská sdružen* 2007. Dostupné z: https://cse.google.com/cse?cx=015489265366623571386%3Aizzrwg3bmqm&q=ob%C4%8Dansk%C3%A1+sdru%C5%BEen%C3%AD&ok.x=13&ok.y=10#gsc.tab=0&gsc.q=ob%C4%8Dansk%C3%A1%20sdru%C5%BEen%C3%AD&gsc.page=1

[23] Šťastná, Jaroslava . *Když se řekne komunitní práce.* Praha: Karolinum 2016. 112 s. ISBN 978-80-246-3356-5

[24] Štogr, Josef. *Partnerství a participace – veřejný prostor.* Praha: Nadace OSF 2001. 173 s.

[25] Torpe, Lars. *Social Capital in Denmark" A Deviant Case?* 2003.Scandinavian Political Studies 26 (1): 27 - 48

[26] Wasserman, Stanley, Faust, Katherine. *Social network Analysis. Methods and Applications.* Cambridge, New York: Cambridge University Press 1999. 825 s. ISBN 0-521-38269-6

[27] http://www.mvcr.cz/clanek/poskytnuti-informaci-dotaz-k-poctu-registrovanych-obcanskych-sdruzeni-do-konce-roku-2013.aspx

[28] https://en.wikipedia.org/wiki/Brownfield_land

[29] http//:www.env.cz/AIS/web-pub.nsf/Spid/MZPMAF4Z1M5W

POCITOVÉ MAPY V PLÁNOVÁNÍ MĚST A REGIONŮ

EMOTIONAL MAPS IN URBAN PLANNING

Mgr. Jiří Pánek, Ph.D.

Katedra rozvojových studií, Univerzita Palackého v Olomouci
17. listopadu 12, 771 46 Olomouc
e–mail: jiri.panek@upol.cz

Mgr. Vít Pászto, Ph.D.

Katedra geoinformatiky, Univerzita Palackého v Olomouci
17. listopadu 50, 771 46 Olomouc
e–mail: vit.paszto@upol.cz

Klíčová slova:
GeoParticipace, územní plánování, mentální mapy, crowdsourcing

Keywords:
GeoParticipation, urban planning, mental maps, crowdsourcing

Abstrakt:
Mentální mapování a mentální mapa jsou koncepty, které historicky sehrávaly důležitou roli v plánování měst i jejich výzkumu. Lynch i Gould definují mentální mapy rozdílně, Gould chápe mentální mapu jako odraz prostorových preferencí. Lynch naopak rozumí mentální mapou samotné zobrazení prostoru jedincem, ve kterém se projeví jeho vnímání obsahu mapy, prostorové umístění, orientace atd. Pocitové mapy jsou podskupinou gouldovkého typu mentálních map, které umožňují občanům zaznamenávat emoční preference ohledně míst, ve kterých bydlí, či se v nich často pohybují. Nasazení pocitových map (PocitoveMapy.cz) v plánování měst a regionů vychází z myšlenky GeoParticipace, tedy využití prostorových nástrojů v zapojení občanů do rozhodovacího procesu, který se jich týká. Nejčastěji se jedná o rozhodování o prostoru, který je veřejný, ale může se také jednat o sdílení informací či pocitů o okolí, ve kterém žijí. Výstupy z podobných „barometrů“ prostorových pocitů mohou hrát významnou roli v rozvoji města, pokud jsou jim ochotni naslouchat lidé, kteří o rozvoji města rozhodují.

Abstract:
Mental maps and mental mapping are concepts historically linked with urban planning and respective research. Ever since Kevin Lynch and Peter Gould started working with place perception and used mental maps to explore city visualisation and spatial preferences, participation has become an integral part of geographical research. Gould uses preferential emotional maps, while Lynch works with perceptional maps. Emotional maps are subgroup of Gould-style mental maps and allow citizens to mark their emotional preferences about places they live or commute often. Emotional maps are linked with the concept of GeoParticipation, that works with public participation in local decision making process. The results from these

tools can be used in further urban planning as a part of participatory planning support system (PPSS).

Úvod

Pocitové mapy lze chápat jako podskupinu mentálních map[1] (Gould a White 1974) a jako takové spadají do oboru zvaného behaviorální geografie, který se zabývá studiem chování jednotlivců v prostoru a také jejich vnímáním místa, výběrem lokality či volbou trasy (Daněk 2013). Mentální mapy začali geografové využívat v 60. a 70. letech 20. století[2] jako vyjádření percepce města či ke studiu prostorových preferencí obyvatel (Drbohlav 1991). Mentální mapy jsou uložené ve vědomí člověka, kde jsou celý život formovány, upravovány, zpřesňovány a zapomínány (Siwek 2011). Jedná se tedy o subjektivní vyjádření autora na daný geografický prostor – například město, či sídliště. Jedním z prvních příkladů využití mentálních map v regionálním rozvoji u nás, v té době ještě v papírové verzi, byla příprava územního plánu Klášterce nad Ohří v roce 1998 (Kynčilová 1998). Občané měli možnost pomocí mentálních map komentovat budoucí rozvoj města a šlo o předzvěst budoucího vývoje v oboru, pro který se nyní používá pojem *participativní plánování*.

Preferenční mentální mapy, občas také mentální mapy gouldovského typu, vytvářejí subjektivní obrazy, u kterých nelze hodnotit *správnost* ani *míru shody* s realitou, protože obsahují kvalitativní hodnotící soudy jejich tvůrců (Siwek 2011). Historicky existují různé přístupy jak tyto mapy konstruovat. Studované území je většinou rozděleno na menší plochy, ať už uměle (pravidelnou sítí[3]) nebo podle již existujících regionů[4], a respondenti na slepých či podkladových mapách přiřazují svá hodnocení, body, preference jednotlivým místům. Výsledná mapa je poté tvořena mapovou syntézou odpovědí více respondentů. Preference se mohou týkat různých témat, až již bydlení, práce, trávení volného času, či ochrany a kvality životního prostředí. Zvláštním případem negativních preferenčních map jsou mapy strachu či pocitu nebezpečí, které jsou v současné době hojně využívány v České republice (Pánek et al. 2017; Kosová 2016; Stasíková 2011) i v zahraničí (Pödör 2016). Další možností je využití mentálních map ve výzkumech kriminální psychologie, která se věnuje chování zločinců v prostoru (Polišenská 2006).

Mentální mapy mají poměrně široké využití v řadě vědních disciplín. Například napomáhají snadnějšímu zapamatování zejména prostorových informací, u větší skupiny lidí mohou sloužit jako obraz stupně vzdělanosti, napomáhají předpovídat možný směr migrace obyvatelstva nebo regionálního rozvoje (Voženílek 1997). S používáním mentálních map se v současné době lze setkávat stále častěji, zejména při přenášení kognitivních myšlenek o prostoru do fyzické podoby, nebo při ověřování geografických znalostí (Bláha a Pastuchová Nováková 2013). Velmi ucelený a důkladný přehled o teorii i praxi mentálních map pak nabízí publikace

[1] Jedná se o Gouldovský, občas také nazývaný preferenční typ

[2] Kevin Lynch (1960) pro studium percepce města a Peter Gould a Rodney White (1974) pro studium prostorových preferencí

[3] Například čtvercová (Siwek 1988), či hexagonální grid (Pánek et al. 2017)

[4] Administrativní regiony, či povodí (Voženílek 1997)

Percepce geografického prostoru[5] od Tadeusze Siwka (2011). Stručný úvod do mentálních map nabízí také kapitola *Mentální mapy v komunitním rozvoji* z publikace *GeoParticipace* (Pánek et al. 2014). Výzkum i nasazení pocitových map je jedním z geografických trendů i v zahraničí, kde jsou pocitové mapy používány například pro analýzy bezpečnosti v Maďarsku (Pödör 2016), turistické preference v navigaci v Rakousku (Huang et al. 2014; Gartner 2012) či v participativním plánování veřejného prostoru ve Finsku (Kahila-Tani et al. 2015; Kytta et al. 2015; Kahila a Kyttä 2009), Polsku (Jankowski et al. 2015) či na Islandu (Pánek a Benediktsson 2017)

Kombinace moderních technologií, především Webu 2.0, rychlého a mobilního internetu s teorií mentálních map umožnila vzniku celé řadě aplikací, jako jsou Pocitové mapy[6], ZmapujTo[7], Lepší místo[8], Chodci sobě[9], Čistý-Komín[10], OdkazPreStarostu[11] a mnoho jiných v Česku i v zahraničí. Tyto aplikace umožňují sběr prostorových informací ať už *subjektivních* či *objektivních.* Právě tato kombinace map a dotazníkového šetření[12] spadá do konceptu GeoParticipace definovaného autory ve stejnojmenné publikaci (Pánek et al. 2014, s. 62) takto: *„GeoParticipace je pojem, který popisuje využití prostorových nástrojů v zapojení občanů do rozhodovacího procesu, který se jich týká. Nejčastěji se jedná o rozhodování o prostoru, který je veřejný, ale může se také jednat o sdílení informací či pocitů o okolí, ve kterém žijí“*.

Cíl a metody

Hlavním cílem článku je představit metodu pocitových map a její využití v oblasti participativního plánování veřejných prostorů. Článek se opírá především o zkušenosti autorů s nasazením pocitových map ve spolupráci s Národní sítí Zdravých měst České republiky (NSZM) a o rešerši využití pocitových map v české prostředí a v zahraničním výzkumu. Cílem článku není podat podrobný popis všech možných metod zapojení občanů do rozhodování, ale soustředit se především na prostorové metody a zde nejvíce na fenomén pocitových map.

Emoce v prostoru

Emoce a geografický prostor jsou propojené pojmy, protože téměř každá lokalita dokáže vyvolat určité emoce (Mody et al. 2009) a místa mohou být chápána mimo jiné jako příjemná či nepříjemná, bezpečná či nebezpečná, nudná či zábavná (Korpela 2002). Emoce tedy silně ovlivňují, jak určité místo občané vnímají (Zadra a Clore 2011). Přestože se jedná o jednu ze základních složek lidské existence, tak jejich zobrazování na mapách či v prostorových datech bylo do nedávna velmi omezené (Griffin a Mcquoid 2012), protože kartografie se historicky

[5] Konkrétně kapitola 6 *Mapování subjektivně vnímaného prostoru – mentální mapy*

[6] www.PocitoveMapy.cz

[7] www.Zmapujto.cz

[8] www.Lepsimisto.cz

[9] www.Chodcisobe.cz

[10] www.cisty-komin.cz

[11] www.odkazprestarostu.sk

[12] V anglicky psané literatuře se často používá termín Computer-Assisted Web Interviews (CAWI)

zaobírá především mapováním prvků a jevů, které jsou měřitelné a viditelné (Wilson 2011). Na druhou stranu kritičtí kartografové vždy připomínali, že prostor by se měl mapovat tak, jak jej lidé zažívají, a to tedy včetně subjektivních emocí (Pearce 2008). Autorky Griffinová a Mcquoidová (2012) rozlišují tři kategorie, pokud jde o emoce a mapy. Jedná se o (1) mapy emocí, (2) použití map pro sběr emocí, a (3) emoce při používání map. Pocitové mapy, tak jak jsou chápány v tomto článku, jsou kombinací prvních dvou kategorií. Mapy jsou využity pro sběr dat i pro jejich vizualizaci.

Různí autoři (Reeve 2014; Russell 1980; Barrett 2006) popisují emoce na dvoudimenzionální ose – příjemné-nepříjemné, silné-slabé. Tento popis však nekoresponduje s geografickým chápáním prostoru a emocí v něm, kde geografové spíše pracují s emocemi jako se subjektivním vztahem mezi osobou a prostorem (Smith et al. 2012). Dalším klíčovým aspektem je, zda *pocitové mapy* vůbec mapují emoce, když mezi kladené otázky může patřit například *Kde rádi nakupujete?* či *Kde vnímáte centrum města?*. Christopher Perkins (2009, s. 130) popisuje pocitové mapy jako *"projekci lidských emocí v kartografickém prostoru a jako nástroj, který uživateli umožňuje vytvářet si vlastní emoční prostor tím, že si vybíráme, které pocity, zkušenosti a zájmy umístíme na mapu"*. Autoři tohoto článku se shodují s výše zmíněným názorem Perkinse, a proto používají pojem *pocitové mapy* i pro otázky, které nemají emoční podstatu. Hauthalová a Burghardt (2016, s. 2) sice argumentují, že „*pocitové mapy jsou téměř exkluzivně tvořeny výzkumníky"*, to ale silně kontrastuje s množství komunitních projektů a s boomem participativních přístupů nejen v mapování, které se začaly objevovat především po přijetí dokumentu Agenda 21[13] (IDRC 1996; Květoň et al. 2013). Od Konference OSN o životním prostředí a rozvoji[14] se začaly objevovat projekty, které využívaly participativního mapování (Chambers 2003, 2006; Corbett et al. 2006; Perkins 2007; Glöckner et al. 2004; Pánek a Vlok 2013; Elwood 2002; Craig et al. 2002), ale až v posledních deseti letech se začaly prosazovat koncepty *kvalitativního GISu* (Elwood a Cope 2009) a *subjektivních vrstev v GIS* (Huang et al. 2014).

Existuje několik způsobů, jak je možné získávat pocitové informace a percepce od občanů. Základní sběr dat lze rozdělit na tři kategorie:

1) Měření pomoci **biometrických zařízení** (Nold 2009; Bergner et al. 2011), které je ve většině případů finančně náročné a pracuje s relativně malým vzorkem respondentů. Výsledky lze také zpochybnit, protože je jen obtížně identifikovatelné, co přesně způsobilo tělesnou reakci, která byla zaměřena pomocí biometrických čidel.

2) Využití dat ze **sociálních sítí** jako například z Facebooku, Twitteru či Flickeru (Biever 2010; Bollen et al. 2011; Mislove et al. 2010). Tento funguje v gramaticky jednodušších jazycích, jako je například angličtina, pro které existují rozsáhlé významové slovníky[15]. Avšak pro češtinu, která používá skloňování přídavných jmen a zároveň je relativně

[13] Respektive jeho lokální varianta Místní Agenda 21 (MA21), což je program snažící se uplatnit principy udržitelného rozvoje na regionální úrovni a věnuje se místnímu rozvoji, povzbuzení ekologické aktivity obyvatel a zájmu o kulturní život měst a obcí. Předpokladem pro uskutečňování místní Agendy 21 je zapojení místních občanů a veřejných činitelů.

[14] Také známá jako Summit Země nebo také Rio konference, která se konala v Rio de Janeiro ve dnech 3. až 14. června 1992.

[15] Například ANEW (Affective Norms for English Words) nebo AFINN (Affective lexicon od Finn Årup Nielsen).

bohatá na ironii, je velmi náročné používat automatizované postupy generování pocitových map z dat ze sociálních sítí.

3) Poslední možností jsou různé verze **dotazníků** (Huang et al. 2014; MacKerron a Mourato 2010; Mody et al. 2009), mezi které se řadí například i nástroj PocitoveMapy.cz[16], finský model Maptionnaire[17], kanadská platforma GeoLive[18], či Survey123 for ArcGIS[19]

V českém prostředí se pocitovými mapami inspirovali například v jihočeských Vodňanech, kde zapojili děti z místních škol do tvorby pocitové mapy Vodňan. Pocitová mapa Afrodity Vodňanské byl dlouhodobý projekt občanského sdružení Vodňany žijou!, kterého se v roce 2010 zúčastnili žáci všech sedmi vodňanských škol. Žáci měli k dispozici velkoformátové plány Vodňan a šest barevných izolep, kterými mohli vyjadřovat své pocity k určitým místům ve městě.

Barvy reprezentovaly tyto pocity:

- modrá = tady se bojím,
- červená = tady prožívám lásku,
- fialová = tady je to ošklivé,
- žlutá = tady si dávám sraz,
- bílá = tady je nuda,
- zelená = tady jsem, když mám volno.

Tím, že žáci nalepili do mapy barevný pásek, označili místo pocitem, který v nich vyvolává. Z technického hlediska je tato metoda velmi jednoduchá, protože stačí využít mapu města a několik různobarevných pásek či lepicích papírků, které budou použity pro zaznačení pocitů. Dále je zapotřebí dostatek času a prostoru, aby si lidé mohli uvědomit, jak na ně prostor působí, a začít tyto pocity popisovat a přiřazovat jim prostorovou složku. Během měsíce tak zakreslilo své pocity asi sedm set lidí z řad široké veřejnosti a stovky žáků. Celkem tak vzniklo čtrnáct map, které mohou být dále použity jako architektonické podklady v plánování dalšího rozvoje města (re:vodňany 2010; Vodňany žijou 2010). Pocitové mapy Vodňan prezentují inovativní přístup v práci s prostorem a v behaviorální geografii. Vztah k jednotlivým místům ve městě ovlivňuje, jak se v dané lokalitě cítí a jak ji využívají. Projekt je také zajímavý tím, že si za jednu ze svých cílových skupin vybral žáky místních škol. Dohromady své pocity do mapy zaznamenala více než pětina obyvatel Vodňan, kteří například označili jako nejošklivější místo koupaliště Škorna. Dále se také ukázalo, že strach se nešíří v uličkách a temných koutech, ale že se chodci i řidiči obávají převážně přechodů na okružní silnici kolem centra.

[16] Konkrétně se jedná o verzi tzv. Computer-Assisted Web Interviewing (CAWI), což může být chápáno jako součást konceptu Participatory Planning Support System (PPSS) definovaného finskými vědci Kahila a Kyttä (2009)

[17] www.maptionnaire.com

[18] www.geolive.ca

[19] survey123.arcgis.com

Obrázek 1: *Pocitová mapa – ZŠ Alšova*

Zdroj: re:vodňany (2010)

Od roku 2010, kdy byla vytvořena pocitová mapa Vodňan, vzniklo v Česku několik desítek dalších pocitových map. Tyto pocitové mapy vznikaly jako umělecké projekty (Jan Adanus 2013), v rámci předvolební kampaně (Forum Jihlava 2014), v rámci příprav zadání urbanisticko-architektonické soutěže (Agora CE 2014), jako doprovodný program sousedských slavností (ArtWall Strakonice 2012), ve velké míře v rámci akademického výzkumu a studentských prací (Pánek et al. 2017; Kosová 2016) a především v rámci aktivit samospráv, kterými jsou různá setkání s občany, kulaté stoly či akce Fórum Zdravého města (Zouharová 2016; Holubec 2016; Národní síť Zdravých měst 2016). Jejich autoři používali jak analogové verze sběru dat (papírové mapy), tak i elektronické verze (webové stránky, mobilní aplikace aj.), či kombinaci obou přístupů. Historicky se participativnímu plánování, pod které lze pocitové mapy začlenit, věnuje v českém prostředí neziskový sektor, a to především Nadace Partnerství a AGORA CE[20], či akademický sektor (Hynek a Hynková 1979, 1980; Čermák a Vobecká 2011). V posledních několika letech se do oblasti participativního mapování, především prostřednictvím spolupráce s neziskovým či akademickým sektorem pouští řada měst, například přes odbor plánování (IPR Praha), odbor strategického rozvoje (Brno) či oddělení marketingu (Ostrava). V následující části jsou popsány a zhodnoceny zkušenosti

[20] AGORA CE je jedním ze zakladatelů projektu PAKT což je projekt koalice nestátních organizací: Agora CE, Centrum pro komunitní práci střední Čechy (CPKP), Partnerství, Zelený kruh a Stiftelsen IdéBanken (Norsko)..

s implementací pocitových map pomocí vybraných přístupů, popsány jejich výhody a nevýhody.

Zakreslování do papírové mapy pomocí pastelek

Kreslení je jedna z klasických metod záznamu informací a poznámek do mapy, kterou byly vytvářeny první pocitové mapy. Je to jednoduchý a široce známý způsob, který je finančně i technicky velmi nenáročný, avšak přináší několik nevýhod. Lidé si musí pastelku předávat, tudíž pokud informaci zaznačuje jeden občan, ostatní se nemohou zapojit. Tím dochází k vytvoření určité bariéry participace – nutnost předání „moci“ nad pastelkou. Tomu lze předejít například zajištěním většího počtu pastelek stejné barvy. Druhou nevýhodou je špatná identifikace jednotlivých barev, pokud by docházelo k překryvu – např. některá místa jsou označena jako *oblíbená* skupinou školáků, ale zároveň jako *ošklivá* třeba seniory. Třetí nevýhodou je nutnost rozlišovat mezi více druhy prostorové reprezentace – bod, linie, polygon, což u níže zmíněných typů odpadá, protože se používají pouze bodové znaky, které jsou jednodušší pro prostorovou analýzu i vizualizaci výsledků.

Obrázek 2: *Ukázka pocitové mapy tvořené pastelkami v Třebíči*

Zdroj: archiv Jiřího Pánka 2014

Nalepování samolepek či ústřižků z izolepy

Metoda *lepením* byla použita jak pro tvorbu v úvodu zmiňované vodňanské pocitové mapy, tak i pro tvorbu pocitové mapy Ostravy (fajnOVA 2016). Výhodou oproti použití pastelek je možnosti jednodušší distribuce materiálu (samolepek) mezi respondenty a také snadnost omezení počtu hlasů na jednoho respondenta (účastník dostane například tři samolepky od každé barvy). Nevýhodou zde je, stejně jako u pastelek, nemožnost identifikace barvy, která leží pod jinou nalepenou samolepkou. Dále je obtížné spočítat, kolik samolepek jednotlivé barvy se na mapě objevuje, a tudíž alespoň částečně kvantifikovat jednotlivá témata.

Obrázek 3: *Ukázka pocitové mapy tvořené samolepkami v Ostravě*

Zdroj: fajnOVA (2016)

Barevné špendlíky či vlaječky

Bodání barevných špendlíků či vlaječek s čísly je jednou z nepropracovanějších analogových technik tvorby pocitových map. Špendlíky mají výhody samolepek – jednodušší zapojení více respondentů a možnost omezení množství hlasů na osobu, ale zároveň se nepřekrývají a je možné je relativně jednoduše spočítat i na rozsáhlejší mapě. Nevýhodou může být nebezpečí vypadnutí ze zabodnutého prostoru při manipulaci s mapou, nemožnost zaznačit totožnou lokalitu ve velkém množství, či potřeba získat relativně velký počet špendlíků stejné barvy. Tato metoda je v současné době dominantní při tvorbě analogových pocitových map v rámci projektu PocitoveMapy.cz.

Obrázek 4: *Ukázka pocitové mapy tvořené kombinací špendlíků a vlaječek v Praze Libuš*

Zdroj: archiv Jiřího Pánka 2016

Obrázek 5: *Ukázka pocitové mapy tvořené špendlíky s čísly pro jednodušší identifikaci přiřazených komentářů ve Vsetíně*

Zdroj: archiv Jiřího Pánka 2016

Webové aplikace na sběr dat a tvorbu pocitových map

Průkopníky v zapojování občanů do rozhodovacího procesu pomocí participativních GIS přístupů jsou výzkumníci z finské Aalto University, kteří vytvořili software softGIS (Kahila a Kyttä 2009), předchůdce současného Maptionnaire, který je používám v mnoha zemích

(Jankowski et al. 2015; Hennig a Vogler 2016; Schmidt-Thome et al. 2014; Kahila-Tani et al. 2015) V českém prostředí se podobná aplikace vyvíjí pod názvem *PocitoveMapy.cz* a jedná se o online crowdsourcingový nástroj. Tento nástroj byl navržen jako internetová aplikace, která je založena na knihovně Leaflet. *PocitoveMapy.cz* umožňují uživatelům shromažďovat prostorová data na mapovém pokladu podobně jako jiné crowdsourcingové webové nástroje pro mapování. Na rozdíl od programů *Ushahidi*, *Umap*, *ArcGIS Online* a mnoha dalších, aplikace *PocitoveMapy.cz* nevyžaduje registraci nebo instalaci žádného speciálního softwaru, přídavného modulu (plug-in) nebo virtuálního serveru. *PocitoveMapy.cz* jsou vytvořeny jako internetová aplikace, která využívá dvě hlavní open-source knihovny JavaScriptu; jQuery pro základní uživatelské interakce, kontrolní aplikace a knihovnu pro mapové interakce. Tato aplikace může být konfigurována JSON souborem, který obsahuje základní mapové náhledy, aplikační postupy a automaticky vyskakovací okno obsahu. Konfigurační soubor může být uvedený ve zdrojovém kódu (hard-coded) nebo vytvořený z databáze webové aplikace, která slouží k administraci webu a ke zpracování dat (tzv. backend). Výsledky z frontendu (části webu viditelné pro běžné návštěvníky) jsou asynchronně poslány na backend, kde je využit jednoduchý MVC rámec (architektura webové aplikace rozdělující data, uživatelské rozhraní a řídící část navzájem od sebe), který je napsán v jazyce PHP. Databáze MySQL se používá pro ukládání metadat od uživatelů a geodata jsou uložena ve formátu GeoJSON. Administrace stránek je vytvořena pomocí CSS (bootstrap) a správci mohou stahovat celá metadata z MySQL, či pouze prostorová data v GeoJSON.

Obrázek 6: *Ukázka aplikace PocitoveMapy.cz na příkladu Podolí u Brna*

Zdroj: http://www.pocitovemapy.cz//podoli-u-brna-2016/

Závěr

Pocitové mapy umožňují sbírat, analyzovat a vizualizovat subjektivní, kvalitativní a *bottom-up* prostorové informace v hierarchickém a kvantitativním prostředí geografických informačních systémů. Pocitové mapy bývaly zanedbanou částí kartografie, přestože dokáží pracovat s informacemi důležitými především pro územní plánování a regionální rozvoj. Participativní přístupy v mapování a kvalitativní GIS umožňují nasazovat nástroje, které zvyšují participaci

občanů na rozhodovacím procesu a získávat tak data o městech, dynamice a lidech, kteří v nich bydlí (Kloeckl et al. 2011).

Participace má legislativní zakotvení jak v české ústavě, tak i v Zákoně o obcích (Česká republika 2000) a v evropských úmluvách (Aarhus Convention 1998; European Commision 2007). Širšímu nasazení geoparticipativních nástrojů, včetně pocitových map, brání spíše ostych a averze na straně zástupců samospráv než právní překážky, přesto se situace zlepšuje. Národní síť Zdravých měst například začlenila pocitové mapy do svých aktivit jako dobrovolné rozšíření akce *Fórum zdravého města*, AGORA CE stejně jako Nadace Partnerství pravidelně spolupracují na projektech participativního plánování veřejného prostoru (často se jedná o menší lokality – sídliště (Pánek a Pászto 2017), náměstí (Agora CE 2014), či park).

Použité zdroje (abecedně):

[1] AARHUS CONVENTION, 1998. *The UNECE Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters* [online]. 1998. Získáno z: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43czech.pdf

[2] AGORA CE, 2014. *Budoucnost Malostranského náměstí* [online]. [vid. 15. červenec 2016]. Získáno z: http://www.iprpraha.cz/uploads/assets/soubory/data/projekty/praha_pro_lidi/budoucnost__malostranske_namesti.pdf

[3] ARTWALL STRAKONICE, 2012. *Pocitové mapy* [online]. Získáno z: http://www.artwallstrakonice.cz/pocitove-mapy/

[4] BARRETT, Lisa Feldman, 2006. Solving the emotion paradox: Categorization and the experience of emotion. *Personality and social psychology review*. Sage Publications, roč. 10, č. 1, s. 20–46.

[5] BERGNER, BS, Peter ZEILE a Georgios PAPASTEFANOU, 2011. Emotional Barrier-GIS – A new approach to integrate barrier-free planning in urban planning processes. In: *Proceedings REAL CORP* [online]. book. na, s. 247–257. ISBN 9783950311006. Získáno z: http://realcorp.at/archive/CORP2011_27.pdf

[6] BIEVER, Celeste, 2010. Twitter mood maps reveal emotional states of America. *New Scientist*. Elsevier, roč. 207, č. 2771, s. 14.

[7] BLÁHA, Jan a Tereza PASTUCHOVÁ NOVÁKOVÁ, 2013. Mentální mapa Česka v podání českých žáků základních a středních škol. *Geografie–Sborník CGS*. roč. 118, č. 1, s. 59–76.

[8] BOLLEN, Johan, Huina MAO a Xiaojun ZENG, 2011. Twitter mood predicts the stock market. *Journal of Computational Science*. Elsevier, roč. 2, č. 1, s. 1–8.

[9] CORBETT, Jon, Giacomo RAMBALDI, Peter KYEM, Daniel WEINER, Rod OLSON, J MUCHEMI, Michael K MCCALL a Robert CHAMBERS, 2006. *Participatory learning and action. Mapping for change: practice, technologies and communication*. book. London: International Fund for Agriculture Development. ISBN 1-84369-605-3.

[10] CRAIG, William J, Trevor M HARRIS a Daniel WEINER, 2002. *Community Participation and Geographical Information Systems* [online]. CRC Press. ISBN 978-0-415-23752-9. Získáno z: doi:10.1201/9780203469484

[11] ČERMÁK, Daniel a Jana. VOBECKÁ, 2011. *Spolupráce, partnerství a participace v místní veřejné správě : význam, praxe, příslib*. Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 9788074190674.

[12] ČESKÁ REPUBLIKA, 2000. *Zákon o obcích*. 2000.

[13] DANĚK, Petr, 2013. *Geografické myšlení : úvod do teoretických přístupů*. Brno: Masarykova

univerzita. ISBN 978-80-210-6694-6.

[14] DRBOHLAV, Dušan, 1991. Mentální mapa ČSFR - Definice, aplikace, podmíněnost. *Geografie–Sborník CGS*. roč. 96, č. 3, s. 163–177.

[15] ELWOOD, Sarah, 2002. GIS use in community planning: a multidimensional analysis of empowerment. *Environment and Planning A abstract*. roč. 34, č. 5, s. 905 – 922.

[16] ELWOOD, Sarah a Meghan COPE, 2009. *Qualitative GIS: a mixed methods approach*. book. SAGE. ISBN 9781412945660.

[17] EUROPEAN COMMISION, 2007. *Leipzig Charter on Sustainable European Cities* [online]. 2007. [vid. 22. červenec 2016]. Získáno z: http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/themes/urban/leipzig_charter.pdf

[18] FAJNOVA, 2016. *Vyplňte fajnovou mapu* [online]. Získáno z: http://fajnova.cz/vyplnte-fajnovou-mapu/

[19] FORUM JIHLAVA, 2014. *Pocitová mapa* [online]. Získáno z: http://www.forumjihlava.cz/volby_2014/akce_v_ulicich/pocitova_mapa

[20] GARTNER, Georg, 2012. Putting Emotions in Maps–The Wayfinding Example. *mountaincartography.org* [online]. s. 61–65. Získáno z: http://www.mountaincartography.org/publications/papers/papers_taurewa_12/papers/mcw2012_sec3_ch08_p061-065_gartner.pdf

[21] GLÖCKNER, Heike, Meki MKANGA a Timothy NDEZI, 2004. Local empowerment through community mapping for water and sanitation in Dar es Salaam. *Environment and Urbanization* [online]. roč. 16, č. 1, s. 185–198 [vid. 4. září 2012]. ISSN 0956-2478, 1746-0301. Získáno z: doi:10.1177/095624780401600115

[22] GOULD, Peter a Rodney WHITE, 1974. *Mental Maps*. Harmondsworth: Pelican Books.

[23] GRIFFIN, Amy L a Julia MCQUOID, 2012. At the Intersection of Maps and Emotion : The Challenge of Spatially Representing Experience. *Kartographische Nachtrichten*. č. 6, s. 291–299.

[24] HAUTHAL, Eva a Dirk BURGHARDT, 2016. Mapping Space-Related Emotions out of User-Generated Photo Metadata Considering Grammatical Issues. *The Cartographic Journal* [online]. Maney Publishing Suite 1C, Joseph's Well, Hanover Walk, Leeds LS3 1AB, UK, 17.2., roč. 53, č. 1, s. 78–90 [vid. 18. březen 2016]. Získáno z: http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1179/1743277414Y.0000000094

[25] HENNIG, Sabine a Robert VOGLER, 2016. User-Centred Map Applications Through Participatory Design: Experiences Gained During the 'YouthMap 5020' Project. *The Cartographic Journal* [online]. Taylor & Francis, 24.5., s. 1–17 [vid. 31. květen 2016]. ISSN 0008-7041. Získáno z: doi:10.1080/00087041.2016.1148217

[26] HOLUBEC, Ondřej, 2016. Tady je dobře, tady špína. Valašské Klobouky budou mít vlastní mapu emocí. *iDNES.cz/zlínský kraj* [online]. Získáno z: http://zlin.idnes.cz/mestska-mapa-emoci-vznika-ve-valasskych-kloboukach-f8s-/zlin-zpravy.aspx?c=A160305_2230411_zlin-zpravy_ras

[27] HUANG, H, G GARTNER, S KLETTNER a M SCHMIDT, 2014. Considering Affective Responses towards Environments for Enhancing Location Based Services. *ISPRS-International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*. roč. 1, s. 93–96.

[28] HYNEK, Alois a Jana HYNKOVÁ, 1979. Prostorová percepce životního prostředí města Boskovice a okolí ve výchově k péči o životní prostředí. *Sborník ČGS*. roč. 84, č. 4, s. 287–299.

[29] HYNEK, Alois a Jana HYNKOVÁ, 1980. Percepce prostředí a mentální mapy ve výchově k péči o životní prostředí. *Scripta Fac. Sci. Nat. Univ. Purk. Brun: Geographia*. roč. 10, č. 5, s. 233–248.

[30] CHAMBERS, Robert, 2003. *Whose reality counts? Putting the first last*. book. London: ITDG

Publ. ISBN 185339386X.

[31] CHAMBERS, Robert, 2006. Participatory mapping and geographic information systems: whose map? Who is empowered and who disempowered? Who gains and who loses? *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries*. roč. 25, č. 2, s. 1–11.

[32] IDRC, 1996. *The Local Agenda 21 Planning Guide*. The International Council for Local Environmental Initiatives (ICLEI), The International Development Research Centre (IDRC), The United Nations Environment Programme (UNEP). ISBN 0-88936-801-5.

[33] JAN ADANUS, 2013. *Pocitová mapa* [online]. 2013. JAN ADANUS.

[34] JANKOWSKI, Piotr, Michał CZEPKIEWICZ, Marek MŁODKOWSKI a Zbigniew ZWOLIŃSKI, 2015. Geo-questionnaire: A Method and Tool for Public Preference Elicitation in Land Use Planning. *Transactions in GIS* [online]. 5.12., s. online first [vid. 15. leden 2016]. ISSN 14679671. Získáno z: doi:10.1111/tgis.12191

[35] KAHILA, Maarit a Marketta KYTTÄ, 2009. SoftGIS as a Bridge-Builder in Collaborative Urban Planning. In: Stan GEERTMAN a John STILLWELL, ed. *Planning Support Systems Best Practice and New Methods* [online]. Dordrecht: Springer Netherlands, The GeoJournal Library, s. 389–411 [vid. 28. listopad 2012]. ISBN 978-1-4020-8951-0. Získáno z: doi:10.1007/978-1-4020-8952-7

[36] KAHILA-TANI, Maarit, Anna BROBERG, Marketta KYTTÄ a Taylor TYGER, 2015. Let the Citizens Map—Public Participation GIS as a Planning Support System in the Helsinki Master Plan Process. *Planning Practice & Research* [online]. Routledge, 15.12., s. 1–20 [vid. 4. leden 2016]. ISSN 0269-7459. Získáno z: doi:10.1080/02697459.2015.1104203

[37] KLOECKL, Kristian, Oliver SENN, Giusy DI LORENZO a Carlo RATTI, 2011. Live singapore!-an urban platform for real-time data to program the city. In: *Computers in Urban Planning and Urban Management, CUPUM* [online]. s. 1–18. Získáno z: http://senseable.mit.edu/papers/pdf/20110708_Kloeckl_etal_LiveSingapore_ComputersUrban.pdf

[38] KORPELA, Kalevi, 2002. Children's environment. *Handbook of environmental psychology*. Wiley New York, s. 363–373.

[39] KOSOVÁ, Daniela, 2016. *Lokality strachu z kriminality na území města Jihlavy*. Univerzita Palackého v Olomouci.

[40] KVĚTOŇ, Viktor, Jiří LOUDA, Jan SLAVÍK a Martin PELUCHA, 2013. Contribution of Local Agenda 21 to Practical Implementation of Sustainable Development: The Case of the Czech Republic. *European Planning Studies* [online]. Routledge, 11.1., roč. 22, č. 3, s. 515–536 [vid. 24. březen 2016]. ISSN 0965-4313. Získáno z: doi:10.1080/09654313.2012.753994

[41] KYNČILOVÁ, Lenka, 1998. Mentální mapa. *Moderní obec*. roč. 4, č. 11, s. 19.

[42] KYTTA, M., a. BROBERG, M. HAYBATOLLAHI a K. SCHMIDT-THOME, 2015. Urban happiness: context-sensitive study of the social sustainability of urban settings. *Environment and Planning B: Planning and Design* [online]. roč. 47, s. 1–24. ISSN 0265-8135. Získáno z: doi:10.1177/0265813515600121

[43] LYNCH, Kevin, 1960. *The image of the city*. book. MIT press. ISBN 978-0262620017.

[44] MACKERRON, George a Susana MOURATO, 2010. *Mappiness* [online] [vid. 12. září 2015]. Získáno z: http://www.mappiness.org.uk/

[45] MISLOVE, Alan, Sune LEHMANN, Yong-Yeol AHN, Jukka-Pekka ONNELA a J. Niels ROSENQUIST, 2010. *Pulse of the Nation: U.S. Mood Throughout the Day inferred from Twitter* [online] [vid. 12. září 2015]. Získáno z: http://www.ccs.neu.edu/home/amislove/twittermood/?utm_campaign=Facebook+Page&utm_content=Pulse+of+the+Nation+US+Mood+Throughout+the+Day+inferred+from+Twitter&utm_medium=postitat&utm_source=facebook

[46] MODY, Ruturaj N, Katharine S WILLIS a Roland KERSTEIN, 2009. WiMo: location-based emotion tagging. In: *Proceedings of the 8th international Conference on Mobile and Ubiquitous Multimedia*. inproceedings. s. 14.

[47] NÁRODNÍ SÍŤ ZDRAVÝCH MĚST, 2016. *Veřejné fórum Zdravého města nabízí inovativní postupy pro zapojení obyvatel do dění v obcích* [online]. Získáno z: http://zdravamesta.cz/index.shtml?apc=r2302119n

[48] NOLD, Christian, 2009. *Emotional Cartography* [online] [vid. 3. červen 2016]. Získáno z: http://emotionalcartography.net/

[49] PÁNEK, Jiří a Karl BENEDIKTSSON, 2017. Emotional mapping and its participatory potential: Opinions about cycling conditions in Reykjavík, Iceland. *Cities* [online]. roč. 61, č. 1, s. 65–73. ISSN 02642751. Získáno z: doi:10.1016/j.cities.2016.11.005

[50] PÁNEK, Jiří, Milan HRUBEŠ, Miroslav KUBÁSEK, Jaroslav VALŮCH a Vendula ZAHUMENSKÁ, 2014. *GeoParticipace - jak používat prostorové nástroje v rozhodování o lokalitách ve kterých žijeme?* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-4359-1.

[51] PÁNEK, Jiří a Vít PÁSZTO, 2017. Emotional Mapping in Local Neighbourhood Planning: Case Study of Příbram, Czech Republic. *International Journal of E-Planning Research* [online]. roč. 6, č. 1, s. 1–22. Získáno z: doi:10.4018/IJEPR.2017010101

[52] PÁNEK, Jiří, Vít PÁSZTO a Lukáš MAREK, 2017. Mapping emotions: spatial distribution of safety perception in the city of Olomouc. In: Igor IVAN, Alex SINGLETON, Jiří HORÁK a Tomáš INSPEKTOR, ed. *Lecture Notes in Geoinformation and Cartography: The Rise of Big Spatial Data* [online]. Ostrava, Czech Republic: Springer International Publishing, s. 211–224. ISBN 978-3-319-45122-0. Získáno z: doi:10.1007/978-3-319-45123-7

[53] PÁNEK, Jiří a Chris VLOK, 2013. Participatory mapping as a tool for community empowerment – a case study of community engagement in Koffiekraal, South Africa. In: Manfred F. BUCHROITHNER, ed. *26th International Cartographic Conference* [online]. s. 26. Získáno z: http://icaci.org/files/documents/ICC_proceedings/ICC2013/_extendedAbstract/969_abstract.pdf

[54] PEARCE, Margaret Wickens, 2008. Framing the days: place and narrative in cartography. *Cartography and geographic information science*. Taylor & Francis, roč. 35, č. 1, s. 17–32.

[55] PERKINS, Christopher, 2007. Community mapping. *Cartographic Journal, The* [online]. 1.5., roč. 44, č. 2, s. 127–137. ISSN 00087041. Získáno z: doi:10.1179/000870407X213440

[56] PERKINS, Christopher, 2009. Performative and embodied mapping. *International Encyclopedia of Human Geography, Oxford: Elsevier*. s. 126–132.

[57] PÖDÖR, Andrea, 2016. Measuring citizens fear of crime of using a web application – A case study. In: *GI_Forum*.

[58] POLIŠENSKÁ, Veronika Anna, 2006. Mentální mapy: Definice, výzkum a otázka prostorového rozhodování. *Československá psychologie*. roč. 1, s. 64–70.

[59] RE:VODŇANY, 2010. *Pocitové mapy* [online] [vid. 1. červenec 2014]. Získáno z: http://www.revodnany.cz/index.php?p=vodn-pocit-mapy

[60] REEVE, Johnmarshall, 2014. *Understanding motivation and emotion*. book. John Wiley & Sons.

[61] RUSSELL, James A, 1980. A circumplex model of affect. *Journal of personality and social psychology*. American Psychological Association, roč. 39, č. 6, s. 1161.

[62] SCHMIDT-THOME, Kaisa, Sirkku WALLIN, Tiina LAATIKAINEN, Jonna KANGASOJA a Marketta KYTTÄ, 2014. *Exploring the use of PPGIS in self-organizing urban development: Case softGIS in Pacific Beach* [online]. 2014. [vid. 31. květen 2016]. Získáno z: http://www.ci-journal.net/index.php/ciej/article/view/1080/1111

[63] SIWEK, Tadeusz, 1988. Území Československa očima studentů geografie. *Sborník ČGS*. roč. 93,

č. 1, s. 31–37.

[64] SIWEK, Tadeusz, 2011. *Percepce geografického prostoru*. book. Praha: Česká geografická společnost. ISBN 978-80-904521-7-6.

[65] SMITH, Mick, Liz BONDI a Joyce DAVIDSON, 2012. *Emotional geographies*. book. Ashgate Publishing, Ltd.

[66] STASÍKOVÁ, Linda, 2011. Relevantnost výskumu strachu z kriminality v urbánnej geografii. *Geografický Časopis*. roč. 63, č. 4, s. 325–343.

[67] VODŇANY ŽIJOU, 2010. *Výroční zpráva Vodňany žijou* [online] [vid. 1. červenec 2014]. Získáno z: http://www.vodnanyzijou.cz/vz-vyrocka-2010.pdf

[68] VOŽENÍLEK, Vít, 1997. Mentální mapa a mentální prostorové představy. *Geodetický a Kartografický obzor*. roč. 43, č. 1, s. 9–14.

[69] WILSON, Matthew W, 2011. 'Training the eye': formation of the geocoding subject. *Social & Cultural Geography*. Taylor & Francis, roč. 12, č. 4, s. 357–376.

[70] ZADRA, Jonathan R a Gerald L CLORE, 2011. Emotion and Perception: The Role of Affective Information. *Wiley interdisciplinary reviews. Cognitive science* [online]. 1., roč. 2, č. 6, s. 676–685 [vid. 7. březen 2016]. ISSN 1939-5086. Získáno z: doi:10.1002/wcs.147

[71] ZOUHAROVÁ, Dagmar, 2016. Veřejné fórum ukázalo nové istaré potřeby. Novinkou byla pocitová mapa. *Moravskotřebovský zpravodaj* [online]. roč. 14, č. 2, s. 1–2 [vid. 15. červenec 2016]. Získáno z: http://www.pocitovemapy.cz/uploads/unor.pdf

MAPOVÁNÍ BARIÉR JAKO SOUČÁST DLOUHODOBÉ INTEGRACE OSOB SE ZDRAVOTNÍM POSTIŽENÍM

MAPPING BARRIERS AS A PART OF LONG TERM INTEGRATION OF HANDICAPPED PEOPLE

Ing. Pavel Struha[1,2]

PhDr. Marek Šimůnek[1]

[1]Statutární město Hradec Králové
Československé armády 408
502 00 Hradec Králové, Česká republika
pavel.struha@mmhk.cz
marek.simunek@mmhk.cz

[2]Vysoká škola regionálního rozvoje
Katedra regionálního rozvoje
Žalanského 68/54
163 00 Praha 17, Česká republika
pavel.struha@vsrr.cz

Klíčová slova:
GIS, geografický informační systém, bariéry, město, databáze

Key words:
GIS, geographic information systems, barriere, city, database

Abstrakt:
Součástí strategického plánování jakéhokoli města, či regionu, předpokládá kromě jiného snahu o takový urbanistický rozvoj, který by vedl k posílení sociální péče o imobilní, sluchově i zrakově postižené občany. Jednou z klíčových oblastí, zmíněných v Strategickém plánu rozvoje města Hradce Králové do r. 2030, je i podpora a rozvoj sociálních služeb, konkrétně realizace opatření, zaměřená na osoby se zdravotním postižením. Jedním z těchto opatření je vytvoření a kontinuální rozvoj interaktivního mapového portálu, zaměřeného na prezentaci města z pohledu jeho (bez)bariérovosti, navržení metodiky naplňování relevantními daty a systému zapojení zdravotně postižených občanů do jeho realizace. Smyslem je prezentovat moderními prostředky konkrétní trasy a objekty z hlediska stupně bariérovosti podle jasných kritérií ze dvou pohledů – nevidomých a tělesně postižených občanů, kteří se aktivně podílejí na mapování. Projekt je v současné době ve fázi realizace, která spočívá v mapování vybraných tras a objektů, vytvoření databáze dle kritérií bariérovosti pro jednotlivé kategorie postižení a prezentace výsledků v mapě – webovém publikačním portálu. Výsledky této činnosti jsou využívány jednak k navrhování optimálních tras prostředků MHD, pro zpracování plánů investic na rekonstrukce ulic a chodníků, pro soukromé investory a majitele objektů a hlavně pro bezpečnější pohyb zdravotně postižených občanů po městě. Projekt vznikl s finanční podporou MPSV ČR a významnou roli při jeho realizaci hrály Geografické informační systémy (GIS).

Abstract:
Part of the strategic planning of any city or region suggests among others an effort for the urbanistic development that would lead to the reinforcement of social care of immobile, hearing or visually impaired citizens. One of the key parts mentioned in Strategic development plan of Hradec Králové till 2030 is also the support and development of social services, more precisely

the implementation of measures focusing on people with disabilities. One of such measures is to create and continuously develop interactive map portal focusing on presentation of the city from the perspective of its barriers (or lack of those), to design a methodology of feeding the system with relevant data, as well as to create a system of handicapped citizens' inclusion in portal's implementation. The aim of this is to present in modern way particular paths and objects according to the level of their barriers divided by certain criteria from perspectives of visually impaired and physically handicapped citizens, who actively participate in data collection. The project is currently in its implementation phase that consists of collection of data about selected paths and objects, creation of database according the barriers' criteria for particular types of handicap and presentation of results in the form of a map – web publishing portal. The results of this activity will be used for designing the optimal routes of public transport vehicles, for creation of plans for investments in and reconstruction of sidewalks, for private investors and property owners and mainly for safer movement of disabled/handicapped people in the city. The project was created with financial support of Czech Ministry of Labour and Social Affairs and the GIS played the important role in its implementation.

Úvod

Hradec Králové se dlouhodobě prezentuje jako město přátelské osobám se zdravotním postižením, což v praxi dokládá řadou konkrétních aktivit z oblasti dostupného bydlení ve speciálně upravených bezbariérových bytech, podporou chráněného a tréninkového bydlení, služeb sociální rehabilitace, denních stacionářů, rehabilitačních dílen s pracovní terapií, osobní asistence, půjčoven rehabilitačních a kompenzačních pomůcek, poradenství, psychorehabilitačních pobytů, aktivizačních služeb, průvodcovských a předčitatelských služeb i podporou aktivit směřujících k odstraňování bariér. Systémový přístup města má základ v koncepční činnosti svěřené odboru sociálních věcí a zdravotnictví zdejšího magistrátu města. Vedle aktivit spadajících do samostatné působnosti obce, které jsou základem tohoto příspěvku, je nutné zmínit i zcela zásadní roli sociální práce vykonávané v rámci přenesené působnosti obce s rozšířenou působností, jež tvoří základ profesionální pomoci osobám se zdravotním postižením.

Mezi zásadní koncepční dokumenty města zabývajícími se tématikou osob se zdravotním postižením je třeba na prvním místě jmenovat 5. plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb města Hradec Králové na období 2016 – 2018, který byl schválen zastupitelstvem města v prosinci 2015 usnesením č. 830/2016 a který je volně k dispozici na webových stránkách [1]. Dokument vychází z potřeb komunity, byl zpracován ve spolupráci s poskytovateli místních sociálních a navazujících služeb [2] a jeho obsah tvoří mimo jiné též samostatná část věnovaná osobám se zdravotním postižením, která zahrnuje konkrétní průběžně realizované a v šestiměsíčních cyklech hodnocené cíle a opatření, jež naplňují principy potřebnosti a dostupnosti služeb pro občany města. Součástí této strategie je i cíl 3.4: *Na území města je umožněn bezbariérový pohyb a přístup k informacím lidem se zdravotním postižením*. Opatřením, které daný cíl naplňuje, je pak snaha podporovat aktivity vedoucí k odstraňování bariér a předcházení vniku nových bariér ve všech oblastech běžného života.

Vedle výše uvedeného komunitního plánu má přesah do oblasti pomoci osobám se zdravotním postižením i Koncepce specifických forem bydlení schválená zastupitelstvem města v lednu 2016 usnesením č. 891/2016 [3] řešící např. problematiku bezbariérového bydlení, dále pak koncepce prevence kriminality v Hradci Králové na období 2016 – 2019 [4] zabývající se mimo

jiné problematikou ohrožení osob se zdravotním postižením různými formami protiprávní činnosti, přičemž jako důležité vnímáme i hodnocení pocitu „pocitu bezpečí“ obyvatel města v různých městských lokalitách. Jako zastřešující strategický dokument vnímáme Koncepci prorodinné politiky města na období 2016 – 2020, schválenou na březnovém zasedání zastupitelstva města usnesením č. 1017/2016 [5], která řeší problematiku podpory královéhradeckých rodin z pohledu bydlení, vzdělávání, zaměstnávání, zdravotní a sociální péče a volného času. Také zde nalezneme konkrétní přesahy do oblasti zkvalitňování bezbariérové infrastruktury v rámci města včetně dnes již stoprocentně nízkopodlažní městské hromadné dopravy. Veškeré uvedené koncepce jsou součástí platného Strategického plánu rozvoje města Hradce Králové do roku 2030, opatření 6.6 – Sociální oblast a zdraví obyvatel [6], pravidla systémové podpory registrovaných sociálních služeb i navazujících aktivit jsou ukotvena v dokumentu, schváleném na prosincovém zasedání zastupitelstva města usnesením č. 831/2015 [7].

V průběhu roku 2015 se podařilo díky evropským dotačním programům a ve spolupráci s Královéhradeckým krajem dokončit dlouhodobě připravovaný významný investiční projekt - vybudování zázemí Centra pro integraci osob se zdravotním postižením Královéhradeckého kraje, o.p.s.,. Centrum dnes nabízí vzdělávací programy a nejrůznější sportovní aktivity. Zdraví i zdravotně postižení občané zde naleznou veškeré potřebné informace v oblasti sociální, případně finanční, ale i v oblasti bariér či pracovního uplatnění (http://www.czphk.cz/).

Aktivity města související s rozvojem sociální a související oblasti byly opakovaně zúročeny řadou ocenění, z nichž je možné vyzdvihnout zejména následující:

- Obec přátelská rodině *(2009,* 2012 *– v obou případech 1. místo; cena Ministerstva práce a sociálních věcí ČR za koncepční přístup k rozvoji prorodinné politiky)*
- Cena sociálních služeb *(2011 – 1. místo; Cena Krajského úřadu Královéhradeckého kraje za projekt systémového komunitního plánování sociálních služeb)*
- Město s vynikající sociální situací *(2011 – 2. až 3. místo; cena MasterCard česká centra rozvoje a VŠE Praha)*
- Zlatý erb Královéhradeckého kraje za nejlepší elektronickou službu *(2014 - 1. místo za projekt* Bezbariérový Hradec*)*
- *Mosty (2015 – Cena Národní rady osob se zdravotním postižením ČR za významný podíl na rekonstrukci a dostavbě budovy Centra pro integraci osob se zdravotním postižením Královéhradeckého kraje)*

1. Mapování architektonických a orientačních bariér v Královéhradeckém kraji – první využití GIS

V roce 2006 byl realizován projekt, financovaný z prostředků Společného regionálního operačního programu (SROP) který byl zaměřen na komplexní analýzu bezbariérového prostředí u 35 participujících obcí II. a III. stupně na území Královéhradeckého kraje a následné mapování architektonických a orientačních bariér. Realizátorem projektu bylo Centrum pro zdravotně postižené Královéhradeckého kraje (CZP KHK - www.czphk.cz, dnes Centrum pro integraci osob se zdravotním postižením Královéhradeckém kraje, o.p.s.) za podpory Královéhradeckého kraje [8]. Posláním projektu bylo iniciovat tvorbu místních partnerství za účelem podpory sociální integrace osob se zdravotním postižením. Prostředkem měly být prvotní impulzy k systematickému řešení problematiky odstraňování architektonických a

orientačních bariér, což v konkrétních případech umožnilo zdravotně postiženým spoluobčanům faktický přístup k okolní společnosti.

Projekt tvořily dvě vzájemně se prolínající linie:

- Tvorba metodiky a následné zmapování architektonických a orientačních bariér u veřejných staveb ve všech obcích Královéhradeckého kraje s pověřeným Obecním úřadem
- Provázání problematiky odstraňování těchto bariér s procesy komunitního plánování na lokální a regionální úrovni s cílem podpory místního partnerství.

Cílovým klientem projektu jsou občané se zdravotním postižením Královéhradeckého kraje, kteří jsou ohroženi sociální exkluzí v důsledku nedostatečného řešení přístupnosti veřejných budov a dalších staveb občanského vybavení. Dále obce II. a III. stupně v Královéhradeckém kraji, příp. další veřejné instituce, které získaly informaci o existujících bariérách spolu s doporučeními, jak neodpovídající stav řešit.

Při realizaci tohoto projektu byly poprvé komplexněji využity nástroje geografického informačního systému (GIS).

Realizační tým tvořili:

- koordinátor projektu - CZP KHK
- architekt a dopravní inženýr, který navrhl metodiku mapování a kritéria bezbariérovosti pro jednotlivé druhy mapovaných objektů
- osoby s jednotlivými stupni zdravotního postižení, které přímo v terénu mapovaly bariéry
- GIS specialista, který jednotlivé objekty lokalizoval v mapě, z mapovaných charakteristik objektů vytvářel databázi a na jejím základě klasifikoval v mapě stupeň bariérovosti. Následně vytvářel pro jednotlivé obce mapy bariér.

Pro tvorbu a správu mapovaných dat pro jednotlivé obce byl využit SW ArcGIS Desktop 9.0., ve kterém byla vytvořena vektorová data (ve formátu ESRI SHP) jednotlivých objektů, které následně byly propojené s databází a na základě stanovených kritérií oklasifikovány (obarveny v mapách). Mapy pro jednotlivé obce byly vytvořeny v SW ArcExplorer - jednoduchém prohlížeči geografických dat.

Protože v té době většina obcí nedisponovala webovým mapovým serverem, byly mapy vygenerovány do formátu PDF, aby mohly být publikovány na jejich webových stránkách. Nemožnost vypínatelných vrstev činila výsledné mapy hůře čitelnými – jedna ze zkušeností tedy je, že je nutné jednoznačně použít některý z dostupných webových publikačních systémů, které tehdy ještě nebyly samozřejmostí…

Obrázek 1: *Výřez mapy bariér města Dvůr Králové a jednotlivé kategorie bariérovosti (legenda mapy)*

V mapách pro jednotlivé obce jsou lokalizovány:

- Objekty s různým stupněm bariér – řešil se vstup
- Přechody bezbariérové

Referenční mapová a polohopisná témata

- Rastrová mapa 1 : 10 000 (Český úřad zeměměřický a katastrální)
- Základní báze geografických dat (ZABAGED) – vektorová data (Český úřad zeměměřický a katastrální)

Projekt nezískal finanční prostředky na aktualizaci a byl ukončen. Realizátoři projektu nicméně získali cenné zkušenosti, zejména:

- v plánování kapacit a možností při terénní práci – mapování bariér
- při navrhování kritérií bariérovosti a následném vytváření databáze k objektům
- koncipování mapového podkladu tak, aby byl přehledný, čitelný a srozumitelný široké veřejnosti
- nutnost pravidelné aktualizace – trvale udržitelný projekt

2. Mapování bariér v Hradci Králové

Systémové mapování bariér na zcela jiné úrovni bylo na území města realizováno od roku 2013 a pokračuje dodnes. Projekt byl ve své počáteční fázi podpořen *z dotace MPSV ČR, kterou město obdrželo v návaznosti na vítězství v soutěži* Obec přátelská rodině a je v souladu se Strategickým plánem rozvoje města Hradec Králové do roku 2030 [9].

Projekt je součástí komplexního přístupu k odstraňování bariér na území města:

- Městská hromadná doprava (na území města je MHD plně bezbariérová – obnova vozového parku probíhala v pěti etapách v letech 2011 – 2013 a byla spolufinancována z ROP NUTS II Severovýchod)
- Dopravní služby pro osoby se zdravotním postižením (město podporuje na svém území služby DOSIO, o.p.s. při zajišťování mobility zdravotně postižených občanů)

- Realizace tras svobodného pohybu
- Vytvoření dostupných turistických tras v rekreačním prostředí Městských lesů ve spolupráci s klubem českých turistů - částečně šotolinové, dostupné pro vozíky, trasy v kombinaci s trasami asfaltovými vytvářejí více než 30 km síť.
- Mapování bariér prostřednictvím osob se zdravotním postižením

Obrázek 2: *Bezbariérové trasy v Městských lesích HK, vhodné pro vozíčkáře*

Zdroj: vlastní.

2.1. Postup mapování

V rámci projektu jsou průběžně mapovány trasy, na kterých leží důležité objekty občanské vybavenosti – úřady, školy, zdravotnická zařízení, finanční instituce a další, dále zastávky MHD a přechody přes komunikace a jejich technické vybavení (semafory, vodící prvky...).

Mapování probíhá ve **dvou etapách** v návaznosti na financování projektu:

- etapa: hlavní trasy - financování z grantu MPSV – do 2014

  (mapování hlavních tras, objektů, zastávek MHD, vytvoření publikací, multimediálních DVD, webového mapového projektu)

- etapa: - financování z rozpočtu města - dosud

  (mapování objektů a přístupů do zdravotnických zařízení, mapování vedlejších tras, průběžná aktualizace webové mapy)

68

Obrázek 3: *Základní směry bezbariérového mapování v Hradci Králové*

Zdroj: vlastní

Realizační strukturu tvoří:

- Centrum pro integraci osob se zdravotním postižením KHK. o.p.s. – výběr a zaškolení mapérů – osob se zdravotním postižením – spolukoordinátor projektu
- Management odboru sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města HK – vedení a koordinace projektu
- Zdravotně postižený – vozíčkář s asistentem z organizace Cesty bez bariér - mapér
- Zdravotně postižený – nevidomý s asistentem – TyfloCentrum Hradec Králové, o.p.s. - mapér
- GIS specialista Magistrátu města HK – tvorba a správa dat
- Specializovaná IT firma T-Mapy, s.r.o. - GIS integrátor Magistrátu města – technologické zajištění projektu

Při terénním mapování vyplňují jednotliví mapéři tabulky hodnocení jednotlivých kritérií zkoumaných objektů. Vyplněné tabulky jsou následně zdrojem pro tvorbu databáze k objektům. Ty jsou v mapě označeny jednoduchými a přehlednými piktogramy podle cílových skupin –

69

druhu postižení (vozíčkáři, nevidomí, neslyšící) a barvami podle celkového hodnocení objektu/trasy – jako na semaforu.

Obrázek 4: *Atributy objektů, mapovaných vozíčkáři – příklad*

INSTITUCE	VSTUP *	ŠÍŘKA VSTUPU		VNITŘNÍ PROSTOR		BANKOMAT	POZNÁMKA	
		do 80 cm	80 a více	bez bariér	bezbar WC			
Okresní soud	A		A	A	A		Vstup v doprovodu soudní stráže	1
Střední průmyslová škola strojnická	N							3
Státní vědecká knihovna	A		A	A	A			1
MŠ, Speciální ZŠ, Praktická škola HK	A		A	A	A			1
Fakultní nemocnice	A		A	A	A		Zcela bezbariérové prostředí	1

Zdroj vlastní

Obrázek 5: *Atributy objektů, mapovaných nevidomými – příklad*

Ulice č.p.	Instituce obchod	Majáček	Jiné
tř. ČSA 383/5	Česká pošta	ano	Dva schody a prosklené dveře nejsou vizuálně kontrastní

Zdroj vlastní

Obrázek 6: *Atributy tras, mapovaných nevidomými – příklad*

Místo	Přiro-zená vodící linie	Umělá vodící linie z drážek	Délka trasy (m)	Jiné	Hodno cení
od přechodu u Erka, ul. Mostecká před vchod Jazykové školy – Gulliver ILS 954/7	ano	ne	80	Od přechodu „u Erka"(směrem (od mostu po pravé ruce) podél rohu doprava a poté podél bloku ze zděných domů (v průchozím prostoru – reklamní tab. Před Realitní kanceláří – M&M, tř. ČSA 394), po 65 přejdeme rovně jednosměrnou Chmelovu ul. 6 m (místo pro přecházení). Za ní po pravé ruce 3 m podél zdi před vchod jazykové školy.	2
od jazykové školy před Českou poštu 383/5	ano	ne	40	Od jazykové školy po pravé ruce podél zdi 40 m před vchod pošty.	1

Zdroj vlastní

70

Obrázek 7: *Atributy přechodů, mapovaných nevidomými – příklad*

Místo	Viditelnost	Hmatné prvky	Světelná signali-zace	Akustická signalizace	Jiné
obousměrný vjezd na parkoviště u hotelu Stadion před zimním stadionem	dobrá	částečně	ne	ne	Situované pouze varovné pásy, nejsou vizuálně kontrastní. Absence signálních pásů. Absence vodícího pásu přechodu.

Zdroj vlastní

Obrázek 8: *Číselné a barevné hodnocení přístupnosti objektů.*

OBJEKT	HODNOCENÍ zrakově post.	HODNOCENÍ tělesně post.
Terminál MHD	1	1
Hlavní nádraží	1	1
Česká pošta 2	1	1
Hotel Černigov	3	2
ČEZ – zák. centrum	2	1
Jídelna ČEZ	3	1
lékárna na nádraží	2	2

Zdroj: vlastní

Pro výsledné hodnocení objektů byla zvolena následující kritéria [10]:

ZELENÁ

- Přístupný je celý objekt nebo jeho větší část alespoň s jedním bezbariérovým vstupem. Návštěva je možná bez předchozí domluvy.
- Rampy (mobilní i pevné) před vstupem i uvnitř objektu mají *sklon při délce do 3 metrů maximálně 12,5 %, při délce do 9 metrů maximálně 8 %. Šířka pevných ramp je minimálně 110 cm*.
- Dveře a průchody jsou *široké minimálně 80 cm*, platí i pro vstupní (hlavní) křídlo dvoukřídlých dveří. *Výška prahů je maximálně 2 cm*.
- Pro překonání výškových rozdílů je k dispozici samoobslužný *výtah* a jeho rozměry jsou minimálně: *šířka dveří 80 cm, vnitřní rozměr kabiny – šířka 100 cm x hloubka 125 cm*. Objekty s plošinou nevyhodnocujeme jako objekty přístupné.
- Pokud se jedná o objekt s *toaletami* pro veřejnost, k dispozici je přístupná toaleta – WC I. nebo v případě, že jsou všechny ostatní požadavky na přístupnost naplněny, alespoň částečně přístupná toaleta – WC II. .
- *Povrchy a sklon komunikací v objektu a jeho bezprostředním okolí výrazněji nekomplikují pohyb na vozíku.*

ŽLUTÁ

- Přístupná je jen část objektu nebo objekt nenaplňuje některé z požadavků uvedených u objektu přístupného. Popis nesplněných požadavků je uveden v textu.

- Rampy a lyžiny (mobilní i pevné) před vstupem i uvnitř objektu mají *sklon při délce do 3 metrů maximálně 16,5 %, při délce do 9 metrů maximálně 12,5 %. Šířka pevných ramp je minimálně 110 cm*.
- Dveře a průchody jsou *široké minimálně 70 cm. Výška prahů je 2 - 7 cm.*
- Výtah má rozměry minimálně: *šířka dveří 70 cm, vnitřní rozměr kabiny – šířka 100 cm x hloubka 110 cm.*
- Rozměry *plošiny* jsou minimálně: *šířka dveří 70 cm, přepravní plocha – šířka 70 cm x hloubka 90 cm*. Informace o nosnosti jsou uvedeny v doplňujícím textu.
- Přístupnost WC není rozhodujícím faktorem. Vzhledem ke stávající přístupnosti prostředí v ČR by požadavek na existenci alespoň WC II. u objektů částečně přístupných znamenal přeřazení velké části objektů k objektům nepřístupným.
- *Před vstupem do objektu je maximálně jeden schod bez řešení k jeho překonání.*

ČERVENÁ

- Přístup nebo pohyb po objektu je zvlášť komplikovaný (kombinace různých důvodů).

2.2. Realizace projektu v prostředí GIS

Data a databáze byly vytvořeny a jsou spravovány v SW ArcGIS Desktop 10.x na podkladě aktuální ortofotomapy, mapy čísel popisných (budovy s popisnými čísly a ulice jsou udržovány pomocí centrálního registru RÚIAN). Komunikace jsou navíc prezentovány v reálné podobě včetně vodorovného dopravního značení – podkladem těchto dat je Pasport komunikací města Hradec Králové.

72

Projekt je následně vypublikován do prostředí webového publikačního prostředí *ArcGIS Viewer for Flex* [11] , aby byl dostupný každému uživateli, kterému pak k prohlížení mapy postačí pouze webový prohlížeč. Výhodou tohoto řešení je již zmíněné webové řešení, intuitivní zobrazení atributů k objektům popř. další dokumentace a fotogalerie, možnost přepínání vrstev podle cílové skupiny (mohu si zobrazit pouze objekty, mapované pro jednotlivé stupně postižení). Pro snadnou lokalizaci objektů slouží fulltextový vyhledávač adres, tras a ulic a možnost zobrazení souřadnic v systémech S-JTSK a GPS. Samozřejmostí je přehledná legenda a nástroje pro tisk. Mapový projekt je propojen s aplikací Google Street View, uživatel si pak může prohlédnout panoramatické snímky okolí mapovaného objektu a naplánovat si optimálně trasu.

Uživatel si může také volit podkladovou mapu – vektorovou mapu čísel popisných nebo ortofotomapu. Nad oběma vrstvami je možno zobrazit (nebo zobrazení vypnout) reálný obraz ulic včetně vodorovného dopravního značení.

Obrázek 9: *Prostředí ArcGIS Viever for Flex a možnosti dvou podkladových map*

Zdroj: webová stránka mapového projektu na webu města www.hradeckralove.org

73

Obrázek 10: *Prostředí ArcGIS Viever for Flex - zobrazení atributů, fotografie objektu a širšího okolí v Google Street View*

Zdroj: webová stránka mapového projektu na webu města www.hradeckralove.org

2.3. Výstupy projektu

Výstupy projektu jsou kromě mapového projektu i brožura a CD-ROM. Publikace Mapování bariér v Hradci Králové Králové hodnotí vybrané trasy na území města Hradce Králové a objekty na těchto trasách z pohledu bariérovosti pro osoby tělesně a smyslově postižené. Součástí publikace je vedle mapy i audionahrávka popisů tras pro osoby se zrakovým postižením.

74

Obrázek 11: *Výstupy z projektu*

Zdroj: vlastní

2.4. Prezentace projektu

Projekt byl prezentován na webových stránkách města Hradce Králové a Královéhradeckého kraje, v rámci aktivit infocentra Hradce Králové, v regionálním tisku a televizi a v rozhlasu (Čro Hradec Králové).

Problematice mapování bariér se věnoval také diskusní pořad na stanici Čro 2 Praha. Prezentace projektu byla i na odborných akcích a konferencích, zaměřených na sociální oblast a zdravotnictví (např. na Festivalu sociálních služeb, konferenci Labská stezka, nebo multigenerační akci Den rodiny).

Odborná stránka projektu byla prezentována na konferenci Internet ve státní správě a samosprávě a konferenci GIS v plánování měst a regionů, pořádané Českou asociací pro geoinformace (ČAGI) a Vysokou školou regionálního rozvoje (VŠRR).

2.5. Důležité odkazy

- Webová stránka projektu: http://www.hradeckralove.org/hradec-kralove/bezbarierovy-hradec
- Interaktivní mapa Bezbariérový Hradec: http://www.hradeckralove.org/hradec-kralove/bezbarierovy-hradec
- Publikace ke stažení – aktivity Odboru sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města: http://www.hradeckralove.org/noviny-a-novinky/edice-radnice

2.6. Ocenění projektu

Projekt byl v roce 2013 nominován na cenu Národní rady osob se zdravotním postižením **Mosty** v kategorii instituce veřejné správy (jeden z 5 projektů v rámci ČR). V krajské soutěži **Zlatý erb** zvítězil v kategorii Nejlepší elektronická služba v roce 2014 (v celostátní soutěži obsadil 5. místo)

Obrázek 12: *Ocenění projektu*

Zdroj: vlastní

2.7. Udržitelnost projektu

Od zahájení II. etapy je projekt financovaný plně z prostředků města Hradce Králové. Projekt je cílovou skupinou – osobami se zdravotním postižením, odbornou i laickou veřejností velice kladně přijímán. Je tedy velká motivace jej udržet stále aktualizovaný. K tomu směřuje i snaha zapojit občany města, aby přispívali svými podněty a návrhy, popřípadě upozorňovali na neaktuálnost mapy v případě odstranění bariéry na hodnoceném objektu. Pro tento účel byla zřízena e-mailová adresa bariery.hk@mmhk.cz a vyhlášena anketa s dotazy:

1. *Uveďte prosím konkrétní místa a příklady toho, kde jsou podle Vás největší rizika v pohybu po městě, například v okolí svého bydliště nebo pracoviště na území města Hradce Králové?*
2. *Které objekty v Hradci Králové byste rád(a) navštívil(a) a z důvodu bariér nemůžete?*
3. *Kudy by měly vést bezbariérové trasy města, abyste byl(a) schopen(na) si zajistit základní životní potřeby včetně kulturního a sportovního vyžití i k rekreačním účelům? Odkud a kam vedou Vaše nejčastější cesty po městě?)*
4. *Co je potřeba změnit v městské hromadné dopravě z hlediska bariér?*

V průběhu roku 2016 proběhne již čtvrtá etapa mapování bariér na území města Hradce Králové. Od této etapy budou mít mapéři z řad nevidomých (resp. jejich asistenti) k dispozici GPS datalogger CANMORE GP 102+, který umožní automatickou registraci mapovaných tras a jejich export přes výměnný formát GPX do formátu ESRI Shapefile, pro další zpracování a vizualizaci v publikačním prostředí ArcGIS Viewer for Flex.

Obrázek 13: *GPS datalogger CANMORE GP 102+ a prostředí ovládacího SW CanWay Tour Planner*

Zdroj: www.canmore.com

3. Závěr

Projekt Mapování bariér je realizován osobami zdravotně postiženými a je primárně určen opět zdravotně postiženým, zejména pro přehled o bariérách na plánované trase, sekundárně jsou výstupy z projektu využitelné pro širokou veřejnost, např. pro seniory či rodiče s kočárky. Informace o tom, jak postižení vnímají bariéry, také využijí majitelé objektů pro které by mělo být motivací bariéry odstraňovat.

Vyspělost společnosti, resp. obce/města/regionu, je dána také tím, jak se staví ke svým postiženým spoluobčanům. Toto téma by mělo být obsaženo v koncepčních dokumentech, jako strategie rozvoje či územně plánovací dokumentace. Královéhradecký projekt Mapování bariér je pak důležitou podpůrnou a argumentační složkou strategií schválených na místní úrovni; je příkladem dobré praxe pro realizátory obdobných projektů na území republiky. Autoři vítají aktivity dalších měst, jako riziko však vnímají roztříštěnost systému a doporučují nastavení základní standardizace mapování bariér, jejíž základ shledávají v kritériích uvedených v bodě 3. tohoto příspěvku.

Použité zdroje:

[1] *HTTP://WWW.HRADECKRALOVE.ORG/FILE/9918/* - 5. plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb v Hradci Králové na období 2016-2018

[2] *HTTP://WWW.HRADECKRALOVE.ORG/FILE/8046/*- Adresář sociálních služeb 2014

[3] *HTTP://WWW.HRADECKRALOVE.ORG/FILE/9916/* - Koncepce specifických forem bydlení v Hradci Králové

[4] *http://www.hradeckralove.org/urad/program-prevence-kriminality-2012-2015* - Koncepce prevence kriminality 2016 - 2019

[5] *http://www.hradeckralove.org/file/10221/* - Koncepce prorodinné politiky 2016 - 2020

[6] *http://www.hradeckralove.org/file/353* - Strategický plán rozvoje města Hradce Králové do roku 2030 – aktuální

[7] *http://www.hradeckralove.org/file/9917/* - Systém podpory sociálních služeb pro občany HK

[8] *http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/gis/mapy-kraje/mapovani-barier--jako-podpora-socialni-integrace-11212/ /* - webové stránky Královéhradeckého kraje o projektu

[9],[10] *http://www.hradeckralove.org/hradec-kralove/bezbarierovy-hradec* - webová stránka města Hradce Králové o projektu

[11] *http://resources.arcgis.com/en/communities/flex-viewer/index.html* - webové stránky ESRI, inc.

Poděkování

Příspěvek byl zpracován za aktivní pomoci Odboru sociálních věcí a zdravotnictví magistrátu města Hradce Králové a Centra pro integraci osob se zdravotním postižením Královéhradeckého kraje, o.p.s..

78

LIDSKÉ ZDROJE V DYNAMICKÉM MODELU MUZEA

HUMAN RESOURCES IN DYNAMIC MODEL OF MUSEUM

Milan Jan Půček[1], Martin Sobotka[2], Antonín Šimčík[3]

[1]Vysoká škola Regionálního rozvoje
Žalanského 68/54, 163 00 Praha 17 – Řepy
E-mail: milan.pucek@seznam.cz

[2]Univerzita Pardubice, Fakulta ekonomicko-správní, Ústav ekonomických věd
Studentská 84, 532 10 Pardubice
E-mail: martin.sobotka@upce.cz

[3]Národní zemědělské museum, s. p. o.
Kostelní 44, 170 00 Praha 7
E-mail: antonin.simcik@nzm.cz

Klíčová slova:
muzeum, systémová dynamika, řízení lidských zdrojů, kvalita veřejně prospěšných služeb

Key words:
museum, system dynamics, human resource management, quality of utilities

Abstrakt:
Významnou součástí každé organizace veřejného i soukromého sektoru jsou lidé, které nelze chápat pouze jako jeden ze zdrojů pro danou organizaci, ale je potřebné na ně nahlížet jako na faktor, který se podílí na úspěchu celé organizace. Článek se zabývá otázkou, jaké místo zaujímají lidské zdroje v organizaci typu muzeum. Jako nástroj zkoumání těchto zdrojů využívá pohledu systémové dynamiky, na jejímž základě je vytvořen model, který umožňuje zkoumat organizaci jako systém vzájemně propojených a na sebe reagujících prvků. Tento dynamický model tak umožňuje odkrývat strukturní vzorce v systému muzea a pomáhá řešit otázku, jak účinně lidské zdroje využívat pro posílení všech hlavních funkcí muzea, tedy funkce paměťové, didaktické i zážitkové.

Abstract:
The people are the crucial component of every organization of public or private sector. They are not only the one of the sources for the organization, but it is important to see them as the factor which participates on the success of the organization. The article deals with the question what position have the people in the organization as the museum. The system dynamics is used as the tool for research of this source in the article. The discipline of system dynamics helps us to create the model which enables to search the organization as the system of interconnected and reacted elements to each other. This dynamical model helps us to uncover the structural patterns in the system of the museum and helps to solve the question what is the efficient way for usage of the human resources for the strengthening the all of the main functions of museum – we mean the memory, didactic and entertainment functions.

Úvod

Oblast muzejnictví a příslušné realizované aktivity poskytují veřejně prospěšné služby (viz zákon o ochraně sbírek muzejní povahy), které přinášejí pozitivní efekty nejen z hlediska uchování historického dědictví, ale čím dál častěji přispívají svými aktivitami např. v oblastech vzdělávání, cestovního ruchu, podpory místního komunity a společenského života apod. Aby tyto aktivity přinášely co největší efekt v daných oblastech, je potřebné zabývat se základními faktory, které mají hlavní vliv na jejich obsah i kvalitu. Zejména se jedná o faktor lidských zdrojů, které tento článek postihuje. Cílem článku je zachytit vlivy působení lidských zdrojů na produkované aktivity instituce muzea a vyjádřit tak jejich místo nejen v rámci dané instituce, ale zachytit jejich vliv i v širším kontextu rozvoje dané lokality. Zachytit tyto vazby není jednoduché, přestože pro oblast řízení dané instituce včetně řízení lidských zdrojů je znalost těchto dopadů zásadní. Uvedená znalost přináší potřebný mechanismus při hodnocení přínosů dané instituce i mechanismus pro efektivní provedení případných potřebných změn. To se může projevit i např. v silnější vyjednávací pozici při hledání dodatečných finančních zdrojů. V samotné oblasti lidských zdrojů se může jednat o otázku odměňování, otázku motivace pracovníků i vyhodnocení vlivu jednotlivých pracovníků na kvalitu poskytovaných služeb. Jako nástroj pro uvedenou analýzu je v článku použit přístup systémové dynamiky, který umožňuje zachytit strukturu vazeb mezi jednotlivými faktory, ale umožňuje také v případě kvantifikace daných vazeb simulovat dopady příslušných opatření při řízení lidských zdrojů i celé organizace.

1. Charakteristika aktivit muzea a jeho funkcí

Činnosti v oblasti muzejnictví lze spojovat zejména s oblastí produkce služeb. Pro jejich lepší poznání je dobré podrobit je klasifikaci a určit tak jejich základní charakter podle základních kritérií (blíže viz např. Strecková, 1997). Vedle již výše zmíněného zařazení aktivit muzeí do odvětví služeb lze využít pro jejich zatřídění kritéria sektoru, podle kterého mají nejblíže ke kategorii tzv. kvartárního sektoru. Ten je tvořen zejména službami uspokojujícími společenské potřeby, tj. potřeby související s životem člověka ve společnosti. Toto zařazení lze spojit s obecnou strukturalizací veřejného sektoru, které je v literatuře provedeno do šesti bloků. V tomto případě bude pro nás zásadní blok odvětví rozvoje člověka. Oblast muzejnictví lze totiž zařadit do oblasti kultury nekomerčního charakteru.

Využijeme-li pro klasifikaci aktivit muzea další blízké kritérium způsobu financování produkce služeb, potom lze muzejnictví zařadit zejména do kategorie netržního (neziskového) sektoru. Tento sektor bývá spojován se způsobem financování, kdy subjekt je zcela nebo z podstatné části financován z přerozdělovacích procesů. To znamená, že prostředky na provoz se získávají převážně z veřejných rozpočtů, případně jiných nástrojů spojených s veřejným přerozdělováním (např. nadační fondy, sponzorství apod.). Strecková (1997) upozorňuje, že pokud již se produkty v této oblasti poskytují za určitou cenu, nemá tato cena charakter tržní ceny, ale jedná se o určitou formu podílu spotřebitele na nákladech na danou produkci.

Služby lze dále také chápat zejména jako veřejné služby. Jedná se o takový druh služby, kdy uživatelem (spotřebitelem) je veřejnost jako sociální subjekt (srov. Ochrana, 2007). Poskytovatelem služeb jsou organizace veřejného sektoru, kdy účelem jejich existence není dosahování zisku, ale dosahování užitku. Autoři Nemec, Wright (2002) potom doplňují, že tento užitek lze také spojovat s kategorií jako tzv. veřejného zájmu. Tento spíše normativní

pojem nás opět přivádí k myšlence, že obsah poskytovaných služeb není definován trhem. S kategorií veřejného zájmu operuje také např. Benčo (2005), který jej spojuje zejména s upokojováním potřeb s nadindividuálním (celospolečenským) charakterem.

Zařazení institucí muzeí do oblasti veřejného sektoru je dáno také povahou jejich zakladatele. Ve většině případů je zakladatelem instituce veřejné správy. Tuto tezi lze podložit statistickými daty, kdy např. k 31. 12. 2014 bylo v ČR celkem 509 muzeí, z toho bylo 6,5 % (celkem 33 muzeí) zřizováno státem, 18,9 % kraji (96 muzeí), 54,2 % obcemi (276), 20,4% lze považovat za soukromé (104 muzeí). Z hlediska právních forem fungují muzea v případě ČR jako příspěvkové organizace (zřizovatelem je stát, kraj či obec), dále se lze setkat s útvarem či organizační složkou obecního (městského) úřadu. Právní forma může dále nabývat podoby neziskové organizace například ve formě občanského sdružení, obecně prospěšné společnosti (jedná se o organizace založené do roku 2014, tedy do doby nabytí účinnosti nového občanského zákoníku) či církevní organizace a podobně. V neposlední řadě existují muzea také jako obchodní společnosti – například společnost s ručením omezeným, fyzická osoba podnikající na základě živnostenského zákona atd.

Výše uvedenou charakteristiku a klasifikaci jednotlivých aktivit muzea je potřebné doplnit o konkrétní přehled činností, které jsou spojené s existencí a životem muzea. Uvedení do problematiky činností muzea je potřené spojit se samotným vymezením muzea jako instituce. Současná situace muzeí v ČR je řízena zejména zákonem č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy. Tento zákon v §2, odst. 4 definuje muzeum jako *„instituci, která získává a shromažďuje přírodniny a lidské výtvory pro vědecké a studijní účely, zkoumá prostředí, z něhož jsou přírodniny a lidské výtvory získávány, z vybraných přírodnin a lidských výtvorů vytváří sbírky, které trvale uchovává, eviduje a odborně zpracovává, umožňuje způsobem zaručujícím rovný přístup všem bez rozdílu jejich využívání a zpřístupňování poskytováním vybraných veřejných služeb, přičemž účelem těchto činností není zpravidla dosažení zisku.“* Tato definice tedy přiznává muzeu zejména dvě funkce, kterými jsou funkce paměťová a funkce vzdělávací. Autoři Půček a kol. (2016) doporučují srovnání výše uvedené definice s pojetím ICOM (International Council of Museums). Muzeum v tomto pojetí je *„nezisková stálá instituce ve službách společnosti a jejího rozvoje, která je otevřená veřejnosti, získává, uchovává, zkoumá, sdílí a vystavuje hmotné a nehmotné doklady o lidstvu a jeho prostředí za účelem vzdělávání, studia a potěšení“* (ICOM, 2016).

81

Při komparaci uvedených dvou základních charakteristik muzea jako instituce bývá zdůrazňováno (srov. např. Půček a kol., v tisku), že obě definice přisuzují muzeu dvě základní funkce, kterými jsou funkce paměťová a funkce vzdělávací. Druhá zmiňovaná definice ICOM přidává k prvním dvěma uvedeným funkcím také funkci zážitkovou. Obě definice uvedené funkce pouze vyjmenovávají. Tedy lze konstatovat, že ani jedna z funkcí není upřednostňována oproti ostatním. Všechny tři funkce se tak realizují současně a vytvářejí tak komplex aktivit (poskytovaných služeb), kdy dochází k prolínání všech tří funkcí.

Bližší vhled do aktivit muzea může poskytnout přehled základních činností, jež muzea v praxi vykonávají. Tyto činnost lze shrnout do několika okruhů. Jednotlivá muzea nejsou v tomto ohledu shodná a jejich činnosti se mohou lišit, přesto určitý rámec mohou vytvořit. Následující příklady okruhů činností vycházejí z reálií Muzea regionu Valašsko, p. o., které vykonává:

- metodickou a edukační činnost,
- kulturně-vzdělávací činnost,
- činnost sbírkotvornou a péči o sbírky,

- vědecko-výzkumnou a odbornou činnost,
- ediční a publikační činnost.

Metodická a edukační činnost spočívá v organizaci programů pro školy. Jedná se zejména o lektorské a jiné programy k výstavám, výtvarné a další soutěže nebo spolupořádání školních olympiád. Také sem může spadat doplňková výuka a popularizace určitých vědních oborů. Muzeum tak může spolupracovat se všemi typy vzdělávacích zařízení. Jednotlivé programy jsou přizpůsobeny zejména mateřským či základními školám. Dále se může jednat o konzultantskou a posudková činnost studentům středních a vysokých škol.

Kulturně-vzdělávací činnost zahrnuje expozice a výstavy. Přitom se může jednat o výstavy vlastních předmětů v rámci dané instituce, ale i v rámci institucí jiných. Opomenou nelze také výstavy převzatých předmětů. Výstavy a expozice mohou být doplněny odbornými výklady nebo přednáškovou činností. Do kulturních aktivit se také zahrnuje pořádání akcí a programů pro širokou veřejnost.

Sbírkotvorná činnost souvisí se správou sbírkových předmětů, jejich evidencí, jejich pohybu (vnitřní i vnější pohyb sbírkových předmětů), skladováním. Do této činnosti se také řadí také konzervace, preparace a restaurování.

Vědecko-výzkumná a odborná činnost spočívá ve výzkumu prostředí, ze kterého sbírkové předměty pocházejí. Výzkum představuje zapojování různých vědních disciplín (historie a archeologie, disciplíny zabývající se národopisem a kulturou, výtvarným uměním, ekologií, botanikou, zoologií apod.). Do této činnosti lze také zařadit účast na vědeckých konferencích a seminářích. Samotný výzkum lze provádět vlastními pracovníky muzea i prostřednictvím spolupráce s externími subjekty.

Do ediční a publikační činnosti mohou spadat vlastní vydávané publikace a periodika. V rámci publikací se jedná zejména o průvodce výstavou, katalogy a informační letáky. Do publikační činnosti však může spadat také sepisování odborných textů pro sborníky a odborná periodika vydávaná jinými subjekty. V neposlední řadě sem patří také medializace.

2. Teoretická podstata služeb produkovaných muzeem

Produkty poskytované muzeem lze v převážné míře spojit s poskytováním služeb veřejnosti. Obsah i forma jejich poskytování se přímo odráží ve vlastním životě muzea jako takového. Z tohoto důvodu je nutné věnovat pozornost také podstatě služeb. Kotler a Armstrong (2004) charakterizují službu jako jakoukoliv činnost nebo výhodu, kterou jedna strana může nabídnout straně druhé, je v zásadě nehmotná a jejím výsledkem není vlastnictví. Produkce služeb může, ale také nemusí být spojena s hmotným produktem.

Mezi základní rysy služeb lze zařadit (Vaštíková, 2014):

- nehmotnost,
- neoddělitelnost služeb od poskytovatele služeb,
- heterogenita (proměnlivost),
- pomíjivost,
- absence vlastnictví.

Výše uvedené vlastnosti mají podstatný vliv na produkci i spotřebu činností realizovaných muzeem. Nehmotná povaha služeb způsobuje, že obsah služby nelze skladovat či vracet. Tato vlastnost je důležitá zejména při hodnocení kvality služeb, protože tu nelze předem zkontrolovat (oproti výrobkům).

Lukášová a kol. (2009) k výše uvedeným bodům poznamenávají, že jednou poskytnutou službu obvykle již nelze nahradit tím, že by byla poskytnuta znovu. Zároveň stejná služba může být poskytnuta odlišným způsobem, a to v závislosti na lidech, čase, využívání technologií apod. Poskytování a potřeba služeb probíhají souběžně a obvykle vyžadují přítomnost poskytovatele i zákazníka. V určitých případech se vyžaduje i participace zákazníka.

Výše uvedené vlastnosti se také promítají do oblasti hodnocení kvality služeb a související oblasti spokojenosti zákazníka se službou. Tyto dva vzájemně propojené koncepty poté představují jeden ze základních faktorů úspěchu služby poskytující organizace. V případě muzea je otázka kvality a spokojenosti zákazníků spojena s návštěvností – ukazatelem, který umožňuje hodnotit jeho výkonnost (viz např. NIPOS, 2016).

Pokud se ještě vrátíme k myšlence dosahování kvality veřejných služeb, nelze opomenout základní faktory, které ke kvalitě přispívají. Řada autorů se snažila tuto oblast podchytit. Mezi nejvýznamnější počiny v této oblasti patří přínos autorů Parasuraman, Zeithaml, Berry (1988), jejichž vytvořený koncept základních determinantů kvality služeb je dosud využíván a často jen lehce modifikován. Mezi základní faktory kvality služeb lze podle uvedených autorů zařadit:

- fyzické podmínky (tangibles) – přiměřenost prostředí, vybavení, včetně vzhledu pracovníků organizace a komunikačních materiálů,
- spolehlivost (reliability) – schopnost poskytnout to, co bylo slíbeno přesně a spolehlivě,
- zodpovědnost (responsiveness) – ochota pomáhat zákazníkům a poskytovat jim rychlé služby,
- serióznost (assurance) – znalosti a zdvořilost pracovníků, jejich schopnost vyvolat důvěru a jistotu,
- vcítění (empathy) – péče a individualizovaná pozornost věnovaná zákazníkům.

Tento přístup bude také v tomto článku využit pro zachycení přínosů lidského faktoru ke kvalitě života (viz níže dynamický model muzea).

3. Systémová dynamika jako nástroj modelování socioekonomických procesů

Přístup systémové dynamiky představuje vědeckou disciplínu, která zkoumá chování vzájemně provázaných prvků. Dochází tak ke zkoumání zpětných vazeb, které se vyskytují mezi prvky určitého systému. Systém tedy nechápeme pouze jako řetězec kauzálně propojených prvků, ale snažíme se hledat i takové vztahy, kdy výsledek určitého chování (vztahu) zpětně ovlivní prvotní faktory, které dané chování vyvolaly. Vztah příčina – následek lze tak lépe zasadit do jejich okolí, se kterým jsou provázány. Prostřednictvím přístupu systémové dynamiky tak lze zkoumat i události, které jsou od sebe odděleny v prostoru i v čase a přesto jdou spolu propojeny do jednoho strukturního vzorce (blíže viz např. Senge, 2007). Sterman (2000) doplňuje, že systémová dynamika umožňuje nazírat na svět jako na komplexní systém. Z tohoto úhlu pohledu potom i systém s několika prvky může vykazovat poměrně komplikované chování. Systémová dynamika umožňuje porozumět této komplexitě, protože vedle zkoumání závislostí

mezi jednotlivými prvky hledá výsledné změny, které se projeví v systému jako celku. I malými změnami je tak možné ovlivnit chování celého systému.

Systémová dynamika využívá modelového přístupu. Za nástroje využívá tzv. příčinné smyčkové diagramy (umožňují zejména zachytit systém a jeho strukturu vazeb) a diagramy hladin a toků (které jsou spojeny zejména s kvantifikací vztahů mezi prvky systému za pomoci matematického aparátu, čímž lze provádět simulace chování systému).

Uvedený přístup přináší také základní rizika, se kterými je nutné počítat. Pouze kvalitně sestavený model bude přinášet výsledné simulace, které se budou blížit reálnému chování. Model je tak nutné sestavit na pevně daných předpokladech (srov. např. Sterman, 1991). Také je nutné uvážit, že kvantifikace zejména měkkých proměnných je problematická. Přesto se doporučuje pracovat i při simulacích s měkkými daty, protože právě ty mohou být pro výsledek simulace rozhodující.

4. Lidské zdroje v kontextu dopadů při jejich řízení

4.1 Lidské zdroje v instituci muzea

Lidské zdroje představují v případě muzea jeden ze základních faktorů, které ovlivňují poskytované služby muzeem. Svůj vliv na chod organizace mají v podstatě všichni zaměstnanci, přestože míra vlivu se mění podle pozice, kterou zastávají. Z hlediska struktury muzejního personálu patří mezi hlavní skupiny zejména odborní pracovníci. Dle ročenky instituce NIPOS (2015) se v roce 2014 skupina odborných pracovníků podílela na všech pracovnících (v přepočteném stavu) hodnotou 49,9 %. Meziročně přitom dochází v posledních letech k nárůstu daného podílu. Za odborné pracovníky se v tomto případě považují vědečtí pracovníci, kurátoři sbírek, kvalifikovaní konzervátoři, restaurátoři, lektoři a pracovníci managementu muzea. Jde tedy vesměs o zaměstnance s vysokoškolskou kvalifikací, popř. o středoškoláky.

Z hlediska řízení lidských zdrojů je potřebné skupině odborných pracovníků věnovat náležitou pozornost, protože mají nejen vliv na interní procesy v muzeu, ale jak naznačí níže dynamický model hospodaření muzea, ovlivní také vztahy vně tuto instituci. Uvážíme-li, že aktivity muzea se pojí vedle pořádání výstav a expozic také s přípravou programů např. pro mateřské, základní i střední školy nebo pořádáním akcí např. při příležitosti připomínání místních událostí, případně může docházet k další spolupráci s municipalitami a místními občany. Dále je také nutné uvážit, že muzea působí také v oblasti cestovního ruchu. I v tomto případě může docházet k navazování vztahů na regionální úrovni (opět např. s municipalitami, krajem, destinačními společnostmi apod.), případně dochází k přílivu turistů z ostatních regionů či ze zahraničí.

4.2 Dynamický model lidských zdrojů v instituci muzea

Dynamický model v tomto článku se snaží zejména zachytit základní vazby mezi ekonomickou stránkou muzea, hodnocením jeho výkonnosti, řízením lidských zdrojů v muzeu ve vztahu ke kvalitě poskytovaných služeb a také dopady v regionálním kontextu. Model využívá přístupu výše zmíněného příčinného smyčkového diagramu, který umožní zachytit základní zpětné vazby mezi zobrazenými prvky systému. Zobrazený model je pouze dílčí částí problematiky života muzea.

Vytvořený model zachycuje dvě základní aktivity muzea, kterými jsou v tomto případě pořádání výstav a expozic v muzeu a pořádání programů pro školy a školská zařízení. Rozdílnost těchto aktivit spočívá v cílové skupině spotřebitelů služeb muzea, v dlouhodobosti či nárazovosti daných aktivit, ale také v jejich obsahové stránce. Model je dále doplněn o ukazatele, které umožňují hodnotit výkonnost muzea. Konkrétně se jedná o ukazatele:

- návštěvnosti muzea či programu,
- ekonomické samostatnosti muzea,
- závislosti na příspěvku zřizovatele.

Ukazatel návštěvnosti je pro muzeum zásadní. Proto s ním budeme pracovat při tvorbě dynamického modelu. Obtížnost v uchopení tohoto ukazatele však spočívá v jednotlivých aktivitách muzea, ale také konstrukci daného ukazatele. Návštěvnost spolu s počtem stálých expozic patří mezi ukazatele hodnotící výkonnost v oblasti muzejnictví (viz NIPOS, 2016). Návštěvnost je vyjádřena počtem návštěvníků výstavy, který se zjistí podle počtu prodaných vstupenek (při volném vstupu je dovoleno použít odborný odhad – blíže viz NIPOS, 2014). Návštěvnost tak můžeme měřit prostřednictvím počtu navštívených expozic.

Obtíže při využití takto definované návštěvnosti mohou souviset s pořádanými aktivitami. Hodnocení, které je založeném na počtu prodaných vstupenek, naráží v případě aktivit, při kterých návštěvník neplatí vstupné. Jedná se např. o akce a programy určené pro veřejnost. Dále může být hodnocení návštěvnosti zkresleno v případě aktivit souvisejících se školními návštěvami.

Vztah návštěvník-vstupenka nemusí vždy vyjadřovat skutečný fyzický počet návštěvníků muzea. Vypovídací schopnost takto pojatého ukazatele se snižuje v případě, že muzeum realizuje několik oddělených expozic, kdy je vyžadováno, aby návštěvník zakoupil několik vstupenek. Expozice muzea, využití doprovodných aktivit, nákup upomínkových předmětů apod. se však stále vztahuje k jedné osobě. Z těchto důvodů bude v níže vytvářeném modelu návštěvnost vztahována k návštěvníku jako fyzické osobě.

Ukazatel ekonomické samostatnosti se určí jako poměr výnosů muzea z činností a finančních výnosů v poměru k celkovým provozním nákladům. Naproti tomu ukazatel závislosti na příspěvku zřizovatele se určí jako poměr výnosů z transferů zřizovatele k celkovým provozním nákladům. Dynamický model muzea nabízí detailnější pohled na uvedené ukazatele tím, že naznačuje základní faktory, které uvedené ukazatele ovlivňují.

Model muzea zobrazený na následujících obrázcích zobrazuje vztahy mezi odbornými pracovníky v muzeu a jejich podílu na základních faktorech ovlivňujících kvalitu poskytovaných služeb. Tyto základní faktory vycházejí z výše uvedených základních faktorů, které ovlivňují kvalitu poskytovaných služeb. Model je doplněn o příslušné dopady do oblasti hospodaření muzea.

Obrázek 1: *Model návštěvnosti muzea*

Zdroj: autoři

Obrázek 2: *Model hospodaření muzea*

Zdroj: autoři

Výše uvedený model zachycuje pořádání výstav a expozic v muzeu a pořádání programů pro mateřské a základní školy v regionu. Každá z těchto skupin je ovlivňována základními faktory, které mohou ovlivnit kvalitu poskytovaných služeb muzeem. Zachycený kauzální vztah z hlediska dopadu na návštěvníka je zde zachycen v dynamické podobě. Tato dynamika zachycuje faktory zvyšující zájem navštívit muzeum a zároveň zvyšuje spokojenost návštěvníků s účastí na daných aktivitách. Zvyšující se počet návštěvníků a prohlubování jejich spokojenosti však zpravidla zanechává po sobě nejen odraz v hospodaření muzea, ale také

86

zachycuje určité dopady v území. Pod těmito územními dopady můžeme vnímat např. doporučení vyslovené spokojenými návštěvníky potenciálním návštěvníkům, aby i oni návštěvu uskutečnili. Také se může jednat o možnost znovu navštívení muzea v budoucnu, nebo růst patriotismu místních.

Vztah mezi návštěvností a hospodařením (rozpočtem) muzea je sledován jednak prostřednictvím vstupného na expozici muzea či programu. Vstupné potom určuje příjmy rozpočtu muzea. Zároveň však představuje limitující faktor, protože zvýšení ceny vstupného může potenciální návštěvníky zároveň odradit. Druhý dopad rostoucí návštěvnosti souvisí s institucí zřizovatele. Při jednání muzea se zřizovatelem tak rostoucí návštěvnost podporuje úsilí muzea o navýšení rozpočtu pro další roky.

Výše rozpočtu se odráží také ve vnitřním chodu muzea. Model nastiňuje čtyři možné dopady rozpočtu, kdy rostoucí výdaje mohou podpořit:

- růst odbornosti lektorů (zajištění např. jejich školení),
- nákup nových exponátů či vybavení,
- růst interaktivity expozice, kdy návštěvníci jsou v přímém kontaktu s exponáty (modely apod.).

Z výše uvedeného popisu modelu je patrné cyklické propojení mezi pracovníky muzea a jejich aktivitami v kontextu jejich dopadu na muzeum a vnější okolí. Jednotlivými oblastmi aktivit muzea a vnějšími vlivy (návštěvníci, úloha zřizovatele apod.). Model tak umožňuje zkoumat, jak řízení v oblasti lidských zdrojů. Kvantifikace vztahů mezi jednotlivými prvky systému tak umožní managementu muzea simulovat různé scénáře budoucího vývoje.

Závěr

Oblast řízení lidských zdrojů se neobejde bez hodnocení jejich výkonnosti a dosažených výsledků. Nejedná se však pouze o zachycení uvedeného pouze v rámci instituce muzea, ale o zachycení vazeb i v regionálním kontextu. To potom umožní i vnímat přínosy muzea jako takového. Tento článek se zabývá právě otázkou řízení lidských zdrojů v oblasti muzejnictví. Článek se snaží zachytit teoretická východiska systémové dynamiky ve vazbě na ekonomický život muzea. Právě v duchu systémové dynamiky byl vytvořen model v podobě příčinného smyčkového diagramu prozatím v grafické podobě. Uvedený model je důležitý teoretické rovině, protože je základem pro kvantifikaci a možnosti tak simulovat základní procesy, ke kterým při řízení lidských zdrojů dochází.

Literatura

[1] Benčo, J. (2005). Verejný sektor a verejné služby. Kunovice: Evropský polytechnický institut. ICOM (2016). [cit. 2016-08-28]. Dostupné z: <http://icom.museum/the-vision/museum-definition/>

[2] Kotler, P., Armstrong, G. (2004). Marketing. Praha: Grada Publishing.

[3] Lukášová, R. a kol. (2009). Měření spokojenosti občanů s veřejnými službami jako součást řízení kvality v organizacích veřejného sektoru. Brno: Masarykova univerzita.

[4] Muzeum regionu Valašsko (2012). Zpráva o hospodaření a o činnosti příspěvkové organizace za rok 2011, Vsetín: Muzeum regionu Valašsko.

[5] Nemec, J., Wright, G. (2002). Management veřejné správy: Teorie a praxe – zkušenosti z transformace veřejné správy ze zemí střední a východní Evropy. Praha: Ekopress.

[6] NIPOS (2014). Metodické vysvětlivky k statistickému výkazu Kult (MK) 14–01 r. 2013. [cit. 2016-08-29]. Dostupné z: <http://www.nipos-mk.cz/?p=2814>.

[7] NIPOS. (2015). Muzea ČR v letech 2012 – 2014 ve světle statistiky. [cit. 2016-08-29]. Praha: NIPOS. Dostupné z: <http://www.nipos-mk.cz/wp-content/uploads/2015/02/Muzea_CR_v_letech_2012%E2%88%922014_web.pdf>.

[8] NIPOS. (2016). Kultura České republiky v číslech. [cit. 2016-08-29]. Praha: NIPOS. Dostupné z: <http://www.nipos-mk.cz/wp-content/uploads/2013/05/Kultura_v_cislech_2016_web.pdf>.

[9] Ochrana, F. (2007). Veřejné služby - jejich poskytování, zadávání a hodnocení: teorie a metodika poptávkového způsobu poskytování a zadávání veřejných služeb na úrovni municipalit. Praha: Ekopress.

[10] Parasuraman, A., Zeithaml, V.A., Berry, L.L. (1988). SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. In Journal of Retailing. Roč. 64, č. 1 (Spring 1988), s. 12 – 40.

[11] Půček, M.J., Plaček, M. Ochrana, F., Vích, Z. (2016). Benchmarking muzeí (kultury) – projekty, zkušenosti. Prameny a studie. (57), s. 19 – 35.

[12] Půček, M.J., Plaček, M. Šimčík, A., Houdek, J., Ochrana, F. Management ve veřejné správě: zážitková funkce muzea ve vazbě na cestovní ruch. Prameny a studie. (v tisku).

[13] Senge, P.M. (2007). Pátá disciplína, teorie a praxe učící se organizace. Praha: Management Press.

[14] Sterman, J.D. (1991). A Skeptic´s Guide to computer Models. Managing a Nation: The Microcomputer Software Catalog.

[15] Sterman, J.D. (2000). Business Dynamics: Systems Thinking and Modeling for a Complex World. London: Irwin/McGraw-Hill.

[16] Strecková, Y. (1997). Teorie veřejného sektoru. Brno: Masarykova univerzita.

[17] Vaštíková, M. (2014). Marketing služeb – efektivně a moderně. Praha: Grada Publishing.

[18] Zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy.

88

STÁRNUTÍ POPULACE ČESKÉ REPUBLIKY A VĚKOVÉ STEREOTYPY

THE AGING OF THE POPULATION OF THE CZECH REPUBLIC AND AGE STEREOTYPES

Alois Surynek, Otakar Němec

Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta podnikohospodářská, katedra manažerské psychologie a sociologie
nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3 – Žižkov
E-mail: surynek@vse.cz

Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta podnikohospodářská, katedra personalistiky
nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3 – Žižkov
E-mail: nemeco@vse.cz

Klíčová slova:
Demografie, stárnutí populace, age management, stereotyp

Keywords:
Demography, aging population, age management, stereotype

Abstrakt:
Příspěvek se zabývá demografickým procesem stárnutí populace ČR a jeho důsledkem pro trh práce. Dále jsou rozebírány možné stereotypy ve vztahu k seniorům na pracovištích. Proces stárnutí je popsán podle demografických prognóz Českého statistického úřadu a Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Stereotypy byly popsány ve vlastním výzkumu autorů. Stárnutí populace ČR je doloženo v obou demografických prognózách. Výsledky vlastního výzkumu nejsou jednoznačné a neumožňují formulovat závěr o působení stereotypů vůči starším osobám u studentů vysokých ekonomických škol v ČR.

Abstract:
The article deals with the demographic process of ageing of the Czech population and its consequence for the labour market. Further, the study examines the possible stereotypes in relation to seniors in the workplace. The process of aging is described according to demographic projections of the Czech statistical office and the Faculty of Science of Charles University. Stereotypes have been described in the own research of the authors. The aging of the population of the Czech Republic is documented in both demographic forecasts. The results of their own research are not unambiguous and do not allow to formulate a conclusion about the effects of stereotypes towards the elderly among students of higher economic schools in the Czech Republic.

89

Úvod

V České republice se při diskusích o reformě penzijního systému objevilo několik prognóz demografického vývoje. Nejdůležitějšími prognózami, o které se opírali předkladatelé zákona o penzijní reformě, byla prognóza Přírodovědecké fakulty University Karlovy a prognóza Českého statistického úřadu. Autorům příspěvku se nejedná o problém penzijního zabezpečení, ale reagují na fakt stárnutí populace ČR a zabývají se některými problémy trhu práce, které se stárnutím populace souvisí.

1. Stárnutí populace v České republice

Demografická prognóza České republiky s nejdelším oficiálně publikovaným časovým horizontem byla zpracována na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze (viz tabulka 1). Prognóza vychází z výsledků sčítání lidu, které bylo provedeno v roce 2001, a dále z údajů běžné evidence pohybu obyvatelstva a zachycuje vývoj v letech 2003–2065. Druhá prognóza je prognóza Českého statistického úřadu (viz tabulka 2). Tato prognóza má kratší časový horizont, protože končí v roce 2050. Z uvedených tabulek je možné vysledovat, že věková struktura populace se postupně a vytrvale mění ve směru stárnutí a poměr mladších osob proti starším se v horizontu 40 let dramaticky změní směrem k převaze starších osob nad mladšími. V obou uváděných prognózách se autoři spoléhají na dlouhodobé trendy spojené s procesy rození, stárnutí a umírání a jejich přirozenými ovlivňujícími faktory. Výsledky statistického zjišťování tohoto přirozeného procesu lze rozšířit o faktory kulturní, sociální a psychologické, které mohou v krátkém čase změnit demografický vývoj. Demografický vývoj je v evropských zemích v současné době ovlivněn zejména klesající porodností a prodlužováním průměrné délky života obyvatelstva, což ve výsledku přináší stárnutí populace a zvyšování počtu osob v postproduktivním věku. Za předpokladu, že nenastanou ve společnosti zásadní demografické změny, např. zvýšení úrovně plodnosti, zvýšení míry migrace, zvýšení úmrtnosti a podobně, je mežné předpokládat, že v blízké budoucnosti dojde k významnému úbytku obyvatelstva v produktivním věku.

Současný trh práce nachází pracovní potenciál zejména u osob ve středním produktivním věku, což je s ohledem na předpokládaný demografický vývoj dlouhodobě neudržitelné. Z tohoto důvodu je v České republice stejně jako v zemích EU nutné hledat alternativní řešení, tzn. zapojit volné pracovní síly. Řešení demografických změn lze nalézt ve vytváření příležitostí pro uplatnění volné pracovní síly na trhu práce. V České republice se v současné době vymezily tři skupiny osob, tvořící volnou pracovní sílu společnosti. Osoby zařazené do těchto skupin je možné za určitých specifických podmínek uplatnit na trhu práce. První skupinu tvoří studenti, kteří obtížně kombinují studijní a pracovní život. Druhou skupinu tvoří matky, respektive otcové s dětmi, kteří obtížně kombinují osobní nebo rodinný a pracovní život. Tito statisticky vykazují poměrně nízkou zaměstnanost. Třetí skupinu tvoří starší osoby, kterým věk znesnadňuje uplatnění na trhu práce. (MPSV, 2004)

Starší osoby lze v současné době charakterizovat jako osoby nad 50 let. Tato věková hranice je v publikaci Stárnutí a politika zaměstnanosti České republiky považována za vhodnou pro mezinárodní srovnání. Podle zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákona o zaměstnanosti) byly osoby nad 50 let věku zařazeny do skupiny osob, které potřebují zvýšenou péči při zprostředkování zaměstnání. Přesto věková skupina nad 50 let zatím vykazuje poměrně vysokou úroveň zaměstnanosti. Zvyšování věku odchodu do důchodu významně ovlivňuje pracovní aktivitu starších osob a zároveň působí na celkovou

zaměstnanost ve společnosti. (Do skupiny osob, jimž se při zprostředkování zaměstnání měla věnovat zvýšená péče podle zákona o zaměstnanosti, byly vedle osob starších 50 let věku zařazeny rovněž osoby se zdravotním postižením, fyzické osoby do 20 let věku, těhotné ženy, kojící ženy a matky do devátého měsíce po porodu, osoby pečující o dítě do 15 let věku, osoby, které jsou vedeny v evidenci uchazečů o zaměstnání nepřetržitě déle než 5 měsíců a osoby, které potřebují zvláštní pomoc.)

Tabulka 1: *Struktura populace ČR podle pohlaví a věku – údaje Přírodovědecké fakulty UK Praha*

	2003	**2010**	**2020**	**2030**	**2040**	**2050**	**2065**
Populace (v tis. osob)	10214	10305	10 404	10 376	10 231	10 065	9 716
Muži	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
0 – 19	23,0	21,2	21,1	20,3	19,4	19,8	19,8
20 – 54	53,5	51,4	48,3	44,8	42,1	40,5	40,5
55 – 64	12,4	14,3	12,3	14,1	14,4	12,1	12,1
65 -	11,1	13,2	18,2	20,8	24,1	27,1	27,7
Ženy	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
0 – 19	20,7	18,9	18,7	17,9	17,3	17,7	17,8
20 – 54	49,7	47,9	45,2	41,8	38,6	36,9	37,3
55 – 64	12,9	14,7	12,3	14,0	14,6	12,6	11,6
65 -	16,7	18,5	23,8	26,4	29,6	32,8	33,3
Celkem	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
0 – 19	21,8	20,0	19,9	19,1	18,3	18,7	18,8
20 – 54	51,6	49,6	46,7	43,3	40,3	38,6	38,9
55 – 64	12,7	14,5	12,3	14,0	14,5	12,7	11,8
65 -	14,0	15,9	21,2	23,7	26,9	29,9	30,5

Zdroj: Burcin a Kučera (2010)

91

Tabulka 2: *Struktura populace ČR podle pohlaví a věku – údaje Českého statistického úřadu*

	2003	**2010**	**2020**	**2030**	**2040**	**2050**	**2065**
Populace (v tis. osob)	10214	10305	10 404	10 376	10 231	10 065	9 716
Muži	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
0 – 19	23,0	21,2	21,1	20,3	19,4	19,8	19,8
20 – 54	53,5	51,4	48,3	44,8	42,1	40,5	40,5
55 – 64	12,4	14,3	12,3	14,1	14,4	12,1	12,1
65 -	11,1	13,2	18,2	20,8	24,1	27,1	27,7
Ženy	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
0 – 19	20,7	18,9	18,7	17,9	17,3	17,7	17,8
20 – 54	49,7	47,9	45,2	41,8	38,6	36,9	37,3
55 – 64	12,9	14,7	12,3	14,0	14,6	12,6	11,6
65 -	16,7	18,5	23,8	26,4	29,6	32,8	33,3
Celkem	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
0 – 19	21,8	20,0	19,9	19,1	18,3	18,7	18,8
20 – 54	51,6	49,6	46,7	43,3	40,3	38,6	38,9
55 – 64	12,7	14,5	12,3	14,0	14,5	12,7	11,8
65 -	14,0	15,9	21,2	23,7	26,9	29,9	30,5

Zdroj: ČSÚ (2004)

Od roku 2011 Evropská rada rozhodla o nové strategii Evropa 2020, která má z pohledu trhu práce zvýšit míru zaměstnanosti osob v kategorii věkové skupiny 20–64 let na 75 %, počet vysokoškolsky vzdělaných lidí ve věku 30–34 let má v zemích EU vzrůst nejméně na 40 % a rovněž má dojít ke snížení počtu mladých, kteří předčasně opouštějících vzdělávací systém na úroveň pod 10 %. Česká republika těchto hodnot nedosahuje, přesto lze konstatovat, že míra zaměstnanosti věkové kategorie 20–64 let mírně vrostla (v roce 2011 dosáhla cca 66 %). Na evropském trhu práce má v současné podobě Česká republika dobré postavení, neboť vykazuje vysokou úroveň zaměstnanosti, hlavně u mužů ve středním věku, tzn. maximální využití potenciálu jejich pracovní síly. Hodnocení České republiky v počtu vysokoškolsky vzdělaných lidí ve věku 30 až 34 let nebylo pozitivní. Podíl vysokoškolsky vzdělaných lidí dosáhl 23 %, což nás zařadilo mezi poslední sledované země EU. Kladně je hodnocena míra nezaměstnanosti, která je dlouhodobě nižší než průměrná míra za všechny země EU. V roce 2012 míra registrované nezaměstnanosti dosahovala zhruba 8,5 %. (Evropská komise, 2010)

2. Stárnutí populace v České republice

Stáří bývá často chápáno jako cosi negativního. Toto posuzování zůstává i přes řízenou snahu o zlepšení přístupu k seniorům. Téma je pro společnost stále diskusní. Nikdo již očekává od stáří, že bude měněno a vyvíjeno a bude mít svoji budoucnost. Stáří je spojováno s úbytkem tělesných i duševních schopností, se ztrátou vlastní soběstačnosti a nutnou závislostí na pomoci okolí, rodiny či institucí. V souladu s tím se objevuje názor, že stárnutí vede ke snížení výkonnosti. Ale platí také, že zkušenost staršího člověka může výrazně kompenzovat určité úbytky některých schopností. Ekonomická fixace na mládí je prosazována od poloviny 20. století. Důraz na mládí provází společnost i dnes. Kult mládí má zákonitě svůj důsledek – nepropagovat stáří.

Negativní posuzování schopností starších osob – pracovníků bez ohledu na jejich skutečné vlastnosti a dovednosti je označováno jako stereotyp. Stereotyp lze chápat jako určitý druh postoje, který není pouze shrnutím osobní zkušenosti, ale má sociální základ. V empirickém výzkumu, jehož vybraná zjištění jsou zde publikována, byly zachycovány jednak intuitivní, emocionální reakce na obecné situace (Kahneman, 2012) a dále prezentovaná jednání v určitých definovaných situacích. Smyslem bylo vysledovat, zda v uvedeném případě emoce souvisejí s rozhodováním. Dotazováni byli studenti magisterského studia na Vysoké škole ekonomické v Praze a Vysoké škole finanční a správní. Výběr nebyl náhodný. Dotazování proběhlo v termínu 14. až 18. března 2016. Dotázáno bylo celkem 104 studentů. Odpovědi na následující otázky (s relativními četnostmi) byly použity k identifikaci emocí v chování člověka:

1. Moje emoce mají obecně silný dopad na způsob mého jednání (69 %) nebo malý nebo žádný vliv na to, jak se chovám (31 %).
2. Když jsem pod tlakem, obecně moje jednání se odklání od normálu (59 %) nebo zůstává beze změny (41 %).
3. Obecně dovoluji, aby mé emoce a nálady měly dopad na mé chování (40 %) nebo držím své rušivé emoce a impulzy pod kontrolou (60 %).
4. Když jsem pod tlakem, snadno se nechám rozptýlit jinými věcmi (38 %) nebo myslím jasně a soustředěně (62 %).
5. Když identifikuji příležitosti, jsem vždy nejistý, zda budou trvat (40 %) nebo aktivní, abych je využil (60 %).

6. Skupinové rozdíly přinášejí vždy potíže a neklid (36 %) nebo jsou vždy chápány a oceňovány (64 %).
7. Když vidím zaujatost a nesnášenlivost, vždy vyzývám lidi k iniciativě postupovat proti tomu (68 %) nebo přimhouřím oči a ignoruji to (32 %).
8. Vždy jsem naslouchal důležitým slovům, která byla vyřčena (71 %) nebo poslouchal dobře a pozorně citové narážky (29 %).
9. Představované perspektivy jiných vnímám vždy jako srozumitelné a vhodně ukázané (75 %) nebo zahalené otázkami a klamavé (25 %).
10. Vždy komunikuji v případě, že každý chápe, co říkám (36 %) nebo že každý hledá vzájemné porozumění a plné sdílení informací (64 %).

Z prezentovaných výsledků dotazování plyne, že studenti vnímají vliv emocí na své jednání (1. a 2. odpověď). To ovšem neznamená odklon od racionální úrovně komunikace (8. – 10. odpověď) a racionálního zvládání situace (3. až 7. odpověď). To jsou ovšem souhrnné výsledky, individuální kombinace otázek mohou soubor studentů více strukturovat. Dále jsou uvedeny otázky na chování člověka v definovaných situacích, ve kterých se mohou projevit stereotypy k lidem určitého věku:

1. Máte za úkol sestavit projektový tým a chybí jedna osoba, která má být zajištěna z vnějších zdrojů. Budete při výběru této nové osoby preferovat pracovníka s praxí dlouhou nebo krátkou? (Dlouhou – 73 % a krátkou 27 %)
2. Vybíráte pracovníka, který má absolvovat školení na novou techniku s tím, že po tomto školení bude on školit své spolupracovníky. Bude pro tento úkol lepší a vyberete spíše pracovníka mladšího nebo staršího? (Mladšího 70 % a staršího 30 %.)
3. V odměňování se uplatňuje občas princip seniority, to znamená, že se základní plat zvyšuje s délkou praxe. Považujete tento princip za správný a oprávněný nebo za nesprávný a neodůvodněný? (Správný a oprávněný 52 % a nesprávný a neodůvodněný 48 %)
4. S jakými osobami se vám osobně lépe spolupracuje, a které byste preferoval v hodnocení pracovníků? Osoby flexibilní, tvořivé, s malou svázaností s pravidly a dynamické, i přesto, že jejich jednání přináší mnoho rizik a nejistot (42 %) nebo osoby stabilní, spolehlivé, obeznámené se stanovenými postupy bez rizik a nejistot (58 %)?
5. Bude odcházet do důchodu vedoucí významného oddělení pro podnik. Na jeho místo je dlouhodobě připravován jeho podřízený, který má nad 50 let. O místo se rovněž uchází mladý pracovník kolem 30 let, který dosáhl při plnění svého prvního úkolu významného úspěchu. Který z těchto uchazečů by podle vás měl být na místo vedoucího jmenován, ten mladší nebo starší? (Mladší 51 % a starší 49 %)
6. Každý udělá někdy chybu, ale ne vždy je tolerance k chybám různých osob stejná. Komu, podle vás, lze chyby v práci při plnění pracovního úkolu spíše tolerovat, staršímu nebo mladšímu člověku? (Staršímu člověku 21 % a mladšímu člověku 79 %)
7. Které osoby budou mít podle vašeho názoru snahu mírnit a odstraňovat konflikty, které se mohou na pracovištích mezi spolupracovníky vyskytnout? Osoby mladší nebo starší? (Mladší 26 % a starší 74 %)

V uvedených rozhodovacích situacích dochází k rozdílným výsledkům. Jsou prezentovány jak preference starších nebo přeneseně starších, tj. v situaci výběru pracovníka do týmu, při odhadu, kdo bude asi řešit konflikt a upřednostnění pracovníka bez rizikového i když ne tvořivého. Naopak v situaci, kdy má být tolerována chyba, je to spojeno s osobami mladšími. V situaci náhrady za odcházejícího vedoucího pracovníka nebo při zaujetí stanoviska k uplatnění principu seniority v odměňování jsou odpovědi rozdělené na přibližné poloviny.

93

Závěr

Stárnutí populace ČR je obsaženo ve všech statistických prognózách. Akcent na mládí v popkultuře může posilovat nepříznivé postoje vůči starším pracovníkům a stabilizovat je jako určité stereotypy vůči věkově starším osobám. Výzkum prováděný u studentů ekonomických škol ale působení stereotypů neprokázal, neboť výsledky nejsou jednoznačné a takový závěr neumožňují. Naopak, z výsledků lze usoudit, že v odpovědích převažovala tendence k racionálnímu zvládnutí problémů. To je i racionální zvládnutí možných problémů se zaměstnáváním starších osob. Zároveň to ale znamená, že je nutné nejen předat studentům informace, ale též zajistit, aby tyto informace dobře vyhodnotili a přijali.

Zdroje

[1] BURCIN, B., KUČERA, T. (2010). Prognóza populačního vývoje České republiky na období 2003–2065 [online]. Duben 2010 [cit. 2016-08-29]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2237/srovnani-demografie.pdf

[2] ČSÚ (2004). *Populační prognóza ČR do r. 2050 – N* [online]. 30. 06. 2004 [cit. 2016-08-29]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/populacni-prognoza-cr-do-r2050-n-g9kah2fe2x

[3] EVROPSKÁ KOMISE (2010). *Sdělení komise Evropa 2020. Strategie pro inteligentní a udržitelný růst a podporující začlenění* [online]. 3. 3. 2010 [cit. 2016-08-29]. Dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/evropske-zalezitosti/evropske-politiky/strategie-evropa-2020/Evropa_2020_cz_Sdeleni_EK.pdf

[4] KAHNEMAN, D. (2012). *Myšlení – rychlé a pomalé*. Brno: Jan Melvil Publishing.

[5] MPSV (2004). *Stárnutí a politika zaměstnanosti. Česká republika* [online]. © OECD 2004 [cit. 2016-08-29]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/1028/Starnuti_CR.pdf

[6] Reforming the labour market to cope with increasing dualism and population ageing. *OECD Economic Surveys* [online]. April 2008 [cit. 2016-08-29]. Dostupné z: http://search.proquest .com/docview/274595763/141973E6C8D70FD39EA/5?accountid=17203

94

AKTUÁLNÍ PROBLÉMY REGIONÁLNÍHO ŠKOLSTVÍ – REFLEXE ŠKOLSKÉHO MANAGEMENTU

ACTUAL PROBLEMS OF REGIONAL EDUCATION – REFLECTION OF SCHOOL MANAGEMENT

Michaela Tureckiová, Miroslava Dvořáková

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Centrum školského managementu
Myslíkova 7, 110 00 Praha 1, Czech Republic
E-mail: michaela.tureckiova@pedf.cuni.cz, miroslava.dvorakova@pedf.cuni.cz

Klíčová slova:
regionální školství, obsahová analýza, školský management

Keywords:
regional education, content analysis, school management

Abstrakt:
Příspěvek se zabývá problematikou regionálního školství z pohledu aktérů vzdělávací politiky a školského managementu zejména jako oblasti společenské praxe (edukační reality). Východiskem pro celý text a zejména pro obsahovou analýzu vyjádření účastníků fokusních skupin složených z odborníků a "poučených laiků" v oboru školský management jsou dokumenty vzdělávací politiky (konkrétně Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020 a Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015-2020). Základní otázkou dvou kol fokusních skupin (realizovaných v letech 2014 a 2015) bylo: „Jaké jsou základní přednosti a nedostatky současného přístupu ke vzdělávání v regionech ČR?“. Diskutovaná aktuální témata regionálního školství (výsledky fokusních skupin získané obsahovou analýzou příspěvků účastníků) odpovídají přehledu oblastí uvedených v Dlouhodobém záměru vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015-2020.

Abstract:
The paper deals with regional education from the viewpoint of educational policy makers and school management, in particular as an area of social practice (educational reality). Educational policy papers (specifically the "Educational Policy Strategy of the Czech Republic until 2020" and the "Long-term Aims for Education and Education System Development in the Czech Republic for the period 2015-2020") constitute the starting point for the whole text and especially for the content analysis of observations made by participants of focus groups composed of specialists and "informed laypersons". The basic question for two rounds of focus groups (which took place in 2014 and 2015) was "What are the basic strengths and weaknesses of the current approach to education in the regions of the Czech Republic?". The discussed current themes of regional education (results of focus groups obtained by content analysis of participants' contributions) correspond with an overview of areas referred to in the "Long-term Aims for Education and Education System Development in the Czech Republic for the period 2015-2020".

Úvod

Problematika regionálního školství je v kontextu České republiky aktuálně spojována zejména s jeho financováním, jehož reforma se v roce 2016 stala jednou z priorit Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (srovnej s Reforma financování..., 2016; Vláda schválila reformu..., 2016). Následující příspěvek si klade za cíl zasadit uvedený segment vzdělávací soustavy do širších souvislostí témat a oblastí diskutovaných a řešených odbornou veřejností (reprezentovanou zde primárně pracovníky a vedoucími pracovníky škol a školských zařízení a dalšími manažery vzdělávání).

Východiskem našich úvah o zasazení problematiky regionálního školství do rámce školského managementu a obecněji do českého vzdělávacího systému se staly dva základní strategické dokumenty – totiž Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020 (dále jen Strategie 2020) a na ní založený Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015–2020 (dále jen Dlouhodobý záměr ČR).

Vymezení regionálního školství, jeho cíle a priority, vyplývající ze Strategie 2020, a zejména pak problematika rozvoje regionálního školství v oblastech uvedených v Dlouhodobém záměru ČR jsou předmětem prvé části tohoto příspěvku. Bližší pozornost je dále v textu zaměřena na prezentování výstupů z fokusních skupin realizovaných v letech 2014 a 2015 v Centru školského managementu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy.

1. Regionální školství v ČR a jeho strategické ukotvení

Pojem regionální školství byl podle Průchy a Vetešky (2012, s. 216) u nás zaveden v roce 1990, „kdy byl přijat zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, jenž zahájil proces decentralizace správy školství“. Vývoj a fungování regionálního školství (tj. soustavy mateřských, základních a středních škol spolu s konzervatořemi a vyššími odbornými školami) v rámci vzdělávací soustavy byl a stále je kromě legislativních a ekonomických faktorů ovlivněn významně především faktory demografickými (základní údaje o školách v přehledu časových řad – viz Kleňhová, 2013).

Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020 byla schválená v roce 2014. Konstatuje se v ní mimo jiné, že „v uplynulé dekádě prošly téměř všechny části školské soustavy poměrně závažnými proměnami“, pro oblast regionálního školství jsou uvedeny „decentralizace řízení a kurikulární reforma“ (oboje Strategie 2020, 2014, s. 12). Strategie 2020 nahradila Národní program rozvoje vzdělávací soustavy z roku 2001 (Bílá kniha 2001) a stala se klíčovým strategickým dokumentem, určujícím také rozhodující průřezové strategické priority. Konkrétně se jedná o: snižovat nerovnosti ve vzdělávání, podporovat kvalitní výuku a učitele jako její klíčový předpoklad a odpovědně a efektivně řídit vzdělávací systém (Strategie 2020, s. 12)

Pro zde sledovanou problematiku regionálního školství lze nalézt relevantní odkazy či úkoly pro každou z uvedených priorit. Požadavky na snižování nerovnosti ve vzdělávání a vytváření příležitostí ve vzdělávání kromě jiných faktorů souvisejí také s problematikou vytváření podmínek ke vzdělávání v různých regionech ČR (podrobněji viz Strategie 2020, s. 13–14).

Následující, ve výčtu druhá, priorita - podporovat kvalitu výuky a učitele jako její klíčový předpoklad – může být podle textu Strategie 2020 dosažena pouze v případě zvýšení atraktivity profese učitele právě v regionálním školství, zavedením funkčního kariérního systému, změnou přesvědčení o možnostech seberealizace v učitelské profesi, včetně zvýšení jejího uznání ve společnosti, a ujasněním role učitelů v současném edukačním prostoru (podrobněji viz Strategie 2020, s. 25). Z hlediska školského managementu se jako významné jeví také cíle uvedené u druhé priority a směřující ke změnám ve "vstupním vzdělávání" a v dalším rozvoji ředitelů škol (ibid, s. 28). Stejná priorita se dále týká také cílů vzdělávání, respektive způsobů, jimiž jsou popsány v kurikulárních dokumentech (ibid, s. 29). Vzhledem k tomu, že kurikulární reforma byla uvedena jako zásadní změna, k níž došlo v regionálním školství, lze na nadcházející úpravy kurikulárních dokumentů nahlížet rovněž jako na jedno z významných témat školského managementu v kontextu regionálního školství.

Ke školskému managementu explicitně odkazuje třetí priorita - odpovědně a efektivně řídit vzdělávací systém - zvýšení autonomie škol a odpovědností jejich managementu jsou dalším uvedeným prvkem proměny českého vzdělávacího (školského) systému. Vliv dílčích opatření a cílů v rámci třetí průřezové priority (viz Strategie 2020, s. 34-38) na školský management jako oblast praxe i studijní a vědní obor lze anticipovat také z diskusních příspěvků uvedených zde dále v textu.

Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015–2020 je jedním z implementačních dokumentů Strategie 2020, představuje významný nástroj formování vzdělávací soustavy, určuje rámec dlouhodobých záměrů krajů a sjednocuje přístup státu a jednotlivých krajů zejména v oblasti nastavení parametrů vzdělávací soustavy (Dlouhodobý záměr ČR, s. 3).

Dlouhodobý záměr ČR zpřesňuje strategii rozvoje regionálního školství, založenou na třech základních pilířích, kterými jsou (a) vzdělávání pro budoucnost, (b) snižování nerovností ve vzdělávání a (c) kvalita vzdělávání a zlepšování pedagogických dovedností učitelů, v těchto oblastech:

A. Předškolní vzdělávání
B. Základní vzdělávání
C. Střední vzdělávání
D. Vyšší odborné vzdělávání
E. Strategie dalšího rozvoje sítě škol a školských zařízení
F. Zefektivnění systému hodnocení žáků, škol a školského systému
   Zefektivnit systém hodnocení žáků a škol (příklon k formativnímu hodnocení)
   Poskytnout prostřednictvím výsledků z testování informaci každé škole o její práci
   Zefektivnit hodnocení systému
G. Rovné příležitosti ve vzdělávání, poradenství, vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami
   Pedagogicko-psychologické poradenství ve školství a jeho změna
   Kariérové poradenství
H. Zlepšení podmínek pedagogických pracovníků
   Kariérní systém učitelů, odměňování učitelů
   Počáteční vzdělávání učitelů a jejich další vzdělávání
   Postavení a příprava ředitelů škol
I. Základní umělecké, jazykové a zájmové vzdělávání
   Základní umělecké školy

Jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky
Zájmové vzdělávání

J. Vzdělávání pro udržitelný rozvoj
K. Ústavní a ochranná výchova a preventivně výchovná péče
L. Další vzdělávání
M. Řízení školského systému

Dvě kola fokusních skupin byla složena z odborníků – ředitelů škol a školských zařízení, pedagogických pracovníků, ostatních pracovníků škol, školských zařízení a dalších vzdělávacích organizací, rodičů a „poučených laiků“ (studentů oboru školský management, kteří pracují mimo vzdělávací organizace). Ti všichni sdělovali jednak své vlastní názory, dále své zkušenosti a kteří rovněž odkazovali na názory odborné veřejnosti prezentované v odborném tisku.

První kolo fokusních skupin se konalo v roce 2014 a zúčastnilo se jej celkem 58 účastníků, druhé kolo pak v roce 2015 a zúčastnilo se 33 účastníků. Pro obě kola fokusních skupin byla položena stejná základní otázka: „Jaké jsou základní přednosti a nedostatky současného přístupu ke vzdělávání v regionech ČR?“.

V obou letech se projevily podobné trendy ve struktuře diskutovaných témat (viz tabulka 1 a grafy 1 a 2). Nejvíce diskutovaným tématem bylo předškolní vzdělávání (téma A), kterému bylo v roce 2014 věnováno 58 příspěvků (tj. 34 % z celku všech příspěvků) a v roce 2015 22 příspěvků (31 %), a zlepšení podmínek pedagogických pracovníků (téma H), kterému bylo v roce 2014 věnováno 52, tj. 30 % příspěvků a v roce 2015 16, tj. 22 % příspěvků. V roce 2015 se jako nosné jeví i téma středního vzdělávání (téma C) s 19, tj. 27 % příspěvků.

98

Shoda panuje i v tématech, která naopak nebyla diskutována vůbec – jsou to v obou letech téma strategie dalšího rozvoje sítě škol a školských zařízení (téma E), vzdělávání pro udržitelný rozvoj (téma J) a ústavní a ochranná výchova a preventivně výchovná péče (téma K).

Tabulka 1: *Struktura diskutovaných témat v letech 2014 a 2015*

Oblast	2014		2015	
	počet příspěvků	v %	počet příspěvků	v %
A. Předškolní vzdělávání	**58**	**34 %**	**22**	**31 %**
B. Základní vzdělávání	8	5 %	0	0 %
C. Střední vzdělávání	11	6 %	**19**	**27 %**
D. Vyšší odborné vzdělávání	2	1 %	1	1 %
E. Strategie dalšího rozvoje sítě škol a školských zařízení	0	0 %	0	0 %
F. Zefektivnění systému hodnocení žáků, škol a školského systému	6	3 %	2	3 %
G. Rovné příležitosti ve vzdělávání, poradenství, vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami	20	12 %	8	11 %
H. Zlepšení podmínek pedagogických pracovníků	**52**	**30 %**	**16**	**22 %**
I. Základní umělecké, jazykové a zájmové vzdělávání	6	3 %	1	1 %
J. Vzdělávání pro udržitelný rozvoj	0	0 %	0	0 %
K. Ústavní a ochranná výchova a preventivně výchovná péče	0	0 %	0	0 %
L. Další vzdělávání	8	5 %	3	4 %
M. Řízení školského systému	1	1 %	0	0 %
Celkem	**172**	**100 %**	**72**	**100 %**

Zdroj: vlastní zpracování

Graf 1: *Struktura diskutovaných témat v roce 2014*

Zdroj: vlastní zpracování

99

Graf 2: *Struktura diskutovaných témat v roce 2015*

Zdroj: vlastní zpracování

2. Diskutovaná aktuální témata regionálního školství - výsledky fokusních skupin

Následující přehled výstupů z diskusí uskutečněných v rámci fokusních skupin odkazuje na přehled oblastí uvedených v Dlouhodobém záměru ČR. Četnost a struktura příspěvků jsou zpracovány graficky (viz výše). Následující přehledový text sumarizuje a v dílčích ohledech komparuje textaci Dlouhodobého záměru ČR (tučně uvedena dílčí témata, zdůrazněná v Dlouhodobém záměru pro uvedenou oblast) s výstupy fokusních skupin pro jednotlivé oblasti Dlouhodobého záměru ČR. Diskutovaná témata jsou v rámci jednotlivých oblastí opět uvedena tučně. Kurzívou jsou uvedeny sumarizující výstupy vyjádření účastníků fokusních skupin.

A. Předškolní vzdělávání

Dlouhodobý záměr ČR nastoluje v oblasti předškolního vzdělávání několik základních témat, mezi nimiž dominuje **nutnost navýšit kapacity mateřských škol** v souladu s demografickým vývojem v ČR a s potřebou zavést uplatnění legislativního návrhu **zavedení povinného posledního ročníku předškolního vzdělávání** pro všechny děti. Tento povinný poslední ročník předškolního vzdělávání má mimo jiné umožnit u dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí eliminaci hendikepů, které si přinášejí z rodiny, a zvýšení jejich vzdělávací šancí. Toto povinné vzdělávání je dle Dlouhodobého záměru i Strategie 2020 klíčové pro osobnostní a sociální vývoj dětí a pro vyrovnání nerovnoměrností ve vývoji děti, pro vyrovnání nerovnoměrností v jejich vývoji a usnadnění jejich vstupu do základního vzdělávání. Mateřské školy musí tedy zajistit předností přijímání předškoláků, tj. dětí ve věku 5 let.

Dalším tématem Dlouhodobého záměru v oblasti předškolního vzdělávání je **péče o děti do 3 let**, která by měla být systematicky a institucionálně řešena. Úpravou podmínek (například snížením počtu dětí ve třídě, zvýšením počtu pomocného personálu, zajištěním vhodného materiálního vybavení) by mělo být umožněno přijímat ve větší míře do předškolního vzdělávání i děti ve věku od 2 let.

*U účastníků fokusních skupin v obou letech se největší zájem projevil o diskusi týkající se **zavedení povinného posledního ročníku vzdělávání**. V diskusi se vyjadřují jak zastánci tohoto opatření, tak jeho odpůrci, přičemž více je příspěvků, které se zaměřují na negativní stránku. Diskutující zpochybňovali především to, že by zavedení povinnosti předškolního vzdělávání měla být ta správná cesta k přípravě dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí, diskutovali také o tom, zda nejde o zásah do práv rodiny. Diskutující zmiňovali i možné praktické problémy související se zavedením tohoto opatření, jako například: jakým způsobem budou řešeny případné absence dětí, jak vzroste administrativní náročnost na pracovníky mateřských škol v souvislosti se zápisem, sledováním docházky apod., jak se bude řešit zvýšení počtu dětí ve třídách, zda budou učitelky připravené na komunikaci s rodiči těchto dětí, zda budou schopny adekvátně připravovat děti na přechod do základní školy v případě, že se budou muset věnovat zároveň dětem, které například neovládají zcela nebo vůbec český jazyk, nemají základní hygienické návyky apod. Problémem mohou být také kapacity mateřských škol, které jsou v současné době na mnoha místech v republice naplněny až přeplněny. Zastánci tohoto opatření argumentují především tím, že vysvětlování důležitosti předškolního vzdělávání právě v sociálně znevýhodněných rodinách nepřináší efekty a děti takto vzdělávány nejsou, uzákonění povinnosti je tedy jednou z možných cest.*

*Druhým z diskutovaných témat je **zavedení péče o děti od 2 let**. Zde se opět projevují zastánci i odpůrci tohoto opatření. Mezi možnými problémy a riziky se objevuje především nutnost intenzivnější práce s těmito dětmi, nezbytnost snížit počet dětí ve třídě, nemožnost zvládat třídu dvouletých dětí bez asistenta či asistentů, otázka, zda u dvouletých dětí má jít spíše o péči, nebo o vzdělávání a jak moc je péče o dvouleté dítě odlišná od péče o dítě tříleté (jiné vývojové úkoly, jiné hračky, jiné zařízení, adekvátní vzdělání pedagogů), zda kapacity mateřských škol budou stačit i na péči o tyto děti. Jako alternativu pak někteří diskutující navrhují dětské skupiny, které ovšem také vidí jako značně problematické, neboť zde podle jejich názoru dochází zpravidla pouze k „hlídání“ dětí, nikoliv k úsilí o jejich rozvoj.*

*Tématem souvisejícím je téma **věkově smíšených skupin dětí** v mateřských školách. Mezi pozitiva tohoto přístupu patří to, že věkově smíšené skupiny fungují jako přirozené dětské skupiny, naučí starší dětí toleranci, mladším pomohou v rychlejším vývoji, zlepšují komunikaci mezi dětmi, ohleduplnost, citlivost k druhým, učí je klíčové kompetence jako například vyjednávání, schopnost argumentace, přijímání odlišností, mezi negativa pak diskutující řadí například organizační problémy (různá rychlost chůze dětí na společných vycházkách aj.). Práce s věkově heterogenní skupinou je pak samozřejmě náročnější na pedagogické vedení, podle diskutujících vyžaduje větší kreativitu, zkušenost, velmi dobré organizační schopnosti a trpělivost.*

*Dalším z diskutovaných témat bylo **zavedení přípravných tříd základních škol**. Kromě pozitiv spatřovaných především v možnosti aklimatizace dětí na školní prostředí, byla diskutována otázka velikosti takovýchto tříd, tedy při jakém minimálním počtu budou tyto třídy otevírány, a téma provázanosti přípravných tříd a odkladů školní docházky.*

*Tématem, které prolíná téměř všemi ostatními a můžeme je považovat za „průřezové“ je téma **omezených kapacit mateřských škol**. Diskutující je zmiňují nejen v souvislosti se zavedením povinného posledního ročníku mateřských škol a zavedení přípravných tříd, ale také v souvislosti s otázkou kritérií přijímání dětí do předškolního vzdělávání, v souvislosti s demografickými změnami a problematickým plánováním, které není na tyto změny připraveno (resp. s nimi dopředu nepracuje).*

101

V souvislosti s mateřskými školami byla okrajově diskutována i témata zavedení tabletů a obecně práce s informačními a komunikačními technologiemi či téma kvality mateřských škol.

B. Základní vzdělávání

V oblasti základního vzdělávání můžeme v Dlouhodobém záměru ČR najít několik základních témat. Jsou jimi **kapacity základních škol**, kde se jeví jako problém velké množství dětí přicházejících na první stupeň základních škol.

Významným tématem, které je potřeba řešit, je **vysoká míra odkladů školní docházky**, a to především z důvodů logopedických vad, nedostatečné adaptace a potíží se soustředěním. Ke zlepšení současného stavu by mělo přispět zavedení jednotné diagnostiky k posuzování školní zralosti dítěte.

Třetím klíčovým tématem je **kurikulární reforma základního vzdělávání** a s ní související **zkvalitnění 2. stupně základního vzdělávání**, a to jak po stránce zkvalitnění výuky, tak materiálního vybavení škol. Souvisejícím dlouhodobým problémem základního školství je **odchod žáků do výběrově zaměřených tříd a vysoký podíl odchodů dětí ze základních škol na víceletá gymnázia**.

Účastníci fokusních skupin se oblasti základního vzdělávání věnovali spíše okrajově, a to pouze v roce 2014. Jejich diskusní příspěvky se zaměřovaly na dvě oblasti, a to odchody žáků na víceletá gymnázia, které většina z diskutujících vidí jako značný problém a negativum našeho základního školství, a to především proto, že takto dochází k úbytku žáků ZŠ, poklesu úrovně práce ve třídách, snižování nároků jak na žáky zůstávajících na ZŠ, tak na žáky přecházející na víceletá gymnázia, příliš brzká diferenciace vzdělávací dráhy žáka. Řešením je podle diskutujících, stejně jako podle Dlouhodobého záměru, snížení počtu (tříd) víceletých gymnázií a navrácení jejich původní funkce vzdělávání mimořádně nadaných dětí.

Druhým z diskutovaných témat byla nedostatečná koordinace ŠVP v rámci různých škol v různých krajích – zvyšuje se procento migrace žáků, kteří mají (mohou mít) po přestěhování vážné problémy s adaptací na zcela jiný plán vzdělávání, než jaký byl nastaven ve škole, kterou dosud navštěvovali.

C. Střední vzdělávání

V oblasti středního vzdělávání Dlouhodobý záměr konstatuje **významné snížení počtu studentů středních škol**, které by se ovšem díky příznivějšímu demografickému vývoji mělo postupně kompenzovat.

Velkým tématem středního vzdělávání je **uplatnitelnost absolventů na trhu práce** a s ním související téma **spolupráce škol se zaměstnavateli a pobočkami Úřadu práce**. K lepší uplatnitelnosti absolventů by měl přispět i **nový systém financování regionálního školství**, který zvýhodní obory středního vzdělávání, jejichž absolventy trh práce požaduje, a provázanost RVP na Národní soustavu kvalifikací (NSK), která reflektuje požadavky zaměstnavatelů. V této souvislosti Dlouhodobý záměr rovněž navrhuje posílit výuku zaměřenou na osvojení si cizích jazyků a výuku zaměřenou na rozvoje přenositelných dovedností, které umožňují flexibilitu a snadnou adaptaci na měnící se sociální, ekonomické a environmentální podmínky.

Klíčovým tématem regionálního středního školství je **výstupní hodnocení žáků**, zejména v oborech vzdělávání s výučním listem a v oborech vzdělávání s maturitní zkouškou, která bude v následujícím období reformována.

*Diskutující se v oblasti středního vzdělávání zaměřili především na aktuální problematiku zavedení **povinné maturity z matematiky**. Tuto změnu podle jejich názorů podmiňuje implementace klíčových změn školního vzdělávacího programu a kvality výuky matematiky na školách, a to nejen středních, ale i základních, a dostatečná a včasná informovanost všech zúčastněných. Dalším z možných faktorů, které by mohly usnadnit zavedení této změny, je podle diskutujících povinná jednotná přijímací zkouška z matematiky na obory vzdělávání ukončené maturitní zkouškou, která by umožnila eliminovat vstup do těchto oborů žákům bez ohledu na jejich znalosti a schopnosti.*

*Dalším z diskutovaných témat byl **přechod absolventů na trh práce**. Diskutující se zaměřili především na efektivitu stáží ve firmách, které z jejich hlediska jen velmi málo naplňují svůj potenciál – stáže jsou velmi krátké, zaměstnavatelé zpravidla nenechávají studenty dělat odbornou práci, dostatečně se jim nevěnují, stáže a praxe jsou často pouze „formální". Řešením by mohla být větší provázanost školní a firemní oblasti, větší rozsah praxí, delší čas strávený na praxi, systematičnost v plánování a realizaci praxí, inspirace tzv. „best practices" (např. Škoda auto), ale i větší zainteresovanost a motivovanost zaměstnavatelů (např. v podobě daňových úlev v případě, že by měli studenty nebo nezaměstnané absolventy na praxi).*

*Dalším diskutovaným tématem je **odliv studentů z učebních oborů**, který má za následek rušení některých učebních oborů a v důsledku významné snížení počtu kvalitních řemeslníků a zároveň snížení úrovně kvality středních škol, kam nastupují i ti studenti, kteří dříve nastupovali právě na učební obory.*

103

*Účastníci diskutovali i téma nově zaváděné **mistrovské zkoušky** a jejího účelu a funkce ve vzdělávacím systému, a to především ve vztahu k možnému vstupu do terciárního vzdělávání.*

D. Vyšší odborné vzdělávání

V oblasti vyššího odborného vzdělávání Dlouhodobý záměr ČR konstatuje **snižující se počet uchazečů o vzdělávání** v důsledku demografického poklesu, na což je potřeba reagovat určitými optimalizačními kroky.

*Diskutující se této oblasti vzdělávání věnovali v minimální míře. Z jejich diskusních příspěvků je patrné, že jako problematické chápou především nedostatečnou, resp. **neexistující provázanost a prostupnost studijních programů VOŠ s bakalářskými studijními programy VŠ**, která není ze strany MŠMT nijak řešena.*

E. Strategie dalšího rozvoje sítě škol a školských zařízení

Tato průřezové oblast je v Dlouhodobém záměru rozděleno do tří témat: (E1) hlavní cíle změn ve školském rejstříku, které se zaměřuje na kapacity škol na různých úrovních školského systému; (E2) opatření, která povedou ke zvyšování, případně snižování či stabilizaci kapacit škol, a (E3) proces schvalování změn ve školském rejstříku krajským úřadem a Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy.

K tomuto tématu se účastníci diskuse nijak nevyjadřovali.

F. Zefektivnění systému hodnocení žáků, škol a školského systému

V této oblasti Dlouhodobý záměr ČR zmiňuje tři základní oblasti. Jsou jimi zefektivnění systému hodnocení žáků a škol, poskytování prostřednictvím výsledků z testování informaci každé škole o její práci a zefektivnění hodnocení systému.

Zefektivnění systému hodnocení žáků a škol se zaměřuje především na **posílení tzv. formativního způsobu hodnocení žáků**, které s sebou nese stanovení jasných kritérií hodnocení, které umožní srovnatelnost výstupů vzdělávání, a jejich provázání s kritérii hodnocení škol Českou školní inspekcí a umožnit tak lepší propojení externího hodnocení s vlastním hodnocením školy.

Poskytování prostřednictvím výsledků z testování informaci každé škole o její práci znamená především **pravidelné ověřování výsledků žáků v 5. a 9. ročníku základních škol** a odpovídajících ročníků víceletých gymnázií a konzervatoří s cílem získat informace o výsledcích vzdělávání a poskytnout tak školám, žákům a rodičům zpětnou vazbu o výsledcích vzdělávání v jiných než profilových předmětech.

Zefektivnění hodnocení systému spočívá v **zapojení českých škol do mezinárodních výzkumů** (PISA? TIMSS, PIRLS, ICILS, TALIS atd.), doplnění výsledků těchto šetření o zjištění České školní inspekce a jejich další využití směrem ke zvýšení efektivity školního vzdělávání v ČR.

*Diskutující se zaměřili především na otázku **formativního hodnocení**, které považují za velmi přínosné především pro samotného žáka či studenta a pro jeho motivaci ke studiu. V souvislosti s tím diskutují také výhody a nevýhody slovního hodnocení a známkování.*

104

G. Rovné příležitosti ve vzdělávání, poradenství, vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami

V této oblasti se Dlouhodobý záměr ČR zaměřuje na tři klíčová témata, jimiž jsou rovné příležitosti ve vzdělávání, pedagogicko-psychologické poradenství ve školství a jeho změna a kariérové poradenství.

Rovné příležitosti ve vzdělávání, to znamená, že osobní a společenské okolnosti jako je pohlaví, etnický původ či rodinné zázemí nesmí představovat překážky při dosahování maxima vzdělávacího potenciálu. V rámci tohoto tématu Dlouhodobý záměr hovoří především o **integraci žáků se zdravotním a mentálním postižením do běžných tříd**, stejně jako o integraci a **zkvalitnění vzdělávání pro cílové skupiny dětí a žáků s problémovým socioekonomickým a kulturním zázemím** tak, aby jejich vzdělanostní potenciál mohl být maximálně uplatňován, čemuž má napomáhat zpřesnění **diagnostiky** a následná podpůrná opatření.

Pedagogicko-psychologické poradenství ve školství, které se má orientovat především na aktuální otázky související s agresivním a nepřizpůsobivým chováním, problematickým rodinným zázemím a s psychiatrickými diagnózami dětí. Zaměřovat se má na pět základních oblastí: prevenci školního neúspěchu, práci s třídou a prevenci rizikového chování, poskytování

kariérového poradenství, spolupráci se zákonnými zástupci žáků a na podporu pedagogů při práci se žáky se speciálními vzdělávacími potřebami.

Kariérové poradenství poskytované na úrovni školským poradenských zařízení a škol.

*Diskutující se v této oblasti zaměřili především na aktuální téma **rušení základních škol praktických**, které převážná část diskutujících chápe jako krok, který je sice populární, nikoliv však účelný. Argumentují většinou vybaveností těchto škol speciálními pomůckami, prostředím a pedagogickými pracovníky, kteří jsou vzděláni k práci s dětmi s postižením. Místo rušení těchto škol navrhují zvážit kritéria přijímání žáků do těchto škol a individuální posouzení možnosti integrace žáka místo plošného zrušení tohoto typu škol a „násilné" integrace všech žáků se zde vzdělávajících do běžných základních škol bez ohledu na prospěch daného žáka i základní školy a ostatních žáků a pracovníků v ní. Základní školy nejsou podle diskutujících na plošnou integraci připraveny, a to materiálně, finančně ani personálně. Za nezbytnou podmínku integrace považují především ochotu rodičů spolupracovat se školou. Obecně se dá říct, že diskutující zaujímají postoj inkluze ano, ale v rozumné míře a s podporou školy i rodiny daného dítěte.*

*Druhým diskutovaným tématem je **vzdělávání nadaných dětí**. Diskutující se zamýšlí nad tím, zda je český vzdělávací systém, který vyžaduje alespoň standardní výkony ve všech předmětech, nastaven pro tyto děti vhodně, zda by nebylo vhodnější rozvíjet a podporovat je v tom, pro co mají vlohy a talent, přičemž v ostatních předmětech by nebyly tyto děti „nuceny" podávat alespoň průměrný výkon.*

*Dalším z diskutovaných témat je pedagogicko-psychologické **poradenství v předškolním vzdělávání**. Diskutující upozorňují na to, že problémy s chováním se projevují už u dětí v předškolním věku, kdy je problém potřeba zachytit a co nejdříve za spolupráce mateřské školy, poradny a rodiče řešit.*

Kromě těchto témat se objevuje v diskusích i téma genderové nerovnosti ve vzdělávání a role výchovných poradců na základních školách.

H. Zlepšení podmínek pedagogických pracovníků

Zvyšování profesionality a zlepšování pracovních podmínek pedagogických pracovníků je jednou z priorit MŠMT. Orientuje se přitom především na dokončení a realizaci kariérního systému učitelů a ředitelů, na zlepšení odměňování pedagogických pracovníků, na modernizaci jejich počátečního vzdělávání a posílení jejich dalšího vzdělávání a na podporu a zlepšení postavení a vzdělávání ředitelů škol.

Kariérní systém učitelů a ředitelů a jejich **odměňování** jsou klíčovými tématy vzdělávací politiky již několik let. Jde zejména o vytvoření standardů pro učitele a ředitele, popsání podmínek a možností kariérního postupu, připravení hodnoticích procesů a navržení institucionálního a finančního zajištění celého systému. To vše by mělo směrovat k zvýšení kvality škol, ke změnám priorit v řízení škol, ke zvyšování kvality práce učitelů a ke zlepšování výsledků dětí, žáků a studentů škol. Náročnosti práce učitelů musí odpovídat nejen prestiž spojená s tímto povoláním, ale i jejich platy.

105

S tímto tématem úzce souvisí **počáteční vzdělávání učitelů a jejich další vzdělávání**, které je dle Dlouhodobého záměru ČR potřeba modernizovat, a to především významným posílením přímé průpravné pedagogické praxe ve školním terénu za asistence zkušených pedagogů v rámci počátečního vzdělávání a posílením dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.

Třetím klíčovým tématem je **postavení a příprava ředitelů škol**, neboť právě na jejich pedagogických, odborných a řídících schopnostech závisí úspěšný chod školy a celého vzdělávacího procesu v ní.

*Nejdiskutovanějším tématem bylo **zavedení kariérního systému**. Diskutující jednak zvažovali pro a proti jeho zavedení, kdy mezi výhody řadili především motivaci pedagogických pracovníků k dalšímu vzdělávání a rozvoji, zvýšení kvality jejich práce, „spravedlivější" odměňování či šance na zvýšení statusu učitelské profese a její atraktivity, mezi rizika pak finanční náročnost, demotivace. Mnozí pak vyjadřují určitou skepsi, neboť o zavedení kariérního systému se hovoří již dlouhé roky, zaveden ale nebyl ani v náznaku, což dále posiluje nejistotu pedagogických pracovníků.*

*Dalším z hojně diskutovaných témat bylo **počáteční vzdělávání učitelů**, které je podle diskutujících jedním z klíčových faktorů ovlivňujících kvalitu vzdělávání. Diskutující především doporučují inovovat počáteční vzdělávání učitelů směrem k většímu zaměření na to „jak" učit, tedy na pedagogické dovednosti studentů připravujících se na učitelské povolání. Důležitá jsou podle nich témata jako například práce s třídním kolektivem, ale klíčové je podle nich zejména zvýšení podílu reflektované praxe na školách, tedy praktické přípravy na povolání. Při přechodu z vysoké školy do prvního zaměstnání je pak podle diskutujících rozhodující role mentora/poradce/uvádějícího učitele, který poskytne začínajícímu učiteli velmi potřebnou zpětnou vazbu.*

106

*Požadavek na **zvýšení stupně vzdělání učitelů mateřských škol** na minimálně bakalářský stupeň se setkal u diskutujících s pochopením a pozitivním přijetím, neboť podle jejich názoru to může přispět k zefektivnění jejich práce, zlepšení komunikace s rodiči, lepší znalosti metodiky práce s dětmi, zvýšení prestiže této profese a respektu k ní. Zároveň ale upozorňují na možná úskalí s tím spojená – například obtíže při doplňování tohoto vzdělání při zaměstnání, kdy zejména v menších mateřských školách není možné uvolňovat pracovníky v pracovní dny, odchod starších zkušených učitelek, které nemají ambice se vzdělávat nebo jim to neumožní časové či jiné důvody, lepší příprava na výkon této práce na středních pedagogických školách apod.*

*Dalším z diskutovaných témat bylo **vzdělávání vedoucích pracovníků**, a to nejen ředitelů škol, které by podle diskutujících mělo být systematické a předcházet jejich nástupu do funkce, ale i vzdělávání úředníků MŠMT, pracovníků přímo řízených organizací, pracovníků České školní inspekce, zástupců zřizovatelů atd., pro něž žádné formální vzdělání v oboru není stanoveno, což se mnohdy odráží v kvalitě jejich práce.*

*S tímto tématem souvisí i **vzdělávání nepedagogických pracovníků škol a školských zařízení**, které se řídí nikoliv zákonem o pedagogických pracovnících, ale pouze zákoníkem práce. I přesto je podle diskutujících velmi žádoucí, aby tito pracovníci (zejména pracovníci školních jídelen, účetních, hospodářek atd.) měli dostatečné vzdělání a průběžně je doplňovali a aktualizovali, což ale mnohdy naráží na problémy zejména finančního rázu.*

*Dalším diskutovaným tématem spíše průřezového charakteru byla **možnost zvýšení prestiže učitelského povolání** v naší společnosti a jejího vnímání jak ze strany uchazečů o studium na pedagogických fakultách, tak žáků, studentů a jejich rodičů, ale i veřejnosti.*

I. Základní umělecké, jazykové a zájmové vzdělávání

Dlouhodobý záměr ČR vidí tři základní témata této oblasti. Jsou jimi **základní umělecké školy**, které jsou chápány jako významný článek vzdělávacích systému a za klíčové je v nich považováno především vzdělávání pedagogů a plynulý náběh RVP ZUV, **jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky** a **zájmové vzdělávání** probíhající ve školských zařízeních pro zájmové vzdělávání (školní družina, školní klub, středisko volného času).

*Diskutující se zaměřili pouze na třetí téma, tedy téma **zájmového vzdělávání**, které je podle jejich názoru velmi nedostatečně podporováno, což se projevuje například v tom, že ve školském zákoně je zmíněno jen velmi okrajově a prováděcí vyhláška k němu je zastaralá a neodpovídá současným požadavkům.*

*Diskutující se dále zaměřili na **cílovou skupinu těchto zařízení**, kterou formálně tvoří žáci ve věku 6–15 let. Ze zkušenosti diskutujících však vyplývá, že zájem o aktivity zájmového vzdělávání je i mezi dětmi předškolními a také mezi dospělými, což ale bohužel Dlouhodobý záměr ČR ani Strategie 2020 nepodporuje.*

*Samostatným diskutovaným tématem pak bylo **vzdělávání externích spolupracovníků Středisek volného času a Domů dětí a mládeže**, které diskutující považují za velmi důležité a přínosné jak pro tyto pracovníky, tak pro pracoviště a jeho klienty, avšak nesnadno dosažitelné.*

J. Vzdělávání pro udržitelný rozvoj

Vzdělávání pro udržitelný rozvoj (VUR) podle Dlouhodobého záměru ČR nepředstavuje jednu specifickou oblast vzdělávání, ale průřezový princip, který je naplňován napříč vzděláváním, vyznačuje se svými typickými obsahy, principy, metodami a prostředky a zaměřuje se zejména na pochopení propojenosti a vzájemné souvislosti ekonomických, sociálních a environmentálních hledisek rozvoje na všech úrovních, vnímání udržitelného rozvoje jako celostního a systémového přístupu, který směřuje k ekonomicky prosperující společnosti a respektuje sociální a environmentální souvislosti a limity a rozvoj kompetencí (znalostí, dovedností a postojů) pro demokratické a svobodné rozhodování ve vlastním i veřejném zájmu v souladu s právem a s principy udržitelného rozvoje.

Toto téma nebylo v rámci fokusních skupin diskutováno.

K. Ústavní a ochranná výchova a preventivně výchovná péče

Ústavní a ochranná výchova je v resortu školství realizována ve **školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy**. Děti jsou do zařízení umísťovány na základě soudního rozhodnutí. Dlouhodobý záměr ČR hovoří v této souvislosti o nutnosti prosazovat prevenci rizikového chování a využívání metod a přístupů preventivně výchovné péče s cílem snížit počet dětí v ústavní péči.

Toto téma nebylo v rámci fokusních skupin diskutováno.

L. Další vzdělávání

Další vzdělávání je významnou součástí naplňování konceptu celoživotního vzdělávání. Česká republika se zavázala, že do roku 2020 dosáhne **podíl účastníků dalšího vzdělávání minimálně 15 % dospělé populace**. K tomu je potřeba přehodnotit a přenastavit **systém financování dalšího vzdělávání**, **rozvíjet systém uznávání výsledků dalšího vzdělávání**, zajistit **nabídku a přístup k občanskému vzdělávání** a obecně **podporovat aktivity dalšího vzdělávání**.

Součástí dalšího vzdělávání má být i nově navrhovaná **mistrovská zkouška**, která umožní nahrazení předchozích stupňů vzdělání nutných pro výkon některých živností a umožní vstup do terciárního vzdělávání (mistrovská zkouška bude postačující náhradou za maturitní zkoušku).

*Diskuse účastníků fokusních skupin se zaměřila především na **nutnost vytvářet předpoklady pro další vzdělávání, resp. celoživotní vzdělávání již na školách**, k čemuž jsou potřeba kvalifikovaní pedagogové.*

*Dále se diskuse zaměřila na otázky **financování dalšího vzdělávání**, které je dle názorů diskutujících nedostatečné, stejně jako jeho podpora ze strany státu a jeho vnímání, resp. vnímání jeho potřebnosti veřejností.*

M. Řízení školského systému

V rámci této oblasti jsou v Dlouhodobém záměru ČR řešena témata k dovršení kurikulárních změn (vytvoření Národního programu vzdělávání, ustavení Národní rady pro vzdělávání vyhodnocení dosavadních zkušeností se vzdělávacími programy), lepší strategické plánování a vyhodnocování zaváděných opatření a jejich propojování s výsledky pedagogického výzkumu, efektivnější monitorování změn ve vzdělávacím systému apod.

K tomuto tématu se v diskusích objevil pouze jeden příspěvek, který se věnuje výhodám a nevýhodám centralizace a decentralizace vzdělávacího systému.

Závěr

Regionální školství tvoří základ české vzdělávací soustavy. Vysoká míra autonomie, ale také odpovědností školských manažerů a provázanost řízení regionálního školství na úrovni školního managementu (managementu jednotlivých škol a školských zařízení) s průřezovými prioritami Strategie 2020 činí z uvedeného tématu významnou součást školského managementu také jako dynamicky se rozvíjejícího vědního oboru. V příspěvku jsme problematiku regionálního školství nejprve uvedly do souvislosti s rozhodujícími strategickými dokumenty (Strategií vzdělávací politiky České republiky do roku 2020 a z ní vycházejícího Dlouhodobého záměru vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015-2020). Průřezové priority Strategie 2020 a zejména oblasti obsažené v Dlouhodobém záměru ČR jsme využily pro třídění témat, aktuálně diskutovaných účastníky fokusních skupin organizovaných v letech 2014 a 2015 v Centru školského managementu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. Účastníky fokusních skupin byli v obou letech jak vedoucí a ostatní pedagogičtí pracovníci, tak pracovní jiných vzdělávacích organizací a další "poučení laici" (studenti oboru školský management, nepracující ovšem ve vzdělávacích institucích) a zástupci rodičů.

V obou letech se projevily podobné trendy ve struktuře diskutovaných témat. Nejvíce diskutovanými tématy bylo předškolní vzdělávání a zlepšení podmínek pedagogických pracovníků. V roce 2015 se jako nosné jeví i téma středního vzdělávání. Shoda panovala i v tématech, která nebyla diskutována vůbec. Konkrétně se jednalo o témata strategie dalšího rozvoje sítě škol a školských zařízení, vzdělávání pro udržitelný rozvoj a ústavní a ochranná výchova a preventivně výchovná péče. Podíl jednotlivých diskutovaných i nediskutovaných témat byl pravděpodobně dán složením účastníků fokusních skupin a dále skutečností, že některá témata/oblasti v Dlouhodobém záměru ČR nejsou v centru zájmu regionálního školství.

Literatura

[1] *Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015-2020* (online). 2016. (přístup 05.08.2016) Dostupné z: http://www.msmt.cz/vzdelavani/ skolstvi-v-cr/dlouhodoby-zamer-vzdelavani-a-rozvoje-vzdelavaci-soustavy-3.

[2] Kleňhová, M. (online). 2016. *Základní údaje o školách v regionálním školství za období 1989/1990 až 2012/2013.* (přístup 05.08.2016). Dostupné z: http://www.msmt.cz/vzdelavani/ skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/zakladni-udaje-o-skolach-v-regionalnim-skolstvi-za-obdobi.

[3] Odehnal, M. (2006). Aktuální problémy v regionálním školství ČR. In Kalous, J., Veselý, A. (eds.) *Vzdělávací politika České republiky v globálním kontextu.* Praha: Karolinum, 2006, s. 67-79.

[4] Průcha, J., Veteška, J. (2012). *Andragogický slovník.* Praha: Grada, 2012.

[5] *Reforma financování regionálního školství (online).* 2016. (přístup 05.08.2016). Dostupné z: http://www.msmt.cz/o-webu-msmt/financovani-regionalniho-skolstvi.

[6] *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020* (online). 2016. (přístup 05.08.2016) Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/Strategie_2020_web.pdf.

[7] *Vláda schválila reformu financování regionálního školství* (online). 2016. (přístup 05.09.2016). Dostupné z: http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/vlada-schvalila-reformu-financovani-regionalniho-skolstvi.

109

REGIONÁLNÍ ROZVOJ MEZI TEORIÍ A PRAXÍ

Toto číslo vyšlo v prosinci 2016

Všechny příspěvky uvedené v časopise byly anonymně recenzovány dvěma hodnotiteli. Příspěvky neprochází jazykovou redakcí.

Pokyny pro autory jsou dostupné na www.regionalnirozvoj.eu

Redakční rada:

Prof. PhDr. Marek Franěk, CSc., Ph.D.
Fakulta informatiky a managementu, Univerzita Hradec Králové
Prof. Ing. arch. Jan Koutný, CSc.
Fakulta architektury VUT V Brně
RNDr. Zita Kučerová, Ph.D.
Centrum evropského projektování Hradec Králové
Ing. Martin Maštálka, Ph.D.
Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice (výkonný redaktor)
RNDr. Miloslav Novák
Odbor ekonomických a dobrovolných nástrojů Ministerstvo životního prostředí ČR
Mgr. Michael Pondělíček, Ph.D.
Civitas per Populi, Vysoká škola regionálního rozvoje Praha
RNDr. Josef Postránecký
ředitel Kanceláře náměstka ministra vnitra pro strategie a evropské fondy
doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D.
Civitas per Populi, Vysoká škola regionálního rozvoje Praha (šéfredaktorka)
Mgr. Zdeněk Semorád
vedoucí Kanceláře primátorky města Pardubic
Ing. Jiří Svátek
vedoucí Odboru strategického rozvoje města Hradce Králové
Ing. Oldřich Vlasák
místopředseda Evropského parlamentu a člen Výboru pro regionální rozvoj Evropského parlamentu, místopředseda SMO

110

Vydavatel:

Civitas per Populi, o.p.s.
Střelecká 574/13
500 02 Hradec Králové
www.civitas-group.cz

Vysoká škola regionálního rozvoje
Žalanského 68/54
163 00 Praha 17 – Řepy
www.vsrr.cz

Adresa redakce:

Civitas per Populi, o.p.s., Střelecká 574/13, 500 02 Hradec Králové

redakce: Bc. Eva Černá, Iveta Šilhánková

ISSN 1805-3246

111